

Raport Kërkimor

**PASQYRË LIGJORE E TË
DREJTAVE DIGJITALE
NË KOSOVË**

Nëntor 2024

Përmbajtja

PASQYRË LIGJORE E TË DREJTAVE DIGJITALE NË KOSOVË	1
Përmbledhje Ekzekutive	5
Kapitulli I: Hyrje	8
1.1 Metodologjia dhe objektivat.....	10
1.2 Korniza e të drejtave digjitale në Kosovë	11
Kapitulli II: Korniza Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut për të Drejtat Digjitale.....	12
2.1 Korniza e Kombeve të Bashkuara	12
2.2 Korniza Rajonale e të Drejtave të Njeriut	13
2.3 Mbrojtja e të drejtave të njeriut në hapësirën kibernetike	14
2.4 Detyrimet e shteteve ndaj të drejtave të njeriut	16
2.5 Kufizimet e të drejtave të njeriut	16
Kapitulli III: Infrastruktura e TIK-ut në Kosovë	17
3.1 Ndërprerjet dhe bllokimet e internetit në Kosovë.....	18
3.2 Qeverisja e internetit në Kosovë	20
4.1 Siguria kibernetike	23
4.3 Legjislacioni për krimet kibernetike	28
4.4 Mbrojtja e të dhënave dhe e drejta për privatësi	33
Kapitulli V: - Liria e shprehjes në internet dhe qasja në informacion	40
5.1 Koncepti i medias në kontekstin e të drejtave digjitale në Kosovë.....	40
5.2 Gjuha e urrejtjes	43
5.2.1 Korniza ligjore në lidhje me gjuhën e urrejtjes në Kosovë	45
5.3 Shpifja	48
5.4 Dezinformimi dhe keqinformimi	49
5.5 Moderimi i përmbajtjes në internet	52
Kapitulli VI: Qeverisja Digjitale në Kosovë.....	57
Kapitulli VII: Inteligjenca Artificiale.....	61
Kapitulli VIII: Përfundim	63

Botuesi: Instituti për Teknologji dhe Shoqëri (ITS)

Autori: Drinas Zeqiraj

Redaktorët: Atdhe Lila dhe Lirim Bllaca

Financuar nga: Projekti HumanRightivism, i zbatuar nga Fondi për Zhvillim të Komunitetit (CDF) dhe mbështetur nga Ambasada e Suedisë në Prishtinë

Prishtinë, 2024

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e kësaj publikimi nuk mund të riprodhohet, të ruhet në një sistem ruajtjeje apo të transmetohet në çfarëdo forme apo mënyre – elektronike, mekanike, fotokopjimi, regjistrimi apo ndonjë tjetër – pa lejen paraprake me shkrim nga ITS, përveç citimeve të shkurtra që përdoren për kritika apo recensione.

Pikëpamjet e shprehura në këtë hulumtim janë të autorëve dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e Institutit për Teknologji dhe Shoqëri, Ambasadës Suedeze në Prishtinë dhe Fondit për Zhvillim të Komunitetit.

Mbështetur nga:

Sweden
Sverige

ITS INSTITUTE FOR
TECHNOLOGY
AND SOCIETY

Institute for Technology and Society
Str. Zenel Salihu no. 28 Prishtina
<https://institutets.com/>

Shkurtesat:

- **AI:** Inteligjenca Artificiale
- **ARKEP :** Autoriteti Rregullativ i Komunikimeve Elektronike dhe Postare
- **ASK :** Agjencia e Statistikave të Kosovës
- **CCTLD :** Domeni i nivelit të lartë të Kodit të Shtetit
- **CEDAW:** Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Kundër Grave
- **KiE:** Këshilli i Evropës
- **KDF :** Konventa për të Drejtat e Fëmijës
- **DSA:** Akti i Shërbimeve Digjitale të BE-së
- **GJEDNJ:** Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut
- **KEDNJ:** Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut
- **BE :** Bashkimi Evropian
- **Akti i UA-së së BE-së:** Propozimi i Komisionit Evropian për një Kuadër Rregullator mbi Inteligjencën Artificiale
- **ICANN:** Korporata e internetit për emrat dhe numrat e caktuar
- **ICCPR:** Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike
- **ICESCR :** Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore
- **TIK:** Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit
- **KPM:** Komisioni i Pavarur për Media
- **AIP:** Agjencia për Informim dhe Privatësi
- **NFRT:** Ekipi Kombëtar i Reagimit Flash
- **OSBE:** Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
- **KMSHK:** Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës
- **SCC:** Klauzola standarde kontraktuale
- **UDHR:** Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut
- **OKB:** Kombet e Bashkuara

Përmbledhje Ekzekutive

Ky raport ofron një pasqyrë gjithëpërfshirëse të gjendjes së të drejtave digjitale në Kosovë, duke shqyrtuar peizazhin aktual ligjor dhe rregullativ, sfidat në mbrojtjen e këtyre të drejtave, dhe iniciativat për promovimin e një mjedisi digjital të sigurt dhe gjithëpërfshirës. Analiza udhëhiqet nga kornizat kombëtare dhe ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, duke u fokusuar në fusha të tilla si liria e shprehjes, privatësia, siguria kibernetike dhe qasja në informacion.

Kosova ka bërë përparime të rëndësishme në transformimin digjital, të udhëhequr nga Strategjia e Qeverisjes elektronike 2023–2027 dhe Agjenda Digjitale e Kosovës 2030, të cilat synojnë të modernizojnë administratën publike dhe të përmirësojnë ofrimin e shërbimeve përmes mjeteve digjitale. Pavarësisht këtyre përpjekjeve, raporti thekson disa sfida, duke përfshirë boshllëqet në kuadrin ligjor, përdorimin e kufizuar të infrastrukturës digjitale dhe ndërgjegjësimin e kufizuar të publikut për të drejtat digjitale. Raporti thekson gjithashtu nevojën për masa të fuqishme të sigurisë kibernetike dhe një qasje gjithëpërfshirëse për mbrojtjen e të dhënave për të ndërtuar besimin në shërbimet digjitale.

Gjetjet e këtij raporti nënvizojnë rëndësinë e përditësimit të kornizave ligjore për t'u përafuar me standardet evropiane, duke rritur arsimimin dixhital midis qytetarëve dhe duke nxitur bashkëpunimin midis qeverisë, sektorit privat dhe shoqërisë civile. Rritjen e edukimit digjital tek qytetarët dhe nxitjen e bashkëpunimit ndërmjet qeverisë, sektorit privat dhe shoqërisë civile. Për të siguruar mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave digjitale në Kosovë, raporti ofron rekomandime të përshtatura për palët e interesuara, përfshirë zhvillimin e rregulloreve specifike për teknologjitë e reja, përmirësimin e fushatave të ndërgjegjësimit publik dhe mekanizmat e forcimit të zbatimit.

Gjetjet kryesore dhe rekomandimet:

Gjetjet kryesore:

1. Kosova përballlet me sfida në fushën e sigurisë kibernetike për shkak të zbatimit të pamjaftueshëm të legjislacionit, mungesës së ndërgjegjësimit të publikut, infrastrukturës së pamjaftueshme dhe mungesës së profesionistëve të kualifikuar, gjë që e bën vendin potencialisht të ndjeshëm ndaj sulmeve kibernetike.
2. Institucione si Agjencia për Informacion dhe Privatësi (“AIP”) janë të kufizuara nga mungesa e stafit dhe buxhetit, ndërsa nga ana tjetër Agjencia e Sigurisë Kibernetike nuk është ende funksionale dhe legjislacioni kyç duhet të miratohet.
3. Pavarësisht pavarësisë politike, Kosovës i mungon domeni i nivelit të lartë të kodit të shtetit (ccTLD), gjë që kufizon autonominë e saj digjitale. Kjo varësi nga juridiksionet e huaja për menaxhimin e domenit ndikon në aftësinë e Kosovës për të rregulluar infrastrukturën e saj digjitale, duke krijuar rreziqe ligjore, të privatësisë dhe sigurisë kibernetike.

4. Përderisa Kosova ka miratuar ligje gjithëpërfshirëse për mbrojtjen e të dhënave të harmonizuara me standardet e BE-së, respektimi i ligjit për mbrojtjen e të dhënave personale të të dhënave nuk është konsistent në institucionet publike.
5. Pavarësisht se ka legjislacion progresive për të drejtat digjitale, ka mungesë të ndërgjegjësimit të publikut në lidhje me privatësinë e të dhënave, sigurinë kibernetike dhe mënyrën e mbrojtjes së informacionit personal në internet. Ky boshllëk dobëson aftësinë e individëve për të ushtruar dhe mbrojtur të drejtat e tyre digjitale.
6. Shpifja trajtohet përmes mjeteve juridike civile në Kosovë, të cilat janë në përputhje me standardet ndërkombëtare. Megjithatë, dezinformimi dhe keqinformimi, veçanërisht nga aktorët e jashtëm, mbeten të përhapura dhe rregulloret ekzistuese janë të pamjaftueshme për të trajtuar si çështje në mjedisin dixhital.
7. Kosovës i mungon një kornizë ligjore gjithëpërfshirëse për të rregulluar moderimin dhe heqjen e përmbajtjes ilegale në internet. Vetë-rregullimi përmes Këshillit të Mediave të Shkruara të Kosovës dhe kornizave të tjera vullnetare është i pamjaftueshëm për të siguruar që përmbajtja e dëmshme të hiqet në mënyrë efektive nga platformat digjitale.
8. Platformat si Facebook kanë kufizuar përmbajtje bazuar në kërkesat e Kosovës, por Kosovës i mungojnë mekanizmat ligjorë për të detyruar platformat online të heqin përmbajtje të dëmshme ose të paligjshme. Ky boshllëk paraqet sfida për moderimin e përmbajtjes dhe mbrojtjen kundër shprehjeve të dëmshme digjitale.

Rekomandimet kryesore nga ky raport përfshijnë:

1. Përshpejtimi i krijimit dhe operacionalizimit të Agjencisë së Sigurisë Kibernetike dhe sigurimi që ajo të jetë e financuar dhe e pajisur mjaftueshëm. Zbatimi i reformave gjithëpërfshirëse për të përforcuar përpjekjet kombëtare të sigurisë kibernetike, përfshirë fushatat e ndërgjegjësimit publik mbi mbrojtjen e të dhënave dhe sigurinë online.
2. Ndryshimi i Ligjit për Sigurinë Kibernetike për të bërë trajnimet për sigurinë kibernetike të detyrueshme për të gjithë zyrtarët publikë, për të rritur kapacitetin e sigurisë kibernetike në të gjitha nivelet e qeverisjes.
3. Alokimi i burimeve shtesë për AIP-në për të përmirësuar kapacitetin e saj në trajtimin e çështjeve të mbrojtjes së të dhënave, duke siguruar që ajo të mund të përballojë ngarkesën e saj të rasteve në rritje në mënyrë efektive.
4. Forcimi i mekanizmave të zbatimit për të siguruar që të gjitha institucionet publike të përputhen me standardet e kërkuara për mbrojtjen e të dhënave dhe sigurinë kibernetike.
5. Kosova duhet të ndjekë rrugë diplomatike dhe ligjore për të siguruar ccTLD-në e saj, gjë që do t'i lejonte të menaxhojë infrastrukturën e saj digjitale në mënyrë të pavarur, të përforcojë sigurinë kibernetike dhe të mbrojë të drejtat digjitale të qytetarëve.
6. Zhvillimi i një strategjie kombëtare për të luftuar keqinformimin dhe dezinformimin përmes përfshirjes së programeve të edukimit mediatik në shkolla dhe institucione publike. Angazhimi i shoqërisë civile dhe mediave në përpjekjet për përmirësimin e verifikimit të fakteve dhe për demaskimin e narrativave të rreme.
7. Përmirësimi i kornizës ligjore që rregullon mediat online, duke siguruar që platformat digjitale t'u nënshtrohen rregullave të ngjashme si mediat audiovizive. Kjo duhet të

përfshijë respektimin e detyrueshëm të standardeve etike, të zbatueshme nga organet rregullatore.

8. Adaptimi i ligjeve që kërkojnë që platformat online të respektojnë standardet e moderimit të përmbajtjes. Përdorimi i parimeve nga Akti për Shërbimet Digjitale (DSA) i BE-së për të përmirësuar transparencën dhe përgjegjshmërinë në moderimin e përmbajtjes dhe reklamimin online.

Kapitulli I: Hyrje

Të drejtat digjitale janë një aspekt gjithnjë e më i rëndësishëm i diskutimeve në kuadër të të drejtave të njeriut dhe rregullimit ligjor. Ky raport është hartuar për të japur një pasqyrë të përgjithshme lidhur me të drejtat digjitale në Kosovë. Ai synon të shërbejë si një mjet i vlefshëm për organizatat e shoqërisë civile, zyrtarët qeveritarë, agjencitë rregullatore dhe palët e tjera përkatëse të angazhuara në promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave digjitale brenda vendit. Duke ofruar analizë të detajuar dhe rekomandime, ky dokument mbështet zhvillimin e politikave të informuara dhe strategjive efektive të avokimit për të siguruar mbrojtjen e të drejtave digjitale në Kosovë.

Në të kaluarën, shqetësimet për të drejtat e njeriut janë projektuar kryesisht për të përmirësuar dhe mbrojtur gëzimin dhe ushtrimin e të drejtave në mjedise offline. Është në këtë dritë të zhvillimit të teknologjive digjitale, veçanërisht platformave të mediave sociale, përhapjes së teknologjive të bazuara në të dhëna, përmbajtjeve të krijuara nga algoritme dhe sistemeve të të dhënave, janë shfaqur pyetje mbi kufijtë dhe mundësitë e këtyre të drejtave. Si rezultat, të drejtat digjitale po njihen gjithnjë e më shumë si një zgjerim i të drejtave tradicionale offline.¹ Kjo shënon një zhvendosje nga qasja tradicionale ku individët ushtronin të drejtat e tyre në raport me shtetin përmes pretendimeve për të drejtat e njeriut dhe civile. Më parë, shteti ishte përgjegjës për respektimin, mbrojtjen dhe përmbushjen e këtyre të drejtave, duke përfshirë parandalimin e abuzimeve nga palët e treta si bizneset. Megjithatë, me shfaqjen e teknologjive të reja, marrëdhënia e shtetit dhe e tregut me qytetarin gjithashtu duhet të balancohet me kujdes në një mënyrë që do të mbrojë të drejtat dhe liritë digjitale të qytetarëve.

Në epokën aktuale të internetit, teknologjitë e reja, mjetet e inteligjencës artificiale, bazat e të dhënave të decentralizuara dhe platformat digjitale janë bërë pjesë përbërëse e jetës personale dhe profesionale në Kosovë. Këto përparime teknologjike kanë transformuar mënyrën se si njerëzit ndërveprojnë, kryejnë biznes dhe marrin pjesë në jetën qytetare, duke kaluar nga metodat tradicionale në mjedise digjitale dhe virtuale.

Komunikimi, transaksionet financiare, sistemet e pagesave, ruajtja e të dhënave, kontabiliteti, taksat, organizimi politik, aktivizmi qytetar, procedurat ligjore, arsimi, shkenca dhe operacionet e biznesit ndodhin gjithnjë e më shumë në internet. Megjithatë, ky transformim digjital ka sjellë sfida të reja në lidhje me mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore, si dhe me ruajtjen e sigurisë kombëtare në hapësirën kibernetike.

¹Claudia Padovani, Francesca Musiani, dhe Elena Pavan, 'Hetimi i diskurseve në zhvillim mbi të drejtat e njeriut në epokën dixhitale: Normat e reja dhe sfidat e politikave' (2010) 72(4) Gazeta Ndërkombëtare e Komunikimit 1. Në dispozicion në <https://minesparis-psl.hal.science/hal-00839944>

Një shembull i rëndësishëm mund të gjendet në vitet e fundit kur Kosova përjetoi ndikimin e fuqishëm të mediave sociale si mjet për komunikim politik,² demokratizim dhe llogaridhënie të qeverisë. Platformat digjitale në Kosovë kanë fuqizuar lirinë e shprehjes, qasjen në informacion, aftësinë për të shkëmbyer ide, për të protestuar dhe për t'u shoqëruar në internet. Hapësira digjitale ka ndikuar ndjeshëm në fushatën politike, gazetari dhe aktivizmin qytetar, duke zgjeruar mundësitë për angazhim politik dhe diskurs publik .

Ky raport paraqet një pasqyrë të gjendjes së të drejtave digjitale në Kosovë, udhëhequr nga Kushtetuta dhe standardet dhe ligjet përkatëse ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, të cilat vendosin kornizën e të drejtave të njeriut në lidhje me mbrojtjen e këtyre të drejtave. Raporti trajton sfidat që lidhen me sigurinë kibernetike, lirinë e shprehjes në internet dhe efektet e mbikëqyrjes mbi të drejtat digjitale. Së fundi, raporti njeh përpjekjet e Kosovës drejt avancimit dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut në sferën digjitale dhe ofron një sërë rekomandimesh për përmirësime shtesë.

Kapitulli i Parë prezanton konceptin e të drejtave digjitale, duke theksuar rëndësinë e tyre në rritje në epokën e teknologjive të reja si Inteligjenca Artificiale, përmbajtjet e gjeneruara nga algoritmet dhe sistemet e të dhënave. Kapitulli thekson nevojën në rritje për të njohur të drejtat digjitale si zgjerime të të drejtave të njeriut. Ai nënvizon kalimin nga të drejtat tradicionale offline në një qasje më të balancuar që përfshin përgjegjësitë e shtetit dhe të tregut në mbrojtjen e të drejtave digjitale qytetare.

Kapitulli i dytë diskuton kuadrin ligjor ndërkombëtar që rregullon të drejtat digjitale, duke filluar me instrumentet themelore të OKB-së për të drejtat e njeriut si Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (“UDHR”), Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (“ICCPR”) dhe kornizat rajonale si Konventa Evropiane. për të drejtat e njeriut (“GJEDNJ”). Kapitulli thekson se si zbatohen këto korniza për hapësirat digjitale dhe detyrimet e shtetit për të mbrojtur të drejtat digjitale.

Kapitulli i tretë trajton infrastrukturën e TIK-ut të Kosovës, duke përfshirë depërtimin e internetit dhe disponueshmërinë e shërbimeve mobile. Ai prek boshllëqet midis aksesit celular dhe atij fiks dhe thekson ndarjen digjitale, veçanërisht për zonat rurale. Kapitulli diskuton gjithashtu ndërprerjet dhe bllokimet e internetit, kuadrin ligjor të tyre dhe implikimet për të drejtat digjitale si liria e shprehjes dhe qasja në informacion.

Kapitulli i katërt fokusohet në peisazhin e sigurisë kibernetike të Kosovës, kornizat e saj ligjore dhe sfidat si mungesa e burimeve dhe ndërgjegjësimi publik. Ai diskuton ligjin e ri për sigurinë kibernetike, përafrimin e tij me Konventën e Budapestit dhe nevojën për ndërgjegjësim dhe edukim

²Arben Fetoshi dhe Remzie Shahini-Hoxhaj, 'Ndikimi i mediave në fushatën zgjedhore gjatë pandemisë COVID-19: Rasti i Kosovës' (2023) 16(1) Journal of Communication në Evropën Qendrore 59. E disponueshme në: https://www.researchgate.net/publication/374843253_The_Impact_of_the_media_in_Election_Campaign_During_the_COVID-19_Pandemi_The_Case_of_Kosovo

për sigurinë kibernetike. Kapitulli gjithashtu thellohet në legjislacionin e Kosovës për mbrojtjen e të dhënave, rolin e Agjencisë së Informacionit dhe Privatësisë dhe sfidat që lidhen me mbrojtjen e të dhënave personale.

Kapitulli i pestë eksploron se si mediat dhe platformat digjitale i formësojnë të drejtat digjitale në Kosovë, me fokus në lirinë e shprehjes, gjuhën e urrejtjes, shpifjen, dezinformimin dhe dezinformimin. Ai shqyrton dispozitat dhe rregulloret ligjore të Kosovës që mbrojnë lirinë e shprehjes në internet, si dhe sfidat në moderimin e përmbajtjes në internet dhe sigurimin e qasjes në informacione të sakta.

Në kapitullin e gjashtë, fokusi është se si qeverisja digjitale ndikon në të drejtat digjitale, veçanërisht në fusha si menaxhimi i të dhënave, administrata publike dhe iniciativat e qeverisjes elektronike. Ai diskuton Agjendën Digjitale të Kosovës dhe shtytjen për modernizimin e shërbimeve publike përmes platformave digjitale, si dhe sfidat në zbatimin e kornizave efektive të qeverisjes.

Kapitulli i shtatë prek ndikimin e AI dhe teknologjive të ngjashme në të drejtat digjitale, duke përfshirë rreziqet e mundshme për privatësinë, sigurinë dhe drejtësinë në ndërveprimet digjitale. Ai gjithashtu shikon se si teknologjitë e drejtuara nga AI mund të përkeqësojnë boshllëqet ekzistuese në qeverisjen digjitale nëse nuk rregullohen siç duhet.

Kapitulli përmblyës ofron një përmbledhje të gjetjeve dhe rithekson rëndësinë e përditësimit të kuadrit ligjor për të mbrojtur të drejtat digjitale mes ndryshimeve të shpejta teknologjike. Ai bën thirrje për një bashkëpunim më të mirë ndërmjet qeverisë, shoqërisë civile dhe sektorit privat për të forcuar infrastrukturën digjitale të Kosovës dhe mekanizmat qeverisës.

1.1 Metodologjia dhe objektivat

Përgatitja e këtij raporti përfshiu një rishikim të gjerë të burimeve ndërkombëtare dhe kombëtare në lidhje me të drejtat digjitale, duke përfshirë kornizën ligjore, dokumentet e politikave, gjetjet e hulumtimit dhe njohuritë akademike. Ky raport synon të ofrojë një analizë të plotë dhe të balancuar të çështjeve të të drejtave digjitale brenda Kosovës dhe është i strukturuar për të arritur katër objektivat kryesore:

- Të analizojë të drejtat digjitale në Kosovë përmes prizmit të ligjeve relevante ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe standardeve ligjore kombëtare;
- Të vlerësojë trendet dhe zhvillimet e fundit në lidhje me të drejtat digjitale në Kosovë;
- Të identifikojë mangësitë dhe sfidat ekzistuese që pengojnë mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave digjitale në Kosovë; dhe

- Të ofrojë rekomandime të synuara për një sërë palësh të interesuara të përfshira në përmirësimin e të drejtave digjitale, duke përfshirë agjencitë qeveritare, organizatat e shoqërisë civile dhe entitetet e sektorit privat brenda Kosovës.

1.2 Korniza e të drejtave digjitale në Kosovë

Të drejtat digjitale janë të drejta të njeriut në sferën digjitale ose hapësirën kibernetike, ose në ndërveprim me teknologjinë.³ Kështu, të drejtat digjitale nuk janë një grup të drejtash në vetvete, por janë të lidhura me të drejta të tjera të njeriut, veçanërisht lirinë e shprehjes dhe të drejtën për privatësi në mjediset online dhe digjitale.⁴ Prandaj, lista e të drejtave digjitale nuk është shteruese, megjithatë, për nevojat e këtij raporti, termi 'të drejta digjitale' ka të bëjë me mënyrën se si të drejtat themelore të njeriut – si liria e shprehjes, privatësia dhe qasja në informacion – ushtrohen dhe mbrohen në epokën e internetit, mediave sociale dhe teknologjisë. Duke thënë këtë, të drejtat digjitale nuk janë një grup të drejtash në vetvete, por janë të lidhura me të drejta të tjera të njeriut, veçanërisht lirinë e shprehjes dhe të drejtën për privatësi në mjediset online dhe digjitale. Ky kuadër i të drejtave digjitale bazohet në standartet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut. Instrumentet për të drejtat e njeriut nën Kombet e Bashkuara ("OKB") dhe në kuadrin evropian të të drejtave të njeriut të cilat pohojnë se të njëjtat të drejta që njerëzit kanë offline duhet të vlejnjë edhe online.⁵ Këto të drejta janë të përfshira në disa instrumente themelore të së drejtës ndërkombëtare, duke përfshirë Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut,⁶ Paktin Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike,⁷ Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut ("KEDNJ").⁸ Kushtetuta e Kosovës parasheh zbatueshmërinë e drejtpërdrejtë të këtyre instrumenteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, të cilat përmbajnë dispozita specifike që garantojnë të drejtat si liria e shprehjes dhe përcaktojnë kriteret dhe kushtet kur të drejtat mund të kufizohen.

³Këshilli i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, "Promovimi, Mbrojtja dhe Gëzimi i të Drejtave të Njeriut në internet" (27 qershor 2016) UN Doc A/HRC/32/L.20. Qasur në < <https://documents.un.org/doc/undoc/ltid/g16/131/89/pdf/g1613189.pdf?>

⁴Rosamond Hutt, "Cilat janë të drejtat tuaja dixhitale" (Forumi Ekonomik Botëror, 13 nëntor 2015) i disponueshëm në <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer/>.

⁵unë ofroj . *Shih gjithashtu* Rekomandimin CM/Rec(2014)6 të Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare mbi një udhëzues për të drejtat e njeriut për përdoruesit e internetit (Miratuar nga Komiteti i Ministrave më 16 prill 2014 në takimin e 1197-të të Zëvendës Ministrave) i disponueshëm në https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2014-6-of-the-komiteti-i-ministrave-per-shtetet-anetare-ne-nje-udhezues-per-te-drejtat-e-njeriut-per-per-perdoruesit-internet-miratuar-nga-komiteti-i-, shih gjithashtu Deklaratën Evropiane për të Drejtat dhe Parimet Dixhitale për Dekadën Dixhitale (miratuar nga Parlamenti Evropian, Këshilli dhe Komisioni)

⁶Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut, UNGA Res A/RES/217A(III) (10 dhjetor 1948).

⁷Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, i hapur për nënshkrim më 16 dhjetor 1966, 999 UNTS 171 (hyri në fuqi më 23 mars 1976).

⁸Këshilli i Evropës, *Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore*, e hapur për nënshkrim më 4 nëntor 1950, ETS nr. 5, 1951 (hyri në fuqi më 3 shtator 1953).

Kapitulli II: Korniza Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut për të Drejtat Digjitale

Të drejtat e njeriut janë një pretendim moral që një individ mund të ngrejë thjesht për shkak të të qenit qenie njerëzore. ⁹Marrëdhëniet e ndërsjella të njerëzve kërkojnë respekt të ndërsjellë për dinjitetin dhe jetën njerëzore të tjetrit.¹⁰ Prandaj, dinjiteti njerëzor është në qendër të regjimit të të drejtave të njeriut. Të drejtat e njeriut zbatohen bazuar në parimet se ato janë 'universale, të pandashme dhe të ndërvarura dhe të ndërlidhura'.¹¹ Universaliteti nënkupton që të gjithë njerëzit në botë kanë të drejtë të pretendojnë për një ekzistencë dinjitoze pa asnjë diskriminim. Karakteristika të tilla si raca, seksi ose pozita shoqërore janë të parëndësishme për të drejtën e tyre për të drejtat e njeriut. Më tej, të drejtat e njeriut janë të pandashme në kuptimin që një e drejtë mund të thirret/nënkuptojë një të drejtë tjetër.¹² Për shembull, liria e organizimit nënkupton lirinë e tubimit. Për më tepër, zbatimi efektiv i një të drejte mund të varet nga zbatimi i një të drejte tjetër. Për shembull, liria nga arrestimi arbitrar thirret në të drejtën për mbrojtje të barabartë me ligj. Prandaj do të thotë se çdo e drejtë është e varur nga një tjetër dhe të dyja plotësojnë njëra-tjetrën. Prandaj, shkëlja e një të drejte mund të jetë shkëlje e një të drejte tjetër në varësi të të drejtave të para. Sistemi ndërkombëtar i të drejtave të njeriut përshkruhet si trupi i standardeve të mishëruara në marrëveshje dhe parime të shprehura nga shtetet për të mbrojtur dhe promovuar dinjitetin dhe të drejtat e të gjithë njerëzve. Ai përfshin një gamë të gjerë të drejtash që janë të patjetërsueshme për çdo qenie njerëzore, pavarësisht nga kombësia, raca, feja, gjinia ose çdo kusht tjetër.

2.1 Korniza e Kombeve të Bashkuara

Origjina e kornizës për të drejtat e njeriut të OKB-së mund të gjurmohet që nga krijimi i saj në vitin 1945, e cila lindi si reagim ndaj mizorive të mëdha kundër dinjitetit njerëzor të dëshmuara gjatë Luftës së Dytë Botërore. Pas konfliktit, shtetet u bashkuan në vendosmërinë e tyre për të krijuar një strukturë morale të fuqishme për të mbrojtur dinjitetin e lindur të të gjithë individëve.¹³ Kjo vendosmëri kolektive u materializua në formën e një kornize gjithëpërfshirëse të të drejtave të njeriut, duke shënuar fillimin e një përpjekjeje globale për të mishëruar të drejtat dhe liritë themelore. Procesi i njohjes ndërkombëtare të të drejtave të njeriut filloi me miratimin e Kartës së OKB-së në vitin 1945, ku u përcaktua 'të gjithë njerëzit kanë rëndësi'.¹⁴ Më pas, OKB-ja ndërmori detyrën e rëndësishme të kodifikimit të këtyre parimeve, duke kulmuar me miratimin e tre

⁹Frans Viljoen, *Ligji Ndërkombëtar i të Drejtave të Njeriut në Afrikë* (2nd edn , Oxford 2012; edn online , Oxford Academic, 20 prill 2015).

¹⁰*po aty* 4.

¹¹*Deklarata e Vjenës dhe Programi i Veprimit* , Konferenca Botërore për të Drejtat e Njeriut në Vjenë (25 qershor 1993), paragrafi 5. E disponueshme në <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-veprim>.

¹²Viljoen (n 9) 327

¹³CJ Hamelink, 'Të drejtat e njeriut në hapësirën kibernetike' në D Haenens (ed) *Cyberidentities: Canadian and European Presence in Cyberspace* (1999) 31–46.

¹⁴*Po aty*.

instrumenteve kryesore: UDHR në 1948, e ndjekur nga ICCPR dhe Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore ("ICESCR") në 1966 .

Këto tre instrumente të OKB-së, të njohura si Karta Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut përmbajnë, disa të drejta të njeriut duke përfshirë të drejtën për jetë,¹⁵ lirinë nga tortura,¹⁶ të drejtën për liri,¹⁷ të drejtën për barazi para ligjit dhe mbrojtjen e barabartë të ligjit pa diskriminim,¹⁸ të drejtën për një gjykim të drejtë,¹⁹ e drejta për privatësi,²⁰ liria e shprehjes,²¹ liria e tubimit dhe e organizimit, ²²e drejta për pjesëmarrje politike, ²³e drejta për punë, ²⁴e drejta për arsimim, ²⁵e drejta për zgjedhje të lira dhe të ndershme,²⁶dhe e drejta për shëndet.²⁷

2.2 Korniza Rajonale e të Drejtave të Njeriut

Në nivelin rajonal të zbatueshëm për Kosovën, vendet evropiane, përmes Këshillit të Evropës, miratuan KEDNJ në vitin 1950. GJEDNJ garanton të drejtat themelore civile dhe politike, siç janë e drejta për jetën, ndalimi i torturës, liria e shprehjes dhe e drejta për një gjykim të drejtë. KEDNJ hyri në fuqi në vitin 1953 dhe ka qenë një nga kornizat më të rëndësishme për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në të gjithë Evropën. Përderisa Kosova nuk është ende anëtare e Këshillit të Evropës, korniza e saj ligjore dhe institucionale pritet të përputhet me standardet e përcaktuara nga KEDNJ si pjesë e detyrimeve të saj kushtetuese. Njëkohësisht, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ("GJEDNJ") luan një rol kyç në sigurimin e zbatimit të të drejtave të njeriut në të gjithë Evropën. Megjithëse Kosova nuk është nën juridiksionin e drejtpërdrejtë të GJEDNJ-së për shkak të mos anëtarësimit të saj në Këshillin e Evropës, vendimet e saj dhe interpretimet ligjore të KEDNJ-së shërbejnë si parime udhëzuese për procedurat gjyqësore të Kosovës.

Në nivelin nën-rajonal, Kosova ndikohet gjithashtu nga mekanizmat e të drejtave të njeriut të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (" OSBE"), të cilat promovojnë në mënyrë aktive të drejtat e njeriut, sundimin e ligjit dhe qeverisjen e mirë në Ballkanin Perëndimor.

Për sa i përket instrumenteve specifike të aplikueshme për grupet e cënueshme, Kosova gjithashtu përafrohet me traktatet ndërkombëtare siç janë Konventa për të Drejtat e Fëmijëve ("KDF ") dhe Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit Kundër Grave ("CEDAW"). Për më tepër, Kosova ka bërë përpjekje për të përmirësuar barazinë gjinore dhe të drejtat e fëmijëve

¹⁵Neni 3 i UDHR; Neni 6 i ICCPR

¹⁶Neni 5 i UDHR ; Neni 7 i ICCPR

¹⁷Neni 9 i UDHR; Neni 9 i ICCPR.

¹⁸Neni 7 i UDHR; Neni 25 i ICCPR.

¹⁹Neni 10 UDHR; Neni 14 i ICCPR.

²⁰neni 12 i UDHR ; Neni 17 i ICCPR

²¹neni 19 i UDHR ; Neni 19 i ICCPR

²²Neni 20 i UDHR; Neni 21 dhe 22 i ICCPR .

²³neni 21 i UDHR; Neni 25 i ICCPR

²⁴neni 23 i UDHR; Neni 6 i ICESCR.

²⁵Neni 26 i UDHR; Neni 13 i ICESCR.

²⁶Neni 25 i ICCPR

²⁷Neni 12 i ICESCR.

përmes ligjeve dhe politikave të saj kombëtare, të cilat ndikohen shumë nga kornizat evropiane dhe ndërkombëtare të të drejtave të njeriut.

Me pak fjalë, përderisa Kosova nuk është ende plotësisht e integruar në kornizën evropiane të të drejtave të njeriut, Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe instrumentet e lidhura me të formojnë shtyllën kryesore të detyrimeve dhe reformave ligjore të saj.

2.3 Mbrojtja e të drejtave të njeriut në hapësirën kibernetike

Sipas parimeve të solidaritetit të të drejtave të njeriut, marrëdhënia ndërmjet sigurisë kibernetike dhe të drejtave të njeriut mund të jetë komplekse dhe shumëdimensionale, pasi interneti dhe teknologjitë e tjera digjitale janë bërë gjithnjë e më të rëndësishme për ushtrimin e shumë të drejtave të njeriut. Duke njohur rastet shqetësuese të shkeljeve të të drejtave të njeriut në hapësirën kibernetike, të kryera nga qeveritë dhe aktorët jo-shtetërorë, OKB-ja ka pranuar rëndësinë e mbrojtjes së të drejtave të njeriut në sferën online.²⁸ Duke konsideruar që ruajtja e dinjitetit njerëzor është e rëndësishme si offline ashtu edhe online.

Për këtë arsye, Asambleja e Përgjithshme e OKB-së u angazhua për të krijuar një shoqëri të informacionit gjithëpërfshirëse, të përqendruar te njerëzit, e cila është në përputhje me dhe respekton parimet e UDHR. ²⁹Në vitin 2016, OKB-ja përsëriti parimin se "të njëjtat të drejta që kanë njerëzit jashtë linje duhet të mbrohen edhe në online".³⁰ Kjo paradigmë e 'të drejtave të njeriut në epokën e internetit' përmbledhet nga koncepti i të drejtave digjitale, të cilat shërbejnë si një shtrirje e të drejtave tradicionale të njeriut të përshtatura me kërkesat e epokës digjitale.³¹ Deklarata e Përbashkët e Kombeve të Bashkuara për Lirinë e Shprehjes dhe Internetin, për shembull, vë në pah rolin e rëndësishëm të internetit në fuqizimin e miliarda njerëzve në mbarë botën duke përforcuar zërat e tyre, duke lehtësuar aksesin në informacion dhe duke rritur kapacitetin e tyre për raportim. Nisur nga kjo, promovimi dhe ruajtja e lirisë së shprehjes dhe e drejtave të aksesit në informacion në sferën digjitale është tejet e rëndësishme.³² Ndonse ICCPR nuk trajton në mënyrë të shprehur realizimin e lirisë së shprehjes në hapësirën digjitale, neni 19 është formuluar gjerësisht për të siguruar ushtrimin e kësaj të drejte themelore përmes çdo mjeti të zgjedhur. Komiteti i të Drejtave të Njeriut, në Komentin e tij të Përgjithshëm 34, shtjelloi më tej nenin 19, duke theksuar natyrën e domosdoshme të lirisë së mendimit dhe shprehjes për promovimin e transparencës dhe llogaridhënies brenda shoqërive. Për më tepër, fushëveprimi i

²⁸MI Franklin, 'E ardhmja e të drejtave të njeriut për internetin' në Mathias Ketteman (ed) *Manuali i Kërkimit mbi të Drejtat e Njeriut dhe Teknologjinë Dixhitale: Politika Globale, Ligji dhe Marrëdhëniet Ndërkombëtare* (2019) 7

²⁹ *po aty* 5.

³⁰Këshilli i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut, *Rezoluta A/HRC/RES/32/13: Rezoluta për promovimin, mbrojtjen dhe gëzimin e të drejtave të njeriut në internet* (18 korrik 2016, Sesioni i 32-të, Gjenevë) para 1.

³¹Rosamund Hutt "Cilat janë të drejtat tuaja dixhitale" Forumi Ekonomik Botëror 13 nëntor 2015, i disponueshëm në:

<https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer/#:~:text=Rosamond%20Hutt&text=Digital%20rights%20are%20në%20the%20human,Universal%20Declaration%20of%20Human%20Rights>.

³²Këshilli i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut, *Deklarata e Përbashkët për Lirinë e Shprehjes dhe Zgjedhjet në Epokën Dixhitale* (30 Prill 2020), e disponueshme në

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/JointDeclarationDigitalAge_30April2020_EN.pdf.

kësaj të drejte është i gjerë dhe përfshin diskursin politik, kërkimin, mësimdhënien, diskutimin e të drejtave të njeriut dhe gazetarinë nëpërmjet mjeteve të ndryshme, duke përfshirë "mënyrat e shprehjes elektronike dhe të bazuara në internet".³³

Një dokument tjetër i rëndësishëm është Konventa e Budapestit për Krimet Kibernetike (2001), e cila ishte traktati i parë ndërkombëtar që fokusohej specifikisht në krimet e kryera përmes internetit dhe rrjeteve të tjera kompjuterike. Ajo ofron një kornizë ligjore për luftimin e krimit kibernetik, duke përfshirë sulmet kundër sistemeve të informacionit.³⁴ Ajo gjithashtu adreson çështje të tilla si shkeljet e të drejtave të autorit, mashtrimi i lidhur me kompjuterët, materialet e shfrytëzimit seksual të fëmijëve, krimet e urrejtjes dhe shkeljet e sigurisë së rrjetit.. Konventa rezultoi nga njohja nga nënshkruesit se ishte e nevojshme "të ndiqej, si çështje prioritare, një politikë e përbashkët kriminale që synon mbrojtjen e shoqërisë kundër krimit kibernetik, ndër të tjera, duke miratuar legjislacionin e duhur dhe duke nxitur bashkëpunimin ndërkombëtar".³⁵ Ajo kërkon që palët "të miratojnë legjislacionin e duhur kundër krimit kibernetik; të sigurojnë mjete të mjaftueshme procedurale për të hetuar dhe ndjekur në mënyrë efektive veprat penale të krimit kibernetik; dhe të ofrojnë bashkëpunim ndërkombëtar për palët e tjera të angazhuara në përpjekje të tilla".³⁶ Konventa gjithashtu njuh nevojën për bashkëpunim ndërmjet shteteve dhe industrisë private në luftimin e krimit kibernetik. Ajo promovon nevojën për një bashkëpunim më të mirë ndërkombëtar të policisë dhe gjyqësorit në fushën e krimit kibernetik, të forcuar përmes krijimit të një rrjeti 24/7. Kjo kërkoi që çdo palë të: [T] caktojë një pikë kontakti të disponueshme njëzet e katër orë, shtatë ditë në javë, me qëllim të sigurimit të ndihmës së menjëhershme për qëllimin e hetimeve ose procedurave që kanë të bëjnë me vepra penale të lidhura me sistemet kompjuterike dhe të dhënat, ose për mbledhjen e provave në formë elektronike të një vepre penale.³⁷

Edhe pse Kosova nuk është anëtare e Këshillit të Evropës dhe, si e tillë, as nuk e ka nënshkruar dhe as ratifikuar Konventën e Budapestit për Krimet Kibernetike, sipas një profili të përgatitur nga Zyra e Programit të Krimeve Kibernetike të Këshillit të Evropës për vlerësimin e gjendjes aktuale të zbatimit të Konventa sipas legjislacionit kombëtar, e ka zbatuar konventën përmes legjislacionit në vijim: Ligji Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike; Kodi Nr. 06/L-074 Kodi Penal i Republikës së Kosovës; Ligji Nr. 04/L-109 për Komunikimet Elektronike; dhe Ligji Nr. 04/L-213 për Bashkëpunimin Juridik Ndërkombëtar në Çështjet Penale.³⁸

³³Kombet e Bashkuara, *Komenti i Përgjithshëm 34 CCPR/C/GC/34: Komenti i Përgjithshëm 34 i Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike mbi Lirinë e Opinioneve dhe Shprehjes* (2011) paragrafi 12, i disponueshëm në <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>.

³⁴A Minovic, A Abusara, E Begaj, V Erceg, P Tasevski, V Radunović dhe F Klopfer, *Siguria Kibernetike në Ballkanin Perëndimor: Boshllëqet e Politikave dhe Mundësitë e Bashkëpunimit* (Diplo Foundation 2016).

³⁵Këshilli i Evropës, *Konventa për krimin kibernetik* (Budapest, 23 nëntor 2001) ETS Nr. 185, neni 3.

³⁶ *po aty* 8.

³⁷ *Po aty* 20.

³⁸Këshilli i Evropës, *Legjislacioni i Kosovës për krimin kibernetik: Ekuivalent i brendshëm me dispozitat e Konventës së Budapestit*, në dispozicion në <https://rm.coe.int/octocom-legal-profile-kosovo/16809e5451>.

2.4 Detyrimet e shteteve ndaj të drejtave të njeriut

Qeveritë janë të detyruara të respektojnë, mbrojnë, përmbushin dhe promovojnë të drejtat e njeriut të të gjithëve në mënyrë të barabartë pa dallim. Në mënyrë të ngjashme, ata kanë për detyrë të respektojnë të drejtat e njeriut duke u mundësuar individëve të ushtrojnë lirisht të drejtat e tyre pa ndërhyrje të panevojshme.³⁹ Për shembull, shteti duhet të përmbahet nga kufizimi i lirisë së shprehjes, e cila përfshin të drejtën e individëve për të shprehur lirisht mendimet e tyre. Çdo shkelje e pajustificuar e këtyre të drejtave konsiderohet si shkelje e të drejtave të njeriut. Për të garantuar mbrojtjen e të drejtave të njeriut, qeverive u kërkohet të miratojnë masa duke përfshirë kornizat legjislative, për të parandaluar shkeljet si nga subjektet private ashtu edhe nga organet qeveritare. Kështu, jo vetëm qeveritë, por edhe individët kanë për detyrë t'i mbrojnë këto të drejta dhe të përmbahen nga cenimi i të drejtave të të tjerëve. Për më tepër, përmbushja e këtyre të drejtave kërkon hapa proaktivë nga qeveritë për të siguruar që qytetarët e tyre t'i gëzojnë plotësisht ato. Kjo mund të përfshijë iniciativa si ndërtimi i shkollave për të lehtësuar qasjen në arsim – një e drejtë themelore e njeriut. Për më tepër, qeveritë kanë një rol vendimtar në promovimin e ndërgjegjësisimit dhe të kuptuarit të të drejtave të njeriut në mesin e popullatës. Nëpërmjet ratifikimit të instrumenteve ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, qeveritë angazhohen për të mbrojtur dhe mbrojtur të drejtat e të gjithë individëve brenda juridiksionit të tyre, pa dallim të çfarëdo lloji si raca, seksi, lindja apo statusi tjetër.⁴⁰ Shtetet duhet të sigurojnë që të drejtat e njeriut të respektohen edhe në internet ashtu siç respektohen në botën fizike, përfshirë respektimin, realizimin, mbrojtjen dhe promovimin e tyre. Kjo kërkon zbatimin e kornizave ligjore dhe masave të tjera për të mbrojtur përdoruesit e internetit nga shkeljet e të drejtave digjitale, përfshirë krimet kibernetike. Megjithatë, disa rregullore rrezikojnë të cenojnë vetë të drejtat që synojnë të mbrojnë. Prandaj, është thelbësore që shtetet të gjejnë një ekuilibër delikat midis luftimit të krimeve digjitale dhe garantimit të mbrojtjes dhe promovimit të të drejtave digjitale.

2.5 Kufizimet e të drejtave të njeriut

Megjithëse të drejtat e njeriut janë të mbrojtura ligjërisht, shumica e të drejtave nuk janë absolute dhe mund të jenë objekt i kufizimeve të justifikueshme. Një kufizim duhet të jetë i ligjshëm; të shërbejë një qëllim të caktuar, si balancimi i të drejtave të njeriut me sigurinë e shtetit ose rendin publik; të ruajë të drejtat e një tjetri; ose të ndjekë ndonjë qëllim legjitim. Për të justifikuar kufizimin, ndikimi që ka mbi të drejtat e njeriut duhet të peshohet me kujdes kundrejt interesit legjitim të shtetit që synohet të arrihet. Ndikimi negativ i kufizimit duhet të tejkalohet nga rëndësia e interesit shtetëror. Për më tepër, kufizimi duhet të konsiderohet i nevojshëm dhe proporcional në raport me arritjen e qëllimit të tij të synuar. Para se të analizohet mbrojtja e të drejtave digjitale në Kosovë, është e nevojshme të ofrohet një kontekst kombëtar mbi situatën lidhur me qasjes në internet.

³⁹Neni 2 i KNDKP, shtetet anëtare të KNDKP-së marrin përsipër të respektojnë dhe sigurojnë të drejtat në konventë.

⁴⁰*Po aty.*

Kapitulli III: Infrastruktura e TIK-ut në Kosovë

Infrastruktura efektive e Teknologjisë së Informacionit dhe Komunikimit (“TIK”) përbëhet nga disa komponentë thelbësorë, duke përfshirë rrjetin e kompjuterëve dhe telefonave celularë, infrastrukturën e fuqishme të lidhjes me qasje globale dhe disponueshmëri të gjerë të energjisë elektrike për të mbështetur një popullatë më të gjerë.

Anketa e vitit 2023 mbi përdorimin e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit në familje, e kryer nga Agjencia e Statistikave të Kosovës (“ASK”), thekson shkallën mbresëlënëse të penetrimit të internetit në vend, me 98.6% të familjeve që raportojnë qasje në internet. 41Kjo shkallë e përhapjes së internetit nënvizon avancimin e vazhdueshëm të Kosovës në infrastrukturën digjitale. Analiza e grupmohave zbulon se qasja në internet është veçanërisht e lartë në mesin e popullatave të reja, me 21.5% të përdoruesve që bien në grupmohën 16-24 vjeç dhe 21.4% në grupmohën 25-34 vjeç. Në të kundërt, grupmoshat e vjetra, veçanërisht ata të moshës 65 vjeç e lart, përfaqëson përqindjen më të vogël të përdoruesve, me vetëm 7.9% që kanë qasje në internet. Sondazhi gjithashtu identifikon një shpërndarje gjinore relativisht të balancuar në përdorimin e internetit, me gratë që ia kalojnë pak burrat me 51.7% krahasuar me 48.3%. Për sa i përket pajisjeve të përdorura për tu qasur në internet, dominojnë telefonat celularë dhe telefonat inteligjentë, me 94.8% të individëve që përdorin këto pajisje, duke reflektuar rritjen e varësisë nga teknologjia celulare. Pajisjet e tjera, si laptopët (22.1%), desktopët (11.9%) dhe tabletët (9.7%), u përdorën gjithashtu, por në një masë më të vogël.

Gjithashtu, nga Pasqyra e Tregut të Komunikimeve Elektronike për TM1 2024 e bërë nga i Autoriteti Rregullativ i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (“ARKEP”) rezulton se ka një penetrim të lartë të shërbimeve celulare në masën 104.2% (që do të thotë se mesatarisht ka më shumë abonime celulare sesa popullsia totale) dhe qasje në internet celular në 89% që pasqyron një progres të rëndësishëm në sigurimin që shumica e kosovarëve të kenë qasje në mjetet e komunikimit.⁴² Kjo shtrirje e gjerë është thelbësor për mbështetjen e të drejtave digjitale, pasi u mundëson individëve të marrin pjesë në ekonominë digjitale, të kenë qasje në informacion dhe të shprehin në internet. Megjithatë, përkundër këtij progresi në shërbimet celulare, ka sfida të dukshme kur bëhet fjalë për qasjen fiks në internet, i cili mbetet me një normë penetrimi prej vetëm 20.7% për banor. 43Kjo rritje më e ngadaltë mund të ngrejë shqetësime për përfshirjen digjitale, veçanërisht për ata që mbështeten në shërbime më të qëndrueshme dhe me shpejtësi të lartë me brez të gjerë, shpesh të nevojshme për punë, arsim dhe shërbime të tjera thelbësore. Kjo

⁴¹Agjencia e Statistikave të Kosovës, *Rezultatet e Anketës së Përdorimit të Teknologjisë Informative dhe Komunikimit (TIK) në Ekonomi Familjare 2023* [Rezultatet e Anketës së Përdorimit të Teknologjisë së Informacionit dhe Komunikimit (TIK) në ekonominë familjare 2023] (2023) në dispozicion në <https://ask.rks.gov.net/Releases/Details/7600>.

⁴²Autoriteti Rregullativ i Komunikimeve Elektronike dhe Postare, *Publikimi Nr.02/2024* [Publikimi Nr.02/2024], i disponueshëm në <https://www.arkep-rks.org/desk/inc/media/187B29B9-D1A1-4E35-824C-3AF6B2C74306.pdf>.

⁴³po aty

mospërputhje midis qasjes në internet celular dhe atij fiks sugjeron se ndërkohë që të drejtat bazë digjitale po mbështeten, mund të ketë pabarazi në cilësinë e qasjes, me familjet rurale ose me të ardhura më të ulëta që mund të përballen me pengesa më të mëdha për internetin e besueshëm dhe me shpejtësi të lartë. Në terma afatgjatë, lëshimi i fundit i një autorizimi të përgjithshëm nga ARKEP për Starlink , një lider global në shërbimet e internetit satelitore, mund të adresojë këto sfida.⁴⁴ Teknologjia satelitore e Starlink ofron potencialin për të ofruar qasje në internet me shpejtësi të lartë në zona të largëta dhe të pashërbyera, të cilat tradicionalisht kanë pasur kufizime me lidhje me internet të shpejtë. Me futjen e shërbimeve të internetit satelitor në Kosovë, ky zhvillim mund të ndihmojë në kapërcimin e hendekut në qasjen fiks në internet, duke siguruar që më shumë qytetarë, veçanërisht ata në rajonet rurale dhe të izoluara, të mund të përfitojnë nga interneti stabil dhe me shpejtësi të lartë. Kjo do të kontribuonte në një përfshirje më të madhe digjitale dhe do të mbështeste më tej të drejtat digjitale, duke siguruar akses të barabartë në burimet dhe shërbimet online në të gjithë vendin.

Megjithatë, nga ana tjetër, pasqyra e përgjithshme e tremujorit të parë raportoi një rënie prej 9% në të ardhurat totale të sektorit dhe një rënie të konsiderueshme prej 35.9% në investimet në sektorin e TIK. Kështu, nëse investimet vazhdojnë të bien, mund të ngadalësohet objektivi për arritjen e mbulimit 50% të popullsisë me lidhje 5G deri në vitin 2025, përkatësisht mbulimin 100% të popullsisë me lidhje 5G deri në vitin 2030 siç parashihet në Agjendën Digjitale të Kosovës 2030.⁴⁵

Ulja e shpenzimeve mesatare për përdorues për shërbimet celulare nga 5,10 € në 4,78 € sugjeron që shërbimet celulare po bëhen më të përballueshme, gjë që është pozitive nga perspektiva e të drejtave digjitale.⁴⁶ Shërbimet më të përballueshme sigurojnë që një pjesë më e madhe e popullsisë mund të ketë akses në internet dhe komunikime celulare.

3.1 Ndërprerjet dhe bllokimet e internetit në Kosovë

Njerëzit kanë mundësinë të kenë qasje në informacion dhe të ndajnë pikëpamjet e tyre nëpër forume të ndryshme të internetit. Megjithatë, gjatë periudhave me tensione të larta politike, qeveritë mund të përdorin ndërprerjen ose ndërhyrjen në qasjen në internet, duke penguar efektivisht publikun që të përdorë këto platforma. AccessNow ,një OJQ ndërkombëtare që fokusohet në të drejtat digjitale e përkufizon një mbyllje të internetit si “një ndërprerje e qëllimshme e internetit ose komunikimeve elektronike, duke i bërë ato të paarritshme ose në mënyrë efektive të papërdorshme, për një popullsi të caktuar ose brenda një vendndodhjeje, shpesh për të ushtruar kontroll mbi rrjedhën e informacionit.”⁴⁷ Një ndërprerje mund të marrë formën e

⁴⁴Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare, 'Njoftimi për Autorizimin e Përgjithshëm për Shërbimet Satelitore nga Starlink ' (ARKEP, tetor 2024) në dispozicion në <https://www.arkep-rks.org/NewsDetails/7/1187>

⁴⁵Qeveria e Kosovës, *Agjenda Digjitale e Kosovës 2030: Orientimi strategjik për transformimin e Kosovës në një vend të të lartë digjital* [Agjenda Dixhitale e Kosovës 2030: Orientimi Strategjik për Transformimin e Kosovës në një Vend Dixhital të Suksesshëm] (2024), 32 në dispozicion në <https://arkep-rks.org/g/desk/inc/media/82582FB3-CD31-4D3D-A2AA-F7CC21ACADCA.pdf>.

⁴⁶ *Po aty*.

⁴⁷'Keep It On ' (Qasja Tani, nd) disponohet në <https://www.accessnow.org/campaign/keepiton/>.

bllokimit, kur disa faqe interneti ose aplikacione janë të paarrishme; ose ndërprerje të plotë, kur aplikacionet, platformat dhe faqet e bazuara në internet janë të paarrishme.

Sipas ICCPR, individët kanë të drejtë të ushtrojnë të drejtat e tyre "pavarësisht nga kufijtë, qoftë gojarisht, me shkrim ose në shtyp, në formën e artit, ose nëpërmjet çdo mjeti tjetër sipas zgjedhjes së tyre".⁴⁸ Ky përkufizim i gjerë mbështet lirinë e gjerë të shprehjes dhe të drejtën për të pasur qasje në informacion ndër të tjera nëpërmjet internetit. Megjithatë, ndërprerjet në shërbimin e internetit pengojnë këto të drejta duke penguar pjesëmarrjen në proceset vendimmarrëse dhe duke kufizuar rrjedhën e informacionit. Në thelb, këto mbyllje të internetit cenojnë të drejtat digjitale, veçanërisht të drejtat për lirinë e shprehjes dhe qasje në informacion.

Vetëm në vitin 2024, në mbarë botën që nga koha e shkrimit të këtij raporti ka pasur 35 mbyllje të mëdha të internetit në 16 vende. Shumë vende kanë miratuar legjislacionin që u lejon autoriteteve të ndërpresin shërbimet e internetit ose të marrin kontrollin mbi rrjetet e telekomit, duke përmendur arsyetimet e sigurisë kombëtare ose të sigurisë publike. Për shembull, "Rregullat e Pezullimit të Përkohshëm të Shërbimeve të Telekomit (Emergjenca Publike ose Siguria Publike)" e Indisë ofron një kuadër ligjor për qeverinë për të ndalur operacionet e internetit dhe telekomunikacionit.

Në përgjigje të praktikave të tilla, Kombet e Bashkuara ndërmorën një hap të rëndësishëm në vitin 2016 duke miratuar një rezolutë që dënon veprimet që synojnë bllokimin ose ndërprerjen e qëllimshme të aksesit dhe shpërndarjes së informacionit në internet.⁴⁹ Kjo rezolutë i cilëson masa të tilla si shkelje të ligjit ndërkombëtar të të drejtave të njeriut.

Duke pasur parasysh këtë, është interesante të theksohet se neni 7 paragrafi 1 nënparagrafi 1.9 përcakton se Ministria përgjegjëse për sektorin e komunikimit elektronik (p.sh. Ministria e Zhvillimit Ekonomik) "në rastet e forcës madhore, situatave ekstreme ose rrethanave të tjera të jashtëzakonshme, gjithashtu. për qëllime të përgatitjes për mobilizim të përgjithshëm ose mbrojtje kombëtare, ose garantimin e sigurisë kombëtare dhe rendit publik, në përputhje me procedurat e përcaktuara me ligje dhe akte të dispozitave të tjera ligjore, jep udhëzime, detyra dhe detyrime të detyrueshme për sipërmarrësit që ofrojnë rrjete dhe/ ose shërbime." Ndërsa dispozita në fjalë është e gjerë në fushëveprim dhe fillimisht mund të duket se lejon autoritetin për të mandatuar ofruesit e shërbimeve, ndër të tjera, të mbyllin internetin, është e rëndësishme të merren parasysh masat mbrojtëse kushtetuese. Neni 55 i Kushtetutës së Kosovës përcakton se çdo kufizim i të drejtave të njeriut duhet të autorizohet shprehimisht me ligj dhe duhet t'u përmbahet parimeve të domosdoshmërisë dhe proporcionalitetit. Prandaj, pa një dispozitë specifike dhe të qartë legjislative që autorizon në mënyrë eksplicite mbylljen e internetit, veprime të tilla nuk do të mbështeteshin ligjërisht brenda kornizës ekzistuese ligjore të Kosovës, duke i bërë ato të paligjshme. Në, lidhje me këtë vlen të theksohet se asnjëherë nuk ka pasur mbyllje të internetit në Kosovë.

⁴⁸Neni 19, paragrafi 2 i KNDKP.

⁴⁹Neni 19, *Deklarata e Internetit* [*Deklarata e Internetit*] (Miratuar më 15 mars 2020) në dispozicion në https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf

3.2 Qeverisja e internetit në Kosovë

Një fushë kritike ku pavarësia e Kosovës mbetet e kufizuar është në domenin digjital. Refuzimi i Internet Corporation for Assigned Names and Numbers [Korporata e internetit për emrat dhe numrat e caktuar] ("ICANN") për t'i dhënë Kosovës domenin e saj kombëtar të nivelit të lartë ("ccTLD") e ka lënë vendin në një gjendje pasigurie digjitale, duke ndikuar drejtpërdrejt në aftësinë e tij për të siguruar autonomi të plotë në hapësirën online.. 50ccTLD është pjesa e një webfaqe që vjen pas "pikës" së dytë dhe përfaqëson një kod shtetëror,⁵¹ si e tillë nuk është thjesht një aset teknik; është simbol i sovranitetit dhe pavarësisë kombëtare. Ai u jep vendeve kontroll mbi praninë e tyre digjitale, duke i lejuar ata të menaxhojnë regjistrat e tyre të domenit, të drejtojnë trafikun e internetit në nivel lokal dhe të qeverisin çështjet ligjore që lidhen me përmbajtjen në internet.

Kështu, përkundër pavarësisë së saj politike nga Serbia, ccTLD-ja zyrtare e Kosovës mbetet ".rs" nën Regjistrin Kombëtar Serb të Domenit të Internetit. Kjo do të thotë se, teknikisht, çdo përpjekje për të pretenduar një ccTLD kosovare është e bllokuar nga sistemet ndërkombëtare që mbështeten në kornizat të njohjes politike. Për arsye praktike, Kosova përdor domene të përgjithshme të nivelit të lartë ("gTLD") si ".com", ".net" dhe ".org" për faqet e internetit të qeverisë, biznesit dhe shoqërisë civile.

Në këtë aspekt, ccTLD-ja nuk është vetëm një aset teknik; është simbol i sovranitetit dhe pavarësisë kombëtare. Ai u jep vendeve kontroll mbi praninë e tyre digjitale, duke i lejuar ata të menaxhojnë regjistrat e tyre të domenit, të drejtojnë trafikun e internetit në nivel lokal dhe të qeverisin çështjet ligjore që lidhen me përmbajtjen në internet. Për këtë arsye, mungesa e një ccTLD ka mjaft pasoja ekonomike. Pronarët e faqeve të internetit kosovare janë të detyruar të konkurrojnë në tregun ndërkombëtar të domeneve për të siguruar emra të dëshirueshëm të domaineve, shpesh duke paguar çmime të fryra. Si rezultat, shumë uebfaqe kosovare përdorin adresa të ndërlikuara të internetit me viza dhe akronime, duke e zvogëluar legjitimitetin dhe markën e tyre. Faqet e internetit të qeverisë si rks-gov.net dhe mfa-ks.net janë shembuj të këtij kompromisi, duke minuar autoritetin e kanaleve zyrtare të komunikimit. Për më tepër, pamundësia për të kontrolluar regjistrin e vet të domenit do të thotë se Kosova nuk mund të gjenerojë të ardhura nga shitja e domenit.

Në anën tjetër, mungesa e një ccTLD në Kosovë gjithashtu ngre shqetësime komplekse ligjore dhe të sigurisë. Pa regjistrin e vet të domenit, mosmarrëveshjet për faqet e internetit kosovare që përdorin gTLD si ".com" bien nën juridiksionin e SHBA.⁵² Kjo i ekspozon bizneset me bazë në Kosovë dhe subjektet qeveritare ndaj kërcënimeve të jashtme ligjore. Për shembull, në vitin 2012,

⁵⁰ Marc J Randazza, 'Pavarësia dixhitale e Kosovës: Koha për ccTLD' të Kosovës' (2016) Wisconsin International Law Journal, në dispozicion në https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2754182.

⁵¹ *Po aty*.

⁵² *Po aty*.

prokurorët amerikanë mbyllën një uebsajt kanadez të basteve me domen ".com", duke theksuar cenusshmërinë e mundshme të faqeve të internetit kosovare ndaj veprimeve të huaja ligjore.⁵³

Mungesa e pavarësisë digjitale të Kosovës ka implikime të thella për të drejtat digjitale të qytetarëve të saj. UDHR garanton të drejtën e lirisë së shprehjes dhe aksesit në informacion “nëpërmjet çdo media dhe pavarësisht nga kufijtë”. Megjithatë, pa ccTLD- në e vet , prania e Kosovës në internet i nënshtrohet juridiksioneve të huaja, të cilat mund të mos respektojnë gjithmonë të njëjtat standarde të shprehjes së lirë ose të privatësisë.

Përdorimi i ".com" ose ".net" në Kosovë e nënshton trafikun e saj në internet me ligjet e SHBA-së, ku praktikata e mbikëqyrjes janë kritikuar,⁵⁴ duke i vënë qytetarët kosovarë në rrezik që të dhënat e tyre të monitorohen nga qeveritë e huaja pa pëlqimin e tyre, duke shkelur kështu të drejtën e tyre për të privatësi. Pa kontroll mbi ccTLD-në e saj, Kosova nuk mund të rregullojë ose mbrojë në mënyrë efektive përmbajtjen e saj në internet nga censura ose sulmet kibernetike me origjinë nga vendet e tjera. Nga pikëpamja e sigurisë, kjo mbështetje në domenet me bazë në SHBA e ekspozon ekosistemin dixhital të Kosovës ndaj rreziqeve të mbikëqyrjes dhe sigurisë kibernetike, pasi të dhënat kalohen përmes juridiksioneve të huaja, duke e lënë Kosovën me pak kontroll se kush i qaset ose monitoron trafikun e saj të internetit. Kjo jo vetëm që rrezikon privatësinë e qytetarëve të saj, por edhe minon sovranitetin e infrastrukturës digjitale të Kosovës.

Implikimet më të gjera për të drejtat digjitale në Kosovë shtrihen përtej privatësisë. Optimizimi i motorëve të kërkimit, një mjet jetik për dukshmërinë në epokën digjitale, është gjithashtu i prekur.⁵⁵ Pa domen lokal, faqet e internetit kosovare luftojnë të renditen më lart në kërkimet në Google, veçanërisht në motorët e kërkimit lokal si Google.ks , i cili nuk ekziston. Kjo mungesë dukshmërie pengon bizneset lokale, organizatat e shoqërisë civile, madje edhe përpjekjet e qeverisë për të kontaktuar, duke kufizuar aftësinë e tyre për të arritur një audiencë globale.

Për të arritur pavarësinë e plotë digjitale, Kosova ka nevojë për ccTLD-në e saj. Kjo do ta lejonte atë të menaxhonte trafikun e vet të internetit, të mbrojë infrastrukturën e saj digjitale dhe të sigurojë që të drejtat digjitale të qytetarëve të saj të respektohen plotësisht. Në mungesë të kësaj, Kosova mbetet e detyruar të operojë nën juridiksione të huaja dhe të privuar nga një komponent kritik i sovranitetit të saj.

Ndërsa rregullat e ICANN janë të lidhura me kornizat e njohjes politike, ka një rast në rritje për reforma. Bota digjitale lëviz më shpejt se organet politike si OKB-ja dhe aftësia e një kombi për të kontrolluar infrastrukturën e vet digjitale nuk duhet t'i nënshtrohet mosmarrëveshjeve gjeopolitike. Dhënia e Kosovës një ccTLD jo vetëm që do të afirmonte sovranitetin e saj në sferën

⁵³*Po aty.*

⁵⁴ Unioni Amerikan i Lirive Civile, 'NSA Surveillance' (ACLU) i disponueshëm në <https://www.aclu.org/issues/national-security/privacy-and-surveillance/nsa-surveillance>.

⁵⁵ Kosovo 2.0, 'Kosovo's Recognition's Missing in Online Domain' (Kosovo 2.0) në dispozicion në <https://kosovotwopointzero.com/en/kosovos-recognition-missing-in-online-domain/>.

digjitale, por gjithashtu do të mbronte të drejtat e qytetarëve të saj në një botë gjithnjë e më të ndërlidhur.

Kapitulli IV: Siguria kibernetike, krimi kibernetik dhe mbrojtja e të dhënave

Ky kapitull diskuton mbrojtjen e të drejtave digjitale në kontekstin e sigurisë kibernetike, krimin kibernetik dhe mbrojtjes së të dhënave.

4.1 Siguria kibernetike

Siguria kibernetike është "praktikë e mbrojtjes së kompjuterëve, sistemeve elektronike, rrjeteve dhe të dhënave nga sulmet me qëllim të keq".⁵⁶ Ai përfshin sigurimin e konfidencialitetit, integritetit dhe disponueshmërisë së informacionit brenda hapësirës digjitale, si dhe mbrojtjen e aseteve të përdoruesve të internetit.⁵⁷ Konfidencialiteti i informacionit lidhet me 'ruajtjen e kufizimeve të autorizuar për aksesin dhe zbulimin, duke përfshirë mjetet për mbrojtjen e privatësisë personale dhe informacionit të pronarit.'⁵⁸ Ky aspekt i sigurisë kibernetike është i lidhur ngushtë me ruajtjen e të drejtave të privatësisë. Integriteti siguron që të dhënat, qofshin të ruajtura, të transmetuara ose të përpunuara, të mbeten të mbrojtura nga ndryshimet ose shkatërrimet e paautorizuara, duke siguruar kështu origjinalitetin dhe saktësinë e tyre. Ky parim lidhet me kuadrin më të gjerë të mbrojtjes së të dhënave. Së fundi, disponueshmëria thekson aksesin në kohë dhe të besueshëm në informacion, duke siguruar që të drejtën për informacion dhe rrjedhën e lirë të të dhënave ruhet.

Ruajtja e informacionit dhe sistemeve kompjuterike realizohet përmes një strategjie gjithëpërfshirëse që përfshin metodat e kriptimit, rregulloret strikte të aksesit të përdoruesit, mirëmbajtjen e rregullt të harduerit dhe përditësimet e menjëhershme të sistemit për të adresuar rreziqet e mundshme të sigurisë.⁵⁹ Sulmet kibernetike shpesh synojnë dobësitë në infrastrukturën digjitale. Si rezultat, siguria kibernetike vepron si një mekanizëm mbrojtës thelbësor në mjedisin online, duke luajtur një rol të rëndësishëm në mbrojtjen e të drejtave të privatësisë, sigurimin e qasjes në informacion dhe ruajtjen e rrjedhës së lirë të të dhënave. 60Maja e Formës

Fundi i formës

⁵⁶Kaspersky, 'Çfarë është siguria kibernetike?', në dispozicion në <<https://www.kaspersky.com/resource-center/definitions/what-is-cyber-security>>

⁵⁷MD Caveltly dhe C Kavanagh, 'Siguria kibernetike dhe të drejtat e njeriut' në B Wagner et al (eds) *Manuali Kërkimor mbi të Drejtat e Njeriut dhe Teknologjinë Dixhitale* (2019) 75.

⁵⁸po aty.

⁵⁹Si më sipër, *Shih gjithashtu* Organizata Ndërkombëtare për Standardizim, *ISO/IEC 27032:2012 Udhëzimet për Sigurinë Kibernetike* (2012).

⁶⁰Shih nenin 3 të DUDNJ, shih nenin 36 të Kushtetutës së Kosovës.

Rrjedha e pakufizuar e informacionit në hapësirën kibernetike është e lidhur ngushtë me lirinë e mendimit dhe të shprehjes, pasi nxit ndërveprim të hapur.⁶¹ Në botën digjitale, njerëz me prejardhje të ndryshme mbledhen së bashku për të diskutuar çështje politike dhe socio-ekonomike. ⁶²Si e tillë, mbrojtja e lirisë së shprehjes në internet është thelbësore sepse ajo gjithashtu mbështet të drejtat për tubim, shoqërim dhe pjesëmarrje publike. Raportuesi Special i OKB-së për Lirinë e Shprehjes dhe Opinioneve ka theksuar rolin jetik të internetit si një mjet komunikimi që mundëson ushtrimin e të drejtave të informacionit, siç përshkruhet në nenin 19 të UDHR dhe ICCPR. ⁶³Në mbështetje të kësaj pikëpamjeje, OKB-ja vazhdon të theksojë rëndësinë e parimit që të drejtat që individët kanë jashtë linje duhet të mbrohen edhe në mjedisin dixhital.⁶⁴

Maja e Formës

Fundi i formës

Në vitin 2023, Kosova miratoi Ligjin Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike që adreson sfidat e vendit të sigurisë kibernetike. Siç është theksuar në Raportin e Komisionit Evropian për Kosovën 2023, legjislacioni për krimin kibernetik në përgjithësi është në përputhje me BE-në. ⁶⁵Ligji për Sigurinë Kibernetike mandaton detyrimin për të zhvilluar kornizat e nevojshme rregullatore duke përfshirë krijimin e autoriteteve rregullatore efektive. Nëpërmjet këtij ligji parashikohet të krijohet Agjencia e Sigurisë Kibernetike si autoriteti qendror i krijuar për të koordinuar agjencitë kibernetike në të gjithë vendin. Megjithatë, deri më tani Agjencia për Sigurinë Kibernetike nuk është ende funksionale. Agjencia do të veprojë si qendër qendrore për rregullat, menaxhimin dhe rregullimin e politikave të sigurisë kibernetike, si dhe për koordinimin ndërmjet agjencive. Agjencia e Sigurisë Kibernetike do të krijohet si një agjenci ekzekutive përgjegjëse për rregullimin e detyrave të dy kategorive kryesore të subjekteve: Operatorëve të Shërbimeve Thelbësore ⁶⁶dhe Ofruesve të Shërbimeve Digjitale ⁶⁷. Në kategorinë e Operatorëve të

⁶¹Shih nenin 40 të Kushtetutës së Kosovës

⁶² Cavelty & Kavanagh (n 58) 86.

⁶³Kombet e Bashkuara, *Raporti A/HRC/17/27: Raporti i Raportuesit Special për Promovimin dhe Mbrojtjen e të Drejtës për Lirinë e Opinioneve dhe Shprehjes, Frank La Rue* (2011) i disponueshëm në https://www.ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/17/27

⁶⁴Këshilli i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut, *Rezoluta A/HRC/RES/32/13: Rezoluta për promovimin, mbrojtjen dhe gëzimin e të drejtave të njeriut në internet* (2016).

⁶⁵Komisioni Evropian, *Raporti për Kosovën 2023* (Bruksel, 2023) 45, në dispozicion në https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2023_en.

⁶⁶Operatorët e Shërbimeve Thelbësore konsiderohen pronarë të infrastrukturës kritike ose persona të tjerë që menaxhojnë, drejtojnë ose operojnë, tërësisht ose pjesërisht, operacionet e përditshme të infrastrukturës kritike (një aktiv, sistem ose pjesë e tij, që është thelbësore për mirëmbajtjen të funksioneve jetësore shoqërore, shëndetit, sigurisë, sigurisë, mirëqenies ekonomike ose sociale të njerëzve, dhe ndërprerja apo shkatërrimi i të cilave do të kishte ndikim të rëndësishëm në Republikën e Kosovës) Shih Republikën e Kosovës, *Ligjin Nr. 06/L-014 për Infrastrukturën Kritike [Ligji Nr. 06/L-014 për Infrastrukturën Kritike]* (2013) në dispozicion në <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16313&langid=2>.

⁶⁷Operatorët e Ofruesve të Shërbimeve Dixhitale përkufizohen si subjekte që ofrojnë shërbime dixhitale, të cilat përfshijnë një sërë shërbimesh informacioni dhe komunikimi të bazuara në teknologji, si shërbimet e tregut në internet, kërkimi në internet dhe shërbimet e kompjuterit cloud. Shih Republikën e Kosovës, *Ligjin Nr. 08/L-173 për*

Shërbimeve Themelore përfshihen si subjektet publike ashtu edhe ato private që posedojnë infrastrukturë kritike të përcaktuar me Ligjin për Infrastrukturën Kritike. Ndërsa në kategorinë e Shërbimit Digjital përfshihen të gjitha subjektet që ofrojnë shërbime digjitale.

Ky rregullim i ri trajton në mënyrë efektive fragmentimin ekzistues në sektorin e sigurisë kibernetike. Kështu, Agjencia për Sigurinë Kibernetike si një agjenci e centralizuar do të riorganizojë koordinimin dhe menaxhimin e përpjekjeve për sigurinë kibernetike nëpër entitete të ndryshme publike dhe private.

Roli i Agjencisë parashikohet të koordinojë dhe monitorojë aktivitetet dhe operacionet e infrastrukturës kritike dhe agjencive të sigurisë kibernetike, dhe në të njëjtën kohë të menaxhojë dhe mbikëqyrë reagimin ndaj incidenteve së bashku me CERT Kombëtar (ekipi për përgjigjen ndaj emergjencave kompjuterike në nivel kombëtar) dhe sektori specifik. CSIRT-të sektoriale kombëtare (ekipet e reagimit ndaj incidenteve të sigurisë kibernetike ose të sigurisë kibernetike që prekin një sektor specifik në nivel kombëtar) dhe do të lehtësojnë shkëmbimin e inteligjencës dhe informacionit.⁶⁸

Në përgjithësi, roli i Agjencisë është parashikuar të: njohë dhe identifikojë kërcënimet ndaj infrastrukturës kritike të informacionit;⁶⁹ të zhvillojë strategji kombëtare për t'iu përgjigjur incidenteve të sulmeve të sigurisë kibernetike së bashku me Ministrinë e Punëve të Brendshme dhe Këshillin Kombëtar të Sigurisë Kibernetike;⁷⁰ miratimi i strukturave të monitorimit të sigurisë kibernetike; sensibilizimi i publikut dhe ndërtimi i kapaciteteve për sigurinë kibernetike; dhe të vendosin bashkëpunime ndërkombëtare për këtë çështje.

Megjithatë, Strategjia e Kosovës për Sigurinë Kibernetike tregon se rritja e përdoruesve të internetit ka 'sjellur me vete një rrezik në rritje për sa i përket krimeve dhe sulmeve kibernetike',⁷¹ duke treguar se Kosova është e ndjeshme ndaj sulmeve të sigurisë kibernetike për shkak të disa faktorëve kyç.

Së pari, Kosova përballlet me sfida që rrjedhin nga zbatimi i pamjaftueshëm i legjislacionit për sigurinë kibernetike, duke lënë boshllëqe në kornizat rregullatore të nevojshme për mbrojtje të

Sigurinë Kibernetike (2023) neni 3 paragrafi 1.13–1.14 në dispozicion në <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=70933>

⁶⁸Shih Ligjin Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike.

⁶⁹Shih nenin 8 të Ligjit Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike.

⁷⁰Shih nenin 23 të Ligjit Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike. Këshilli Kombëtar i Sigurisë Kibernetike është një organ i pavarur këshillimor që ofron udhëzime strategjike për çështjet e sigurisë kibernetike për qeverinë dhe komunitetin e biznesit, i përbërë nga përfaqësues të institucioneve qeveritare, institucioneve të zbatimit të ligjit, organizatave publike dhe private dhe komunitetit shkencor. Roli i këtij Këshilli është të koordinojë nismat kombëtare dhe ndërkombëtare të sigurisë kibernetike dhe të monitorojë zbatimin e Strategjisë Kombëtare të Sigurisë Kibernetike.

⁷¹Qeveria e Kosovës, *Strategjia Kombëtare e Sigurisë Kibernetike e Kosovës 2023-2027* (2023) 33, në dispozicion në: <https://mpb.rks-gov.net/Uploads/Documents/Pdf/EN/2692/Strategjia%20p%C3%ABr%20Siguri%20Kibernetike%20-%20ENG..pdf>.

fuqishme.⁷² Së dyti, publiku i gjerë ka një kuptim të kufizuar të kërcënimeve kibernetike dhe hapave thelbësorë të nevojshëm për mbrojtjen nga rreziqe të tilla.⁷³ Së treti, prania e infrastrukturës joadekuate intensifikon dobësitë dhe ofron hapje për sulme të mundshme kibernetike. Për të vazhduar, Kosova përballet me mungesë të profesionistëve të aftë të sigurisë kibernetike të pajisur për të zbutur në mënyrë efektive dhe për t'iu përgjigjur sulmeve kibernetike,⁷⁴ duke e komplikuar më tej cenueshmërinë e saj në këtë peizazh digjital me zhvillim të shpejtë. Së fundi, siç theksohet në Raportin e Komisionit Evropian për Kosovën 2023, burimet buxhetore për sigurinë kibernetike mbeten të pamjaftueshme.⁷⁵

Strategjia e Kosovës për Sigurinë Kibernetike ka prezantuar disa përmirësime kyçe që synojnë forcimin e mbrojtjes kibernetike të vendit. Veçanërisht, krijimi i Ekspicit Kombëtar të Reagimit të Flash (“NFRT”) është një zhvillim shumë pozitiv. NFRT do të ofrojë asistencë teknike, do të monitorojë vazhdimisht sistemet për dobësitë e mundshme dhe do të sigurojë që përmirësimet e sigurisë të zbatohen në kohë.⁷⁶ Për më tepër, do të krijohet një platformë kibernetike (cyber range) si një mjedis për testimin dhe implementimin e teknologjive të reja, si dhe për të simuluar kërcënimet reale kibernetike. Kjo do të shërbejë për testimin e mjeteve të reja të sigurisë kibernetike, strategjive dhe mekanizmave të reagimit në një mjedis të kontrolluar.⁷⁷

Gjithashtu, theksohet rëndësia e edukimit për sigurinë kibernetike, me plane për të zhvilluar programe trajnimi dhe kurrikula për shkollat dhe universitetet, duke përfshirë kurse mbi hakimin

⁷² Aktet nënligjore të nevojshme për zbatimin e ligjit është dashur të miratohen brenda një viti pas hyrjes në fuqi të këtij ligji. Ligji ka hyrë në fuqi më 14 mars 2024 dhe deri më tani janë miratuar vetëm 4 nga 12 aktet nënligjore të parapara me ligj. Nga këto nënligje që nuk janë miratuar, kanë të bëjnë me:

1. përshkrimin e masave të sigurisë për rrjetin dhe sistemin e informacionit, të përdorura për ofrimin e një shërbimi thelbësor dhe kërkesat për përgatitjen e vlerësimit të rrezikut (neni 5, paragrafi 6 i ligjit);
2. Procedurat dhe masat e reagimit në rast të incidentit kibernetik (neni 5, paragrafi 8 i Ligjit);
3. Procedura për marrjen e masave me qëllim të parandalimit të një kërcënimi serioz të afërt ose eliminimin e çdo ndërprerjeje në rast të një incidenti kibernetik, që i mundëson Agjencisë Kosovare të Sigurisë Kibernetike të kufizojë ose të ndërpresë përkohësisht përdorimin ose qasjen në një rrjet ose sistem. neni 11, paragrafi 3 i Ligjit);
4. Rregullat dhe procedurat për procesin e certifikimit dhe përgatitjes së listës së pajisjeve dhe shërbimeve jo të besueshme të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit (neni 16, paragrafi 14 i Ligjit)
5. Rregullat dhe masat e sigurisë për qasjen e fëmijëve në internet, të cilat do të obligohen t'i zbatojnë të gjithë ofruesit e shërbimeve të internetit në Republikën e Kosovës (neni 16, paragrafi 15 i Ligjit)
6. Rregullat për funksionimin e Këshillit Kombëtar të Sigurisë Kibernetike (neni 20, paragrafi 8 i Ligjit)
7. Rregullat për koordinimin dhe bashkëpunimin e mekanizmave shtetërorë për parandalimin e sulmeve kibernetike dhe mbrojtjen kibernetike në Republikën e Kosovës (neni 22 i Ligjit)
8. Përbërja dhe mandati i anëtarëve të Komisionit të Ankesave përgjegjës për gjobat që shqiptohen ndaj operatorëve të shërbimeve thelbësore dhe ofruesve të shërbimeve digjitale që nuk marrin masa në përputhje me Ligjin për Sigurinë Kibernetike.

⁷³Grupi i Kërkimit të Politikave Ballkanike, *Kosova përballë kërcënimeve të sigurisë kibernetike: Veprimet kritike për të konsoliduar qëndrueshmërinë* (Grupi i Kërkimit të Politikave Ballkanike) në dispozicion në: <https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2023/09/Cyber-Security.pdf>.

⁷⁴Qeveria e Kosovës (n72), 28.

⁷⁵Komisioni Evropian (n66), 96.

⁷⁶Qeveria e Kosovës (n72), 23.

⁷⁷ Po aty 24.

dhe bazat e sigurisë kibernetike që do të fokusohen gjithashtu në mbylljen e hendekut gjinor në këtë fushë.⁷⁸

Në anën tjetër, përmes Ligjit të ri për Sigurinë Kibernetike, u krijua Qendra Trajnuese për Sigurinë Kibernetike në kuadër të Ministrisë së Mbrojtjes.⁷⁹ Kjo qendër edhe pse nuk funksionon ende, ajo është projektuar për të trajnuar dhe rritur aftësitë e të gjithë stafit të përfshirë në menaxhimin dhe administrimin e sistemeve të informacionit. Edhe pse akti nënligjor përkatës është miratuar, ka zbrazëtira të dukshme në rregullimin e këtij institucioni të ri. Veçanërisht, ndërsa trajnimi synohet të jetë i qasshëm për një spektër të gjerë zyrtarësh publikë, nuk ka asnjë kërkesë të detyrueshme për t'iu nënshtruar një trajnimi të tillë për sigurinë kibernetike.⁸⁰ Për më tepër, trajnimi duket se është përshtatur për individët që tashmë kanë një kuptim bazë të sigurisë kibernetike, pasi të gjithë pjesëmarrësit duhet të kenë njohuri themelore në këtë fushë.⁸¹

Ndërsa seancat e trajnimit janë jo obligative, ato janë të hapura për një gamë të gjerë punonjësish të administratës publike.⁸² Megjithatë, neni 6 i Rregullores (GRK) – Nr. 22/2023 për Detyrat dhe Përgjegjësitë e Qendrës Shtetërore të Trajnimit të Sigurisë Kibernetike, gjyqtarëve dhe prokurorëve nuk u njihet e drejta për të ndjekur këto trajnime. Ky lëshim është veçanërisht i rëndësishëm pasi këta zyrtarë luajnë një rol vendimtar në hetimin dhe ndjekjen penale të krimet kibernetik. Veçanërisht, ky grup punonjësish është identifikuar në raportin e Komisionit të BE-së për Kosovën si me qasje të kufizuar në trajnime për krimin kibernetik,⁸³ duke nënvizuar nevojën për dispozita gjithëpërfshirëse dhe gjithëpërfshirëse të trajnimit që përfshijnë të gjithë zyrtarët kryesorë publikë të përfshirë në sigurinë kibernetike dhe zbatimin e krimet kibernetik.

Një tjetër mangësi e ligjit të ri për sigurinë kibernetike është mungesa e masave të përgjegjshme të zbulimit.⁸⁴ Zbulimi i përgjegjshëm, i njohur gjithashtu i raportimi i koordinuar i dobësive, përfshin raportimin privatisht të dobësive të sigurisë te palët përgjegjëse para se ato të bëhen publike. Kjo u jep organizatave kohë për të rregulluar problemet, duke ndihmuar në parandalimin e sulmeve kibernetike. Shumë qeveri dhe kompani të mëdha përdorin këtë model, shpesh duke i shpërblyer ata që raportojnë dobësi me njohje, jo vetëm me para. Pa përfshirë zbulimin e përgjegjshëm, ligji humbet një mundësi për të rritur sigurinë duke inkurajuar ekspertët të ndajnë gjetjet e tyre në mënyrë të sigurt. Ky problem përmendet vetëm shkurtimisht në Strategjinë e Sigurisë Kibernetike të Kosovës, ku thuhet se “një nga mekanizmat që duhet të zbatohet është krijimi i një sistemi shpërblimesh për raportimin e dobësive”.⁸⁵ Megjithëse vendosja e një sistemi

⁷⁸Po aty 26.

⁷⁹Shih Nenin 21 të Ligjit Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike.

⁸⁰Shih Rregulloren (GRK) – Nr. 22/2023 për Detyrat dhe Përgjegjësitë e Qendrës Shtetërore të Trajnimit të Sigurisë Kibernetike.

⁸¹Shih Nenin 9, paragrafin 1 të Rregullores (GRK) – Nr. 22/2023 për Detyrat dhe Përgjegjësitë e Qendrës Shtetërore të Trajnimit të Sigurisë Kibernetike.

⁸²Shih Nenin 7 të Rregullores (GRK) – Nr. 22/2023 për Detyrat dhe Përgjegjësitë e Qendrës Shtetërore të Trajnimit të Sigurisë Kibernetike.

⁸³Komisioni Evropian (n66) 48.

⁸⁴Grupi i Kërkimit të Politikave në Ballkan (n74) 3.

⁸⁵Qeveria e Kosovës (n72) 25.

të tillë mund të ketë kosto, përfitimet afatgjata të parandalimit të sulmeve kibernetike dhe reduktimit të kostove të reagimit tejkalojnë shumë këto shpenzime.

4.3 Legjislacioni për krimet kibernetike

Krimet kibernetike i referohen përdorimit të sistemeve kompjuterike, pajisjeve të rrjetit ose internetit për të kryer vepra penale, duke përfshirë mashtrimin dhe falsifikimin kompjuterik.⁸⁶ Në këtë kontekst, legjislacioni mbi krimet kibernetike siguron një kornizë për trajtimin e këtyre krimeve, duke përcaktuar sjelljet që duhet të kriminalizohen dhe duke ofruar procedura për hetimin dhe ndjekjen penale.⁸⁷

Konventa e vitit 2001 mbi krimin kibernetik, e njohur gjithashtu si Konventa e Budapestit,⁸⁸ e krijuar nga Këshilli i Evropës, thekson se, gjatë trajtimit të krimeve kibernetike, vendet duhet të sigurojnë një balancë midis përpjekjeve të zbatimit të ligjit dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut siç përcaktohet nga ICCPR. Kjo përfshin të drejtat kryesore si liria e shprehjes, privatësia dhe qasjen në informacion. Si traktati i parë ndërkombëtar për të trajtuar krimet e kryera në internet,⁸⁹ Konventa e Budapestit synon të krijojë një qasje të unifikuar për të mbrojtur shoqërinë nga aktivitetet kriminale kibernetike përmes zbatimit të ligjeve përkatëse dhe nxitjes së bashkëpunimit global.⁹⁰ Konventa kriminalizon veprat si mashtrimi dhe falsifikimi i lidhur me kompjuterin, shkeljet e rrjeteve kompjuterike dhe materialet që përfshijnë shfrytëzimin e fëmijëve. Për më tepër, ai përshkruan procedurat për hetimin e këtyre krimeve, të tilla si kërkimi i sistemeve kompjuterike, mbledhja e të dhënave në kohë reale dhe përgjimi i ligjshëm i komunikimeve.

Edhe pse Kosova nuk është shtet palë e Konventës së Budapestit, ajo më parë ka bërë përpjekje për të harmonizuar legjislacionin e saj me të duke miratuar Ligjin Nr. 03/L-166 për Parandalimin dhe Luftën Kundër Krimin Kibernetik. Megjithatë, ky ligj u shfuqizua në vitin 2023 dhe u zëvendësua me dy korniza të reja ligjore: Ligji Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike dhe Ligji Nr. 08/L-187, i cili ndryshon dhe plotëson Kodin e Procedurës Penale Nr. 08/L-032.⁹¹ Veçanërisht, Ligji Nr. 08/L-173 për Sigurinë Kibernetike nuk përfshin dispozita specifike që kanë të bëjnë me ndjekjen penale ose kriminalizimin e krimin kibernetik, ndryshe nga legjislacioni i mëparshëm i cili drejtpërsëdrejti trajtonte veprat e krimin kibernetik. Megjithatë, sanksionimi i krimin kibernetik tani është inkorporuar në Ligjin e sapomiratuar nr. 08/L-188, i cili ndryshon dhe plotëson Kodin Penal nr. 06/L-04 të Republikës së Kosovës (“Kodi Penal i Kosovës”), duke siguruar kështu që krimet kibernetike të ndiqen ende sipas kuadrit ligjor të përditësuar.⁹²

⁸⁶Michael Aaron Dennis, 'Cybercrime' (Encyclopedia Britannica, 19 shtator 2024), i disponueshëm në <https://www.britannica.com/topic/cybercrime>.

⁸⁷Cavelty & Kavanagh (n58) 97.

⁸⁸Këshilli i Evropës, Konventa për krimin kibernetik (n35)

⁸⁹Këshilli i Evropës, 'Ndikimi i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut' i disponueshëm në [https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/convention-on-cybercrime#/.](https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/convention-on-cybercrime#/)

⁹⁰Këshilli i Evropës, Konventa për krimin kibernetik (n35), shih Preambulën.

⁹¹Shih për një analizë juridike krahasuese ndërmjet Konventës së Budapestit dhe dispozitave të Ligjit Nr. 03/L-166 për Parandalimin dhe Luftimin e Krimin Kibernetik, në dispozicion në <https://rm.coe.int/octocom-legal-profile-kosovo/16809e5451>.

⁹²Shih Kapitullin XXIV/A të Ligjit Nr.08/L-188 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Kodit Penal Nr.06/L-04 të Republikës së Kosovës.

Kodi Penal i Kosovës trajton në mënyrë gjithëpërfshirëse krime të ndryshme kibernetike dhe përputhet ngushtë me dispozitat e Konventës së Budapestit. Të dy kornizat kriminalizojnë:

1. **Qasjen e paligjshme dhe qasjen e paautorizuar në kompjuter (neni 2 i Konventës së Budapestit) (neni 277/D i Kodit Penal të Kosovës):** Si Konventa e Budapestit, ashtu edhe Kodi Penal i Kosovës, kriminalizojnë qasjen e paautorizuar në sistemet kompjuterike. Megjithatë, kodi i Kosovës gjithashtu specifikon dënimet në kushtet kur krimi konsiderohet më i rëndë, siç është qasja e paautorizuar në sisteme ushtarake ose në sisteme të tjera kritike.
2. **Përgjimi i paligjshëm dhe përgjimi i paligjshëm i bazave të të dhënave kompjuterike (neni 4 i Konventës së Budapestit) (neni 277/E i Kodit Penal të Kosovës):** Të dy kornizat ndalojnë përgjimin e paautorizuar të transmetimeve jopublike të të dhënave kompjuterike. Legjislacioni i Kosovës vendos dënime për shkeljet që përfshijnë infrastrukturën kritike kombëtare.
3. **Ndërhyrja e të dhënave dhe pengimi i funksionimit të sistemeve kompjuterike (neni 4 i Konventës së Budapestit) (neni 277/F i Kodit Penal të Kosovës):** Ngjashëm me Konventën, Kodi Penal i Kosovës penalizon dëmtimin, fshirjen ose ndryshimin e qëllimshëm të të dhënave kompjuterike. Ashpërsia e dënimeve rritet kur shkeljet ndikojnë në sigurinë kombëtare ose sistemet publike kritike, duke pasqyruar qasjen e shkallëzuar të Konventës bazuar në ndikimin e mundshëm të qasjes së paautorizuar, përgjimit të paligjshëm, ndërhyrjes në të dhëna, ndërhyrjes në sisteme dhe keqpërdorimit të pajisjeve. Kjo thekson një angazhim të përbashkët për të mbrojtur integritetin e sistemeve kompjuterike dhe të dhënave. Në mënyrë të veçantë, Kodi Penal i Kosovës specifikon dënime më të rënda për shkeljet që përfshijnë infrastrukturën kritike kombëtare.
4. **Ndërhyrja në sistem (neni 5 i Konventës së Budapestit) (Neni 277/F i Kodit Penal të Kosovës)** Të dyja kornizat ligjore e trajtojnë ndërhyrjen në sistemet kompjuterike si vepër penale.
5. **Keqpërdorimi i pajisjeve (neni 2 i Konventës së Budapestit) (Neni 6 i Konventës së Budapestit) (Neni 277/G i Kodit Penal të Kosovës):** Prodhimi dhe shpërndarja e pajisjeve të destinuara për kryerjen e krimeve kibernetike janë të kriminalizuara sipas Konventës ashtu edhe sipas ligjeve të Kosovës. Kosova e zgjeron këtë duke përfshirë posedimin e pajisjeve të tilla.
6. **Veprat penale të lidhura me përmbajtjen (nenet 277/A, 277/B, 277/C të Kodit Penal të Kosovës):** Kodi Penal i Kosovës zgjeron fushëveprimin e Konventës së Budapestit duke adresuar shpërndarjen e përmbajtjes që promovon gjenocidin, krimet kundër njerëzimit, racizmin, dhe ksenofobinë përmes platformave digjitale.
7. **Falsifikimi dhe mashtrimi i lidhur me kompjuterin (neni 7 i Konventës së Budapestit) (Nenet 277/J, 277/K të Kodit Penal të Kosovës):** Si Konventa ashtu edhe legjislacioni i Kosovës trajtojnë manipulimin e të dhënave kompjuterike për qëllime mashtruese, me ligjin e Kosovës që specifikon dënimet, e poashtu duke i konsideruar përpjekjet për të kryer këto vepra si krim.
8. **Materialet që përmbajnë shfrytëzimin dhe abuzimin seksual të fëmijëve (neni 8 i Konventës së Budapestit) (neni 277/I i Kodit Penal të Kosovës):** Ligjet e Kosovës

përputhen me qëndrimin e Konventës kundër pornografisë së fëmijëve duke vendosur dënime të rënda për prodhimin, shpërndarjen dhe posedimin e materiale të tilla, duke demonstruar një qëndrim të fortë kundër shfrytëzimit të fëmijëve.

Kështu, mund të thuhet se shumica e krimet në hapësirën kibernetike janë të mbuluara në mënyrë adekuate në Kodin Penal të Kosovës dhe e njëjta është në përputhje të mirë me Konventën e Budapestit. Më tej, legjislacioni në Kosovë ofron një hap shtesë më tej nga Konventa në atë që i referohet qartë materialeve që synojnë promovimin e gjenocidit, krimeve kundër njerëzimit, racizmit dhe ksenofobisë të shpërndara nëpër sisteme.

Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet mbrojtja që ofrohet përmes formulimit të përdorur në lidhje me qasjen e paautorizuar në kompjuter. Konkretisht, neni 277/D paragrafi 2 dhe 4, rregullojnë:

“2. Kushdo që në mënyrë të paautorizuar dhe me qëllim për të përfituar në mënyrë të paligjshme përfitim material, për vete ose një person tjetër ose për t'i shkaktuar dëm një personi tjetër, ndryshon, publikon, fshin, disponon ose shkatërron të dhëna ose programe kompjuterike ose në çfarëdo mënyre hyn në një sistemi kompjuterik i tjetrit, dënohet me gjobë ose me burgim prej një (1) deri në tre (3) vjet.

[...]

4. Për qëllim të këtij neni, Qasja e Paautorizuar do të konsiderohet:

- 4.1. veprimet e një personi që nuk është i autorizuar sipas ligjit ose kontratës;
- 4.2. veprimet e një personi që tejkalojnë kufijtë e autorizimit;
- 4.3. veprimet për të cilat nuk ka leje nga personi kompetent dhe i kualifikuar, sipas ligjit, për të përdorur, administruar ose kontrolluar sistemin kompjuterik ose për të kryer kërkime shkencore në një sistem kompjuterik.

Në kuadrin ligjor aktual, veçanërisht në lidhje me sinjalizuesit dhe median, formulimi i artikullit ofron një mbrojtje shtesë kundër ndjekjes penale për atë që mund të interpretohet si 'qasje e paautorizuar'. Kjo mbrojtje lind sepse, ndërsa veprimet e sinjalizuesve mund të shihen si të dëmshme duke publikuar të dhënat e dikujt, ata mund të pohojnë se janë ligjërisht të autorizuar për të zbuluar këtë informacion sipas Ligjit Nr. 06/L-085 për Mbrojtjen e Denoncuesve. Prandaj, veprimet e tyre nuk do të bien nën kategorinë e 'aksesit të paautorizuar', duke u ofruar atyre një mbrojtje kundër sfidave të mundshme ligjore. Kjo nuancë në ligj siguron që sinjalizuesit dhe gazetarët të mund të veprojnë pa frikë nga ndjekja penale kur përfshihen në akte të zbulimit të interesit publik.

Megjithatë, duke analizuar ndryshimet në Kodin e Procedurës Penale në Kodin e Procedurës Penale përmes Ligjit Nr. 08/L-187, neni 98B, vërehet një paqartësi ligjore e cila mund të jetë shqetësuese, e cila parashikon se: Top of Form

“1. Ofruesit e shërbimeve të internetit, me kërkesë të organit hetues për grumbullimin e të dhënave për abonentin, obligohen që t'i ofrojnë të dhënat për përdoruesin e IP adresës, në pajtim me legjislacionin përkatës për komunikimet elektronike.

2. Grumbullimi i të dhënave për abonentin, përfshirë të dhënat personale dhe adresën fizike, lejohet vetëm për qëllim hetimi apo kur nevojitet përcaktimi i vendndodhjes së të dyshuarit.

Kjo dispozitë ngre disa shqetësime të rëndësishme, veçanërisht në lidhje me privatësinë dhe mbrojtjen e të dhënave të garantuara me nenin 36 të Kushtetutës së Kosovës. Së pari, në analizë të kërkesës për ofruesit e shërbimeve të internetit për të zbuluar të dhënat e abonentëve, përfshirë informacionin personal si adresat IP, në përputhje me legjislacionin përkatës për komunikimet elektronike. Duhet theksuar se Neni 104, paragrafi 1 i Ligjit Nr. 04/L-109 për Komunikimet Elektronike ndër të tjera parashikon se “Institucionet hetimore që bëjnë hetime para procesit gjyqësor të caktuara nga Qeveria duhet që t’u ofrojnë vartësve të tyre dhe/ose institucioneve tjera që kryejnë hetime para procesit gjyqësor qasje në informata të tilla në pajtim me procedurat të përcaktuara nga Qeveria.” Si i tillë shihet se Ligji për Komunikimet Elektronike nuk është i rregulluar me kujdes dhe është ligjërish i paqartë në atë mënyrë që i mundëson Qeverisë ta rregullojë këtë çështje dhe jo Kuvendit përmes ligjit, dhe kjo mund të rezultojë në mbikëqyrje të pajustificuar ose keqpërdorim të të dhënave personale. duke minuar të drejtën e individëve për privatësi në hapësirën digjitale.

Një çështje tjetër e mundshme me nenin 98B të Kodit të Procedurës Penale qëndron në sferën e gjerë të mbledhjes së të dhënave. Dispozita lejon mbledhjen e të dhënave personale dhe adresave fizike kur konsiderohet e nevojshme për “qëllime të hetimit” ose kur është “e nevojshme” për të përcaktuar vendndodhjen e të dyshuarit. Megjithatë, termat “qëllime të hetimit” dhe/ose “e nevojshme” mund të interpretohen shumë gjerësisht, duke lejuar tejkalim hetimor në raste ku pragu për një mbledhje të tillë të të dhënave është i paqartë ose i papërcaktuar mirë. Për më tepër, mungesa e mbikëqyrjes gjyqësore është shqetësuese. Nuk përmendet kërkesa për një urdhër gjyqësor ose miratim ligjor përpara se ofruesit e shërbimeve të internetit të mund të zbulojnë informacionin e ndjeshëm të abonentëve, duke hapur derën për abuzim të mundshëm të pushtetit nga autoritetet hetimore. Pa kontrolle dhe balanca të duhura, ekziston rreziku që këto kompetenca të keqpërdoren. Kjo, në fund të fundit, mund të krijojë shqetësime për të drejtën e lirisë së shprehjes. Nëse individët kanë frikë se aktiviteti i tyre online mund të monitorohet ose gjurmohet, ata mund të jenë më pak të prirur të angazhohen në diskurs të hapur, gjë që mund të cenojë lirinë e tyre të fjalës dhe të shprehjes.

Megjithatë, duket se këto çështje do të trajtohen së shpejti, pasi në agjendën legjislative të vitit 2024 është parashikuar miratimi i Projektligjit për Mbrojtjen e të Dhënave Personale nga Institucionet e Zbatimit të Ligjit, i cili do të përcaktojë se si institucionet e zbatimit të ligjit duhet të trajtojnë të dhënat personale.⁹³ Theks i veçantë duhet t’i kushtohet garantimit që përpunimi i të dhënave nga organet e zbatimit të ligjit të respektojë parimet e domosdoshmërisë, proporcionalitetit dhe ligjshmërisë. Nëpërmjet këtij ligji, organet e zbatimit të ligjit do të duhej të balancojnë detyrën e tyre për të hetuar krimet me detyrimin e tyre për të mbrojtur privatësinë e

⁹³Qeveria e Kosovës, 'Agjenda Legjislative për vitin 2024' (Qeveria e Kosovës, 2024), në dispozicion në <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/02/Programi-Legjislativ-per-vitin-2024-.pdf>.

individëve, duke siguruar që të dhënat personale të qasen dhe të përpunohen vetëm kur është absolutisht e nevojshme për sigurinë publike dhe drejtësinë.

Së fundi, Ligji i ri për Sigurinë Kibernetike krijon një Regjistër të Incidenteve Kibernetike, i cili do të menaxhohet nga Agjencia për Sigurinë Kibernetike.⁹⁴ Ky regjistër përbën një bazë të dhënash për regjistrimin e incidenteve kibernetike me qëllim dokumentimin, analizimin dhe zgjidhjen e tyre, dërgimin e alarmimeve dhe kryerjen e operacioneve të mbikëqyrjes. Ky mekanizëm pasqyron platformën ekzistuese, por të pashfrytëzuar online të ofruar nga KOS-CERT, e cila mundëson raportimin e incidenteve kibernetike që prekin si subjektet private ashtu edhe ato publike, si dhe qytetarët.⁹⁵ Megjithatë, për shkak të mungesës së ndërgjegjësimit publik, viktimat shpesh herë i raportojnë krimet kibernetike në Policinë e Kosovës, e cila më pas i drejton rastet në Departamentin e saj të Hetimeve.⁹⁶

Kështu, duke pasur parasysh përdorimin e pamjaftueshëm të platformës KOS-CERT dhe themelimin e Regjistrimit të Incidenteve Kibernetike, është thelbësore të rritet ndërgjegjësimi i publikut dhe të kuptuarit e këtyre mjeteve. Rekomandohet një fushatë e fuqishme ndërgjegjësimi publik për të edukuar si subjektet private ashtu edhe ato publike, si dhe qytetarët individualë, për ekzistencën dhe rëndësinë e këtyre platformave. Kjo përpjekje duhet të përfshijë informacion të qartë se si të raportohen incidentet, përfitimet e raportimit në kohë për sigurinë dhe reagimin, dhe garancitë për konfidencialitetin dhe sigurinë e informacionit të dhënë.

Rekomandime

- Rekomandohet që neni 98B i Kodit të Procedurës Penale të ndryshohet për të rritur qartësinë ligjore dhe sigurinë duke eliminuar paqartësitë. Amendamenti duhet të përcaktojë qartë procedurat dhe kërkesat për detyrimin e zbulimit të të dhënave të adresës IP.
- Për më tepër, duhet të vendosen kritere të qarta për mbledhjen e të dhënave përmes udhëzimeve strikte, duke përshkruar kushtet specifike në të cilat mund të mbledhen të dhëna të tilla dhe të përfshijnë detyrimet në lidhje me specifikimin e kategorisë së të dhënave që është e nevojshme për kryerjen e hetimit.
- Duhet të specifikohet që kërkesat e tilla të kërkojnë një urdhër gjyqësor ose mandat përpara se Ofruesit e Shërbimeve të Internetit të lejohen të zbulojnë të dhënat e abonentëve..
- Duhet të sigurohet që edhe në rastet kur ekziston një urdhër gjykate, zyrtarët e zbatimit të ligjit kërkohet të marrin një zgjatje të një urdhri gjykate nga autoriteti gjyqësor përkatës përpara se të kryejnë kontrolle dhe sekuestrime që shkojnë përtej fushëveprimit të urdhrit fillestar të gjykatës.
- Zbatimi i një fushate gjithëpërfshirëse ndërgjegjësimi publik për të informuar si subjektet private ashtu edhe ato publike, si dhe qytetarët, për ekzistencën dhe funksionet e Regjistrimit të

⁹⁴Shih nenin 10 të Ligjit, *Shih edhe* Udhëzimin Administrativ (MPB) Nr. 04/2024 për Regjistrimin e Incidenteve Kibernetike.

⁹⁵Rrjeti Kërkimor i Sigurisë Kibernetike të Ballkanit Perëndimor, *Siguria Kibernetike dhe të Drejtat e Njeriut në Ballkanin Perëndimor: Harta e qeverisjes dhe aktorëve*, kapitulli 3, 'Kosova: Forcimi i themeleve dhe institucioneve të reja' nga Lulzim Peci dhe Valdrin Ukshini (Instituti Kosovar për Kërkim dhe Zhvillim (KIPRED)), 59 në dispozicion në https://www.kipred.org/repository/docs/CybersecurityHumanRightsWesternBalkans_EN_March2023_469629.pdf.

⁹⁶Po aty.

Incidenteteve Kibernetike. Kjo fushatë duhet të detajojë procesin e raportimit të incidenteve kibernetike, të theksojë përfitimet e raportimit në kohë dhe të ofrojë garanci për konfidencialitetin dhe sigurinë e informacionit të ndarë.

- Duhet të zhvillohen programe arsimore që përfshijnë punëtori, seminare dhe udhëzime online të dizajnuara për të edukuar përdoruesit e mundshëm mbi rëndësinë e regjistrimit dhe mënyrën se si ai mund të ndihmojë në zgjidhjen e shpejtë të incidenteve kibernetike..
- Duhet të zbatuar një kornizë e raportimit të përgjegjshëm, duke lejuar që dobësitë e sigurisë të raportohen privatisht dhe duke siguruar kohë të mjaftueshme për organizatat që të adresojnë çështjet përpara publikimit të informacionit. Kjo kornizë duhet gjithashtu të përfshijë një sistem shpërblimesh (monetare ose bazuar në njohje) për të inkurajuar raportimin e përgjegjshëm nga studiuesit dhe ekspertët e sigurisë.
- Duhet të investuar në teknologji dhe burime njerëzore për të përmirësuar aftësitë operacionale të institucioneve të përfshira në menaxhimin e incidenteve kibernetike, duke siguruar që ato të mund të përballojnë kompleksitetin dhe kërkesat e sfidave moderne të sigurisë kibernetike.

4.4 Mbrojtja e të dhënave dhe e drejta për privatësi

E drejta për privatësi është e garantuar dhe e mbrojtur me ligjet ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, si dhe me Kushtetutën e Kosovës. 97Neni 36 i Kushtetutës së Kosovës parasheh të drejtën e privatësisë, duke theksuar “fshhtësinë e korrespondencës, telefonisë dhe komunikimeve të tjera”. Ky nen specifikon se këto të drejta mund të kufizohen përkohësisht vetëm me vendim gjyqësor, nëse është e nevojshme për zhvillimin e procedurave penale ose mbrojtjen kombëtare, dhe kjo duhet të përcaktohet nga ligji. Për më tepër, neni garanton të drejtën për mbrojtjen e të dhënave, duke rregulluar mbledhjen, ruajtjen, aksesin, korrigjimin dhe përdorimin e të dhënave personale me ligj.

Megjithëse Kosova ka përfshirë mbrojtjen e të dhënave personale në kuadrin e saj kushtetues, kërkesa për të harmonizuar legjislacionin ekzistues mbi mbrojtjen e të dhënave me atë të Bashkimit Evropian ka mundësuar miratimin e një ligji gjithëpërfshirës për mbrojtjen e të dhënave në përputhje me Rregulloren e Përgjithshme për Mbrojtjen e të Dhënave (GDPR).⁹⁸ Ky harmonizim buron nga dispozitat e Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit me BE-në, e cila e cakton përafrimin me legjislacionin e BE-së si një parakusht për proceset e mëtejshme të integritetit.⁹⁹

Sipas Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale (“Ligji për Mbrojtjen e të Dhënave Personale”), përkufizimi i “të dhënave personale” sipas legjislacionit në fuqi për mbrojtjen e të dhënave reflekton fushëveprimin gjithëpërfshirës sipas standardeve ndërkombëtare. Në mënyrë të veçantë, "të dhëna personale" përkufizohen si çdo informacion që lidhet me një person fizik të

⁹⁷Shih nenin 36 të Kushtetutës së Kosovës, Shih nenin 12 të DUDNJ dhe nenin 17 (1) KNDCP, Shih nenin 8 të KEDNJ

⁹⁸Rregullorja (BE) 2016/679 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 27 Prill 2016 për mbrojtjen e personave fizikë në lidhje me përpunimin e të dhënave personale dhe për lëvizjen e lirë të këtyre të dhënave, si dhe shfuqizimin e Direktivës 95/46/KE .

⁹⁹Shih nenin 74 paragrafin 1 të Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit ndërmjet Kosovës dhe Bashkimit Evropian.

identifikuar ose të identifikueshëm. 100 Konkretisht, "të dhënat personale" përcaktohen si çdo informacion që lidhet me një person fizik të identifikuar ose të identifikueshëm, qoftë në mënyrë të drejtpërdrejtë apo të tërthortë, veçanërisht duke iu referuar një identifikuesi si një emër, numër identifikimi, të dhëna për vendndodhjen, një identifikues online ose një ose më shumë faktorë specifikë që lidhen me identitetin fizik, fiziologjik, gjenetik, mendor, ekonomik, kulturor ose shoqëror të këtij personi fizik.

Përpunimi i të dhënave personale përfshin çdo operacion ose grup operacionesh të kryera mbi të dhënat personale, qofshin ato me mjete të automatizuara apo jo, si mbledhja, regjistrimi, organizimi, strukturimi, ruajtja, përshtatja ose ndryshimi, rimartja, këshillimi, përdorimi, zbulimi përmes transmetimit, shpërndarja ose ndryshe vënia në dispozicion, përshtatja ose kombinimi, kufizimi, fshirja ose shkatërrimi.¹⁰¹

Neni 6 i Ligjit për Mbrojtjen e të Dhënave Personale përcakton rrethanat kur përpunimi i të dhënave personale konsiderohet i ligjshëm. Këto përfshijnë raste kur subjekti i të dhënave jep pëlqimin e tij të qartë për përpunimin; kur përpunimi është i nevojshëm për zbatimin e një kontrate me të cilën subjekti i të dhënave është palë; kur përpunimi është i nevojshëm për përmbushjen e një detyrimi ligjor ndaj të cilit i nënshtrohet kontrolluesi i të dhënave; kur përpunimi është i nevojshëm për të mbrojtur interesat jetësore të subjektit të të dhënave ose të një personi tjetër fizik; kur përpunimi synon të mbrojë interesat legjitime të subjektit të të dhënave; ose për zbatimin e duhur të një detyrimi publik nga një organ publik.

Për më tepër, ligji përcakton parime të rëndësishme për përpunimin e të dhënave personale. Këto përfshijnë parimet e ligjshmërisë, drejtësisë dhe transparencës, duke siguruar që të dhënat të trajtohen në mënyrë ligjore, të paanshme dhe të qartë, pa kompromentuar dinjitetin e subjekteve të të dhënave.¹⁰² Ai kërkon që të dhënat personale të mblidhen për qëllime specifike, të përcaktuara qartë dhe legjitime dhe nuk duhet të përdoren për qëllime të tjera që janë të papajtueshme me qëllimin fillestar.¹⁰³ Ligji gjithashtu urdhëron që të dhënat personale mund të përpunohen vetëm nëse janë të përshtatshme, relevante dhe jo të tepruara në lidhje me qëllimin e synuar, ¹⁰⁴dhe që të dhënat duhet të mbahen të përditësuara, me pasaktësitë të korrigjohen menjëherë. ¹⁰⁵Një parim tjetër i rëndësishëm është se të dhënat duhet të ruhen vetëm për aq sa është e nevojshme për të arritur qëllimin për të cilin mblidhen ose përpunohen më tej.¹⁰⁶ Për më tepër, ligji vendos përgjegjësinë mbi kontrolluesit e të dhënave për të garantuar sigurinë e

¹⁰⁰Neni 3, paragrafi 1, nënparagrafi 1.1 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰¹Neni 3, paragrafi 1, nënparagrafi 1.2 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰²Parimi i ligjshmërisë, drejtësisë dhe transparencës Neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.1 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰³ *Parimi i kufizimit të qëllimit*, Neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.2 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰⁴ *Parimi i minimizimit të të dhënave*, neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.3 i ligjit nr. 06/L-082 për mbrojtjen e të dhënave personale.

¹⁰⁵ *Parimi i saktësisë*, Neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.4 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰⁶ *Parimi i kufizimit të ruajtjes*, Neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.5 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

informacionit personal, duke e mbrojtur atë nga qasja, humbja ose dëmtimi i paautorizuar, dhe duke ruajtur saktësinë dhe integritetin e tij gjatë gjithë trajtimit të tij.¹⁰⁷

Pëlqimi luan një rol kyç në përpunimin e ligjshëm të të dhënave personale. Ligji kërkon që pëlqimi i subjektit të të dhënave të jetë i dhënë lirshëm, i informuar, specifik dhe i qartë, dhe duhet të merret përmes një veprimi të qartë afirmativ, siç është një marrëveshje me shkrim ose verbale, e cila mund të tërhiqet në çdo kohë nga subjekti i të dhënave.¹⁰⁸ Është e rëndësishme, kur pëlqimi është pjesë e një deklaratë më të gjerë me shkrim, ai duhet të paraqitet në mënyrë të qartë dhe të dallueshme nga çështjet e tjera. Kjo siguron që individi të jetë plotësisht i vetëdijshëm për atë për të cilën po pranon

Ligji vendos kushte më të rrepta për përpunimin e të dhënave personale në lidhje me fëmijët, të cilët konsiderohen veçanërisht të cenueshëm. Përpunimi i të dhënave që përfshin fëmijët nën moshën 16 vjeç kërkon pëlqimin e qartë të një prindi ose kujdestari dhe kontrolluesi i të dhënave duhet të bëjë përpjekje të arsyeshme për të verifikuar që pëlqimi është dhënë nga një person me përgjegjësi prindërore.¹⁰⁹ Ligji e njeh që fëmijët mund të mos e kuptojnë plotësisht ndikimin e pëlqimit të tyre, prandaj është e nevojshme mbrojtja shtesë. Në rastet që përfshijnë fëmijë nga 14 deri në 16 vjeç, ligji kërkon masa shtesë verifikimi për të siguruar që është marrë pëlqimi prindëror, duke marrë parasysh teknologjinë e disponueshme.

Është shumë e rëndësishme të theksohet se ligji ofron të drejta të forta për subjektet e të dhënave, duke i fuqizuar individët të kontrollojnë se si përpunohen të dhënat e tyre personale. ¹¹⁰ Subjektet e të dhënave kanë të drejtën të kenë qasje në të dhënat e tyre personale,¹¹¹ të kërkojnë korrigjimin e të dhënave të pasakta,¹¹² ose të kërkojnë fshirjen e të dhënave që nuk janë më të nevojshme (e drejta për t'u harruar)..¹¹³ Ata gjithashtu mund të kufizojnë ¹¹⁴ose kundërshtojnë përpunimin e të dhënave të tyre personale ¹¹⁵dhe të kërkojnë bartjen e të dhënave të tyre¹¹⁶. Në rastet e vendimmarrjes automatike, përfshirë profilizimin, individët kanë të drejtën të mos i nënshtrohen vendimeve të marra vetëm mbi bazën e përpunimit të automatizuar që ndikojnë ndjeshëm në ta.¹¹⁷

¹⁰⁷ *Parimi i integritetit dhe konfidencialitetit*, Neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.6 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰⁸Neni 6 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

¹⁰⁹Neni 7 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹¹⁰Neni 14 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i cili përshkruan të *Drejtën e Qasjes nga Subjekti i të Dhënave*, duke i lejuar individët të kontrollojnë se si përpunohen të dhënat e tyre personale.

¹¹¹Po aty, ku parashikohet shprehimisht e drejta që individët të kërkojnë akses në të dhënat personale që përpunohen.

¹¹²Neni 15 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, përshkruan të *Drejtën për Korrigjim*, duke u lejuar subjekteve të të dhënave të korrigojnë të dhënat personale të pasakta ose të paplota.

¹¹³Neni 16 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, përcakton të *drejtën e fshirjes* (e njohur edhe si e drejta për t'u harruar), duke u mundësuar individëve të kërkojnë fshirjen e të dhënave personale kur nuk është më e nevojshme ose kur pëlqimi është tërhequr.

¹¹⁴Neni 17 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹¹⁵Neni 20 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹¹⁶ Neni 19 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i lejon individët të kërkojnë të dhënat e tyre personale në një format të strukturuar, të lexueshëm nga makineri, dhe t'ia transmetojnë ato një kontrolluesi tjetër.

¹¹⁷Neni 21 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i cili trajton *Vendimmarrjen e Automatizuar të Individit, duke përfshirë Profilizimin*, duke siguruar që individët të mos i nënshtrohen vendimeve të bazuara vetëm në përpunimin e automatizuar që kanë efekte të rëndësishme mbi ta.

Këto të drejta janë thelbësore për të garantuar transparencë dhe drejtësi në përpunimin e të dhënave personale. Deri më tani, sa i përket të drejtës së korigjimit, nuk ka pasur kërkesa të evidentuara për korigjim të të dhënave.¹¹⁸ Sa i përket të drejtës për t'u harruar, ajo shpesh thirret në rastet kur individët kërkojnë fshirjen e lajmeve shpifëse nga platformat mediatike.¹¹⁹ Ndërsa sa i përket kontrolluesve të huaj të të dhënave jashtë Kosovës, deri më tani nuk ka pasur ankesë për të drejtën për t'u harruar apo të drejtën për korigjimin e të dhënave personale.¹²⁰

Në anën tjetër, neni 27 përcakton detyrimet e përpunuesve të të dhënave kur trajtojnë të dhënat personale në emër të një kontrolluesi. Ai urdhëron që kontrollorët të angazhojnë vetëm përpunues që ofrojnë garanci të mjaftueshme për mbrojtjen e të dhënave dhe specifikon se një kontratë detyruese duhet të rregullojë marrëdhënien. Kjo kontratë duhet të përshkruajë qartë fushëveprimin, qëllimin dhe natyrën e përpunimit, duke siguruar që përpunuesi të veprojë vetëm sipas udhëzimeve të kontrolluesit. Përfshirja e përpunuesve të tjerë (nënpërpunuesve) lejohet vetëm me miratimin paraprak të kontrolluesit dhe të njëjtat detyrime për mbrojtjen e të dhënave duhet të imponohen mbi ta. Përpunuesit janë të detyruar të zbatojnë masa të përshtatshme sigurie, të ndihmojnë kontrolluesit në përmbushjen e detyrimeve të tyre ligjore dhe të lejojnë auditime. Në rast se përpunuesi përcakton qëllimet e përpunimit, ai konsiderohet përgjegjës si kontrollues.

Ligji parashikon gjithashtu që Agjencia për Informim dhe Privatësi (“AIP”) mund të përcaktojë klauzola standarde kontraktuale (“SCC”) për çështjet e përmendura më sipër. ¹²¹Në këtë aspekt, SCC-të janë marrëveshje ligjore të para-miratuara që ofrojnë një mekanizëm për sigurimin e mbrojtjes adekuate të të dhënave personale gjatë transferimit të tyre ndërmjet kontrolluesve dhe përpunuesve. Këto klauzola përcaktojnë kushte dhe detyrime të qarta për palët e përfshira në përputhje me standardet e mbrojtjes së të dhënave, duke e bërë më të lehtë sigurimin e konformitetit ligjor pa pasur nevojë të negociojnë kontrata individuale. Megjithatë, një mangësi lind nga fakti se Agjencia nuk i ka publikuar ende këto SCC. Prandaj, kjo vonesë përbën një sfidë të rëndësishme, pasi i lë kontrolluesit dhe përpunuesit e të dhënave pa një model të qartë, përgjithësisht të pranuar për transferimet dhe përpunimin e të dhënave në përputhje me ligjin. Publikimi i SCC-ve do të ofronte qartësi ligjore, do të reduktonte barrën administrative për organizatat dhe do të siguronte një standard të qëndrueshëm të mbrojtjes së të dhënave në kontrata. Gjithashtu, kjo do të përmirësonte transferimet ndërkombëtare të të dhënave, duke ofruar një kornizë ligjore të njohur zyrtarisht dhe të sigurt, e cila garanton ruajtjen e standardeve të mbrojtjes së privatësisë së të dhënave.

Agjencia për Informim dhe Privatësi ka një mandat të gjerë, duke përfshirë promovimin e arsimit dhe ndërgjegjësimin publik mbi parimet e mbrojtjes së informacionit, monitorimin dhe zbatimin e dispozitave të ligjit dhe ndjekjen e zhvillimeve teknologjike për të minimizuar efektet negative mbi të dhënat personale. Nëse një subjekt i të dhënave beson se të dhënat e tij personale janë

¹¹⁸ Intervistë me zyrtarë të IPA-s.

¹¹⁹ *po aty*.

¹²⁰ *po aty*.

¹²¹ Neni 27, paragrafi 7 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

keqpërdorur ose përpunuar në mënyrë të paligjshme, ai mund të paraqesë një ankesë në AIP.¹²² AIP-s i kërkohet të hetojë ankesën dhe të vlerësojë nëse ka pasur shkelje të ligjeve për mbrojtjen e të dhënave.¹²³ Subjekti i të dhënave ka gjithashtu të drejtë të informohet për rezultatin e hetimit dhe çdo masë korrigjuese të marrë nga Agjencia.¹²⁴ Për më tepër, AIP mund të kryejë auditime, të kryejë inspektime dhe të kërkojë informacion nga organizatat për të vlerësuar përputhjen e tyre me rregulloret për mbrojtjen e të dhënave.¹²⁵ Nëse AIP konstaton se një organizatë ka shkelur ligjin, ajo ka autoritetin të vendosë masa korrigjuese, të tilla si urdhërimi i ndërprerjes së përpunimit të paligjshëm të të dhënave ose kërkesa për zbatimin e masave të duhura të sigurisë.¹²⁶ Gjithashtu, AIP mund të lëshojë gjopa administrative për shkelje të detyrimeve për mbrojtjen e të dhënave.¹²⁷ Këto gjopa mund të ndryshojnë në ashpërsi në varësi të natyrës dhe seriozitetit të shkeljes, por gjopat në përgjithësi variojnë nga njëzet mijë deri në dyzet mijë euro. Pavarësisht këtij mandati të gjerë, AIP përballet me kufizime të caktuara, veçanërisht në lidhje me stafin e kufizuar dhe buxhetin e saj, i cili është veçanërisht kritik në lidhje me çështjet e sigurisë kibernetike. Pavarësisht nxjerrjes së rreth 200 vendimeve në vit, ngarkesa e punës e agjencisë është e konsiderueshme duke marrë parasysh ekipin e saj të vogël. Ky kufizim në burime pengon aftësinë e AIP-së për të ekzekutuar plotësisht mandatin e saj të gjerë, veçanërisht në adresimin e sfidave në rritje të sigurisë kibernetike në lidhje me çështjet e mbrojtjes së të dhënave personale.

Kjo është veçanërisht e rëndësishme, pasi që në përgjithësi një çështje e institucioneve publike në Kosovë është mungesa e vetëdijes për rëndësinë e masave teknike dhe organizative të sigurisë. Ndërsa shumë institucione mund të kenë politika të vendosura, respektimi i këtyre politikave shpesh mungon. Një përjashtim i dukshëm është Agjencia Shtetërore e Informacionit, e cila ka masa specifike dhe i respekton me rigorozitet. Në të kundërt, institucionet e tjera qeveritare, si ministritë, nuk i ndjekin vazhdimisht këto masa. Për t'i shtuar kësaj, një projekt i fundit i iniciuar nga AIP synon të krijojë Masa Organizative Teknike dhe të Sigurisë për komunat, që do të thotë se komunat së shpejti do të kenë protokolle të standardizuara të sigurisë.¹²⁸ Përkundër kësaj, një aspekt i rëndësishëm për t'u theksuar është se platforma E-Kosova ka certifikimin ISO 27001 dhe është plotësisht në përputhje me kërkesat e saj. Si një pasqyrë e përgjithshme, sektori bankar në Kosovë konsiderohet më i avancuari sa i përket privatësisë së të dhënave.

Për sa i përket zbatimit, gjopat zakonisht lëshohen vetëm në rastet kur dëmtimi i publikut është i konsiderueshëm dhe ku pasojat kanë ndodhur tashmë, si për shembull publikimi i të dhënave personale.¹²⁹ Mesatarisht, 2-3 gjopa lëshohen në vit për shkelje të legjislacionit për mbrojtjen e të dhënave personale.¹³⁰ Për shembull, Ministria e Arsimit u gjobit pasi u publikuan të dhënat personale të aplikantëve për subvencione librash, me drejtoritë arsimore që ndanin informacionin

¹²²Neni 14, paragrafi 1, nënparagrafi 1.6 dhe neni 52 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹²³Neni 65 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹²⁴Neni 52 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹²⁵Neni 68 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹²⁶Neni 71 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹²⁷Neni 91 i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

¹²⁸ Intervistë me zyrtarë të IPA-s.

¹²⁹ *Po aty.*

¹³⁰ *Po aty.*

me mësuesit dhe studentët përmes platformave si Viber. Komuna e Gjakovës është gjobitur për shkak se ka publikuar lista me të dhënat sensitive personale të subjekteve, të cilat përmbanin të dhëna si: emri, mbiemri, viti i lindjes, numri personal, diagnoza e sëmundjes, numri i llogarisë bankare, numri i telefonit të personelit natyror që kanë përfituar subvencione shëndetësore për vitin 2024, si dhe shumën e përfituar. Gjithashtu, sa i përket institucioneve private, për shembull në vitin 2022 një kompani sigurimesh është gjobitur për shkelje që lidhen me sigurinë e të dhënave personale. Ky dënim u nda në dy pjesë: një gjobë prej 30,000 euro për shkelje specifike të sigurisë dhe një gjobë prej 20,000 euro për shkelje të përgjithshme të Ligjit për Mbrojtjen e të Dhënave Personale. Kompania e sigurimeve rezultoi se përpunimin e të dhënave personale ia kishte besuar një pale të tretë pa një kontratë me shkrim. Për më tepër, kompania u urdhërua të ndalojë përkohësisht shitjen online të produkteve derisa të zbatohen masat e nevojshme për mbrojtjen e të dhënave personale. Shkelja u identifikua pasi të dhënat personale të një klienti u shfaqën në motorët e kërkimit pas një blerjeje online. Pavarësisht përpjekjeve fillestare për heqjen, të dhënat ishin ende të qasshme, duke nxitur një inspektim nga AIP. Kompania pranoi shkeljen e të dhënave dhe bashkëpunoi me autoritetet për të zgjidhur këtë çështje.

Në përgjithësi, AIP në dritën e miratimit të fundit të ligjit të Kosovës për mbrojtjen e të dhënave dhe mungesës së përgjithshme të vetëdijes publike, ka qenë proaktive në rritjen e edukimit publik për të drejtat e mbrojtjes së të dhënave. Një vështrim i shpejtë në faqen e tyre të internetit zbulon një shumëllojshmëri burimesh të publikuara që synojnë informimin dhe udhëheqjen e publikut. Këto përfshijnë Udhëzuesin për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, Këshillat për Mbrojtjen e të Dhënave Personale), Statusin e Vendimeve për Mbrojtjen e të Dhënave Personale mbi Ankesat për Mbrojtjen e të Dhënave Personale. Megjithatë, do të ishte e këshillueshme që të sigurohet një gamë e gjerë burimesh, duke përfshirë udhëzues të detajuar për pajtueshmërinë me mbrojtjen e të dhënave për bizneset, organizatat dhe individët. Përveç kësaj, AIP duhet të ofrojë shabllone të shkarkueshme për bizneset dhe organizatat në Kosovë, siç janë vlerësimet e ndikimit në mbrojtjen e të dhënave, formularët e njoftimit për shkeljen e të dhënave dhe shabllonet e njoftimeve të privatësisë.

Për më tepër, për të siguruar që kërkesat ligjore të kuptohen më lehtë, AIP duhet të zhvillojë një listë kontrolli interaktive që detajon çdo hap të pajtueshmërisë së mbrojtjes së të dhënave. Ky mjet do t'u sigurojë kontrolluesve dhe përpunuesve të të dhënave në Kosovë një udhëzues të qartë dhe të zbatueshëm për t'i ndihmuar ata të lundrojnë në kompleksitetin e ligjit. Të tilla lista kontrolli dhe udhëzues ndërveprues do të thjeshtonin përpjekjet e pajtueshmërisë, duke e bërë më të lehtë për bizneset të përmbushin detyrimet e tyre ligjore, duke reduktuar rrezikun e gabimeve dhe duke përmirësuar praktikatat e përgjithshme të mbrojtjes së të dhënave. Një shembull interesant i një liste kontrolli të tillë interaktive mund të gjendet në <https://gdpr.eu/checklist/>.

Rekomandime

Rekomandimet e mëposhtme propozohen për të rritur mbrojtjen e privatësisë dhe përafrimin e kornizave rregullatore me standardet ndërkombëtare:

- AIP duhet t'i japë përparësi zhvillimit dhe publikimit të SCC-ve për t'u ofruar organizatave një kornizë të qartë dhe të standardizuar për transferimet e të dhënave në përputhje me ligjin.
- Duhet të sigurohen shabllone të shkarkueshme për detyrat kryesore të mbrojtjes së të dhënave, të tilla si Vlerësimet e Ndikimit në Mbrojtjen e të Dhënave, formularët e njoftimit për shkeljen e të dhënave dhe shabllonet e njoftimit të privatësisë, për të ndihmuar organizatat në respektimin e ligjit.
- Sugjerohet të zhvillohet një listë kontrolli interaktive për të udhëhequr kontrollorët dhe përpunuesit e të dhënave përmes çdo hapi të pajtueshmërisë, duke siguruar që kërkesat ligjore të kuptohen dhe ndiqen lehtësisht.

Kapitulli V: - Liria e shprehjes në internet dhe qasja në informacion

Të drejtat digjitale shprehen përmes një game të gjerë platformash mediatike, të tilla si televizioni, radio, shtypi dhe mediat digjitale si faqet e internetit, aplikacionet celulare dhe rrjetet e mediave sociale. Ky kapitull shqyrton ndikimin e këtyre kanaleve mediatike në realizimin e të drejtave digjitale, duke përfshirë sfidat dhe kufizimet që mund të pengojnë shprehjen dhe mbrojtjen e plotë të tyre.

5.1 Koncepti i medias në kontekstin e të drejtave digjitale në Kosovë

Media ka një përgjegjësi vendimtare për të informuar dhe edukuar publikun. Roli i tij shkon përtej thjesht ndarjes së informacionit; ai përfshin gjithashtu mbikëqyrjen, veçanërisht të atyre në pozita të pushtetit brenda qeverisë, institucioneve publike ose sektorit privat. Duke monitoruar dhe raportuar nga afër veprimet e tyre, media vepron si një mbikëqyrës thelbësor, duke zbuluar çështje që kanë efekte direkte dhe indirekte në publik. Në promovimin e llogaridhënies, drejtësisë dhe transparencës, media mbështet qeverisjen e mirë dhe demokracinë, duke ndihmuar në krijimin e një shoqërie më të informuar dhe më të angazhuar.

Neni 42 i Kushtetutës së Kosovës garanton lirinë dhe pluralizmin e mediave. Media, në kontekstin e sotëm, përfshin një gamë të gjerë platformash dhe mjetesh komunikimi që mundësojnë shpërndarjen e informacionit për publikun. Tradicionalisht, media i referohej kanaleve si shtypi (gazeta dhe revista), radioja dhe televizioni. Megjithatë, me avancimin e teknologjisë, përkufizimi i medias është zgjeruar për të përfshirë platformat digjitale si faqet e internetit, rrjetet sociale, aplikacionet mobile dhe format e tjera të komunikimit digjital. Ligji i Kosovës aktualisht nuk përcakton se çfarë përbën media. Megjithatë, kjo mund të kuptohet nga konteksti i ICCPR-së, veçanërisht neni 19, se fraza "përmes të gjitha llojeve të mediave" ka një interpretim të gjerë dhe dinamik. Si të tilla gjykatat në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar e kanë pranuar gjithnjë e më shumë zgjerimin e mediave për të përfshirë jo vetëm format tradicionale, si ato të shtypura dhe transmetimet, por edhe platformat moderne digjitale si interneti, aplikacionet celulare dhe teknologjitë e tjera të komunikimit.¹³¹

Për shembull, në çështjen Times Newspaper Ltd kundër Mbretërisë së Bashkuar, GJEDNJ u mor me rolin e medias online në shpërndarjen e informacionit. Çështja përfshinte dy artikuj lajmesh të publikuar si në formatin e shtypur ashtu edhe në atë dixhital, që trajtonin një bos të mafies ruse të përfshirë në pastrim parash. GJEDNJ njohu potencialin e arkivave të lajmeve online për të rritur qasjen e publikut në informacion dhe për të kontribuar në shpërndarjen e lajmeve. Gjykata theksoi rëndësinë e arkivave të internetit, duke i konsideruar ato si burime të vlefshme për edukim dhe kërkime historike, lehtësisht të aksesueshme dhe shpesh pa pagesë. Gjykata u dha të njëjtin nivel

¹³¹ Lee Ahreum, *Ligji Ndërkombëtar i të Drejtave të Njeriut në Hapësirën Dixhitale: Një Ekzaminim i Nevojës për Masa të Reja Ligjore për Mbrojtjen e të Drejtave në internet* (Teza e doktoraturës, Instituti Diplomuar i Studimeve Ndërkombëtare dhe Zhvillimore 2020), 174, në dispozicion në: <https://repository.graduateinstitute.ch/record/298081?ln=en&v=pdf>.

mbrojtjeje publikimeve online të shtypit si medias tradicionale, duke zgjeruar kështu shtrirjen e mbrojtjes së medias në epokën digjitale.

Në mënyrë të ngjashme, në Magyar Kétfarkú Kutya Párt kundër Hungarisë , GJEDNJ-ja e zgjeroi më tej konceptin e medias duke përfshirë aplikacionet e telefonit celular. Ky rast përfshinte një aplikacion të zhvilluar për votuesit për të komentuar dhe ndarë foto anonime të fletëvotimeve të pavlefshme gjatë një referendumit mbi planet e zhvendosjes së emigrantëve të BE-së. Gjykata zbuloi se aplikacioni kishte vlerë komunikuese, pasi ishte krijuar posaçërisht për t'u mundësuar votuesve të ndajnë mendimet e tyre duke përdorur mjete digjitale. Duke e pranuar këtë, Gjykata e zgjeroi përkufizimin e medias në aplikacionet celulare, duke pohuar se mjetet digjitale, si aplikacionet, bien brenda fushëveprimit të mediave të mbrojtura.

Interpretimi dinamik i medias ndërtohet mbi këto raste, duke pranuar se media nuk duhet të kufizohet në media tradicionale si gazetat dhe televizioni. Frazja "përmes çdo lloj mediumi", siç përdoret në nenin 19 të KNDCP-së, kuptohet në dritën e realiteteve të sotme teknologjike, duke përfshirë programet e transmetimit, ritransmetimin kabllor, internetin, aplikacionet celulare, madje edhe platformat e mediave sociale. Sipas këtij kuptimi në zhvillim, çdo proces i ri komunikimi mbrohet automatikisht nën lirinë për të marrë dhe shkëmbyer informacion, duke përfunduar parimet e lirisë së shprehjes. Prandaj, termi "media" duhet të interpretohet gjerësisht për të përfshirë zhvillimet inovative teknologjike, duke siguruar që të drejtat që lidhen me lirinë e shprehjes të përshtaten me peizazhin modern dixhital.

Në avancimin e lirisë së medias, Kosova ka miratuar legjislacionin dhe instrumentet e tjera rregullatore që garantojnë të drejtat themelore që korrespondojnë me përdorimin e medias. Së pari, neni 40 i Kushtetutës parashikon se çdo person ka të drejtën e lirisë së shprehjes, të shprehur dhe të marrë, informacione, mendime dhe mesazhe të tjera pa pengesë. Neni 38 parashikon lirinë e ndërgjegjes, duke përfshirë të drejtën për të shprehur bindjet personale. Kjo dispozitë i fuqizon gazetarët të angazhohen pa frikë me çështje kritike publike, të forcuara nga sigurimi i mbrojtjes nga ndërhyrjet e panevojshme. Së treti, neni 36 paragrafi 2 si derivat i së drejtës për privatësi dhe neni 46 paragrafi 3 i Kushtetutës si derivat i së drejtës së pronës, garantojnë lirinë nga kërkimet dhe hyrjet arbitrare, duke mbrojtur materialet e gazetarëve nga një ndërhyrje e pajustificuar. Kjo mbrojtje shtrihet edhe në ruajtjen e konfidencialitetit të burimeve dhe informatorëve të gazetarëve, duke siguruar integritetin e gazetarisë hulumtuese, nëpërmjet nenit 42 të Kushtetutës. Kushtetuta parashikon gjithashtu të drejtën e jetës, të drejtën e lirisë personale, lirinë e lëvizjes dhe lirinë nga trajtimi çnjerëzor. Këto garanci ligjore, të marra së bashku, përbëjnë shtyllat mbështetëse që fuqizojnë peizazhin e medias në Kosovë, si në sferën tradicionale ashtu edhe në atë digjitale, duke krijuar një mjedis të përshtatshëm për gazetaritë të fuqishme dhe diskutime publike.

Legjislacioni kyç, si Ligji Nr. 04/L-137 për Mbrojtjen e Burimeve të Gazetarisë, Ligji Nr. 02/L-65 Ligji Civil kundër Shpifjes dhe Fyerjes, Ligji Nr. 06/L085 për Mbrojtjen e Denoncuesve, Ligji Nr. 06L-081 për Qasje në Dokumente Publike, ofron mbrojtje thelbësore për gazetarët dhe subjektet mediatike. Këto ligje sigurojnë mbrojtjen e burimeve gazetareske, ofrojnë mjete ligjore për shpifje

dhe fyerje dhe mundësojnë qasjenë dokumente publike, të gjitha duke ruajtur një ekuilibër me të drejtën e lirisë së shprehjes. Megjithatë, mbeten boshllëqe të konsiderueshme, veçanërisht në lidhje me rregullimin e mediave online.¹³²

Si pasqyrë e përgjithshme ligjore e rregullimit të mediave në Kosovë: mediat ndahen në dy grupe kryesore: media audiovizive (televizion dhe radio) dhe media e shkruar (media e shkruar dhe online). Dy institucionet kryesore kontribuojnë në rregullimin e mediave: Komisioni i Pavarur për Media (“KPM”) dhe Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës (“KMSHK”), si organ vetërregullues. KPM-ja është institucioni përgjegjës për rregullimin e mediave audiovizive, duke filluar me licencimin e tyre dhe duke u siguruar që përmbajtja që transmetojnë të jetë në përputhje me ligjin. Nga ana tjetër, shtypi dhe media online vetërregullohen përmes KMSHK-së, organ i krijuar nga vetë industria mediatike. Përderisa transmetuesit audio-vizualë u kërkohet të marrin licenca nga KPM-ja, subjektet e mediave online nuk u nënshtrohen të njëjtave kërkesa për licencim, duke krijuar një peizazh të pabarabartë rregullator.¹³³

KMSHK funksionon në bazë të një kodi etik që është zhvilluar dhe miratuar nga redaktorët dhe kryeredaktorët e mediave anëtarë të saj.¹³⁴ Ky kod shërben si një udhëzues për gazetarët që të respektojnë standardet etike në punën e tyre. KMSHK adreson ankesat në lidhje me shkeljet etike nga mediat, duke përfshirë çështje të tilla si raportimi i pasaktë, cenimi i privatësisë ose përdorimi i paautorizuar i përmbajtjes. Përderisa KMSHK-ja nuk ka kompetencë të shqiptojë sanksione, ajo nxjerr vendime dhe kërkon që anëtarët e saj t'i publikojnë këto aktvendime. Aktualisht, KMSHK përbëhet nga mbi 50 anëtarë, kryesisht media online (portale lajmesh) pasi që media e shkruar nuk funksionon më në Kosovë.¹³⁵ Individët që besojnë se një media online ka shkelur kodin e etikës, mund të paraqesin një ankesë në KPPK, e cila më pas përcakton nëse ka ndodhur një shkelje dhe e publikon vendimin në faqen e saj të internetit. Deri më sot, KMSHK-ja ka adresuar rreth 1600 ankesa.¹³⁶

Së fundi, ndërsa publiku tani ka forma të ndryshme të angazhimit në hapësirën qytetare online, ky ndryshim ka kontribuar në rënien e mediave tradicionale. Ndërsa lexuesit gjithnjë e më shumë i drejtohen internetit për konsum të lajmeve, gazetatat dhe revistat po zbehen dhe gazetarët online, veçanërisht blogerët, po fitojnë ndikim.¹³⁷ Ndryshe nga gazetarët profesionistë, shumë blogerëve u mungon trajnimi formal për standardet gazetareske, gjë që mund të çojë në përhapjen e dezinformatave. Ata shpesh anashkalojnë praktikatat thelbësore si kontrollimi i fakteve ose

¹³² NDI, *Integriteti i informacionit në Kosovë: Vlerësimi i ekonomisë politike të dezinformimit* (korrik 2022), 16 në dispozicion në: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Information%20Integrity%20in%20Kosovo%20-%20Vlerësimi%20%20Politik%20Ekonomia%20%20Dezinformimi.pdf>

¹³³ *Po aty*.

¹³⁴ Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës, *Kodi i Mediave të Shkruara të Kosovës* (2013), në dispozicion në https://agk-ks.org/site/assets/files/2614/press-code-for-kosovo_alb_1.pdf.

¹³⁵ Shih Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës, 'Anëtarët' në dispozicion në https://presscouncil-ks.org/?page_id=13.

¹³⁶ *Po aty*.

¹³⁷ Shih NDI (n132) 8. Ky fenomen gjithashtu mbështetet Facebook është platforma më e njohur, me 910,000 përdorues, i ndjekur nga Instagram me 750,000, ndërsa Twitter mbetet më pak i zakonshëm me 63,200 përdorues. Sidomos tek të rinjtë, 87 për qind e tyre janë në Facebook dhe 77 për qind në Instagram.

verifikimi i burimeve dhe nuk u përmbahen të njëjtave detyrime etike si mediat tradicionale.¹³⁸ Ky trend sfidon stabilitetin e strukturave konvencionale të medias dhe paraqet rrezik për saktësinë dhe besueshmërinë e lajmeve, megjithëse rregullimi i keqinformimit trajtohet në seksionin 5.6 të raportit.

5.2 Gjuha e urrejtjes

Rekomandimi CM/ Rec(2022)16 i Komitetit të Ministrave drejtuar Shteteve Anëtare për luftën kundër gjuhës së urrejtjes njihë rolin e fuqishëm të internetit në mundësimin e përhapjes së gjuhës së urrejtjes.¹³⁹ Ndërkombëtarisht, ka shumë dokumente të drejtave të njeriut që ndalojnë diskriminimin, duke përfshirë gjuhën e urrejtjes si një formë diskriminimi. Në nenin 22 të Kushtetutës së Republikës së Kosovës përcaktohet obligimi për zbatimin e drejtpërdrejtë të disa instrumenteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, andaj më poshtë shpjegohen obligimet kryesore në kuadër të atyre instrumenteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut të cilat zbatohen drejtpërdrejt në Republikën e Kosovës.

Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike:

- Neni 19 mbron lirinë e shprehjes, por lejon kufizime për respektimin e të drejtave të tjerëve, mbrojtjen e sigurisë kombëtare, rendit publik, shëndetit ose moralit.
- Neni 20 urdhëron ndalimin e urrejtjes kombëtare, racore ose fetare që nxit diskriminim, armiqësi ose dhunë.

Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut:

- Neni 10 garanton lirinë e shprehjes, por lejon kufizime për të mbrojtur sigurinë kombëtare, sigurinë publike, shëndetin, moralin dhe të drejtat e tjerëve.

Konventa Ndërkombëtare për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor:

- Neni 4 kërkon që shtetet të dënojnë propagandën dhe organizatat që promovojnë epërsi racore ose urrejtje.

Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Kundër Grave :

- Neni 5 urdhëron eliminimin e stereotipeve, paragjyqimeve dhe praktikave që marginalizojnë ose diskriminojnë gratë.

Nocioni i gjuhës së urrejtjes nuk është përcaktuar në asnjë nga instrumentet e të drejtave të njeriut si term juridik. ¹⁴⁰Në përgjithësi, Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës, në Rekomandimin

¹³⁸ Abit Hoxha, *Rezistenca: Për media pa urrejtje dhe dezinformim* (SEENPM, Tiranë, Instituti i Paqes, Ljubljana dhe Kosova 2.0, shtator 2020) 12, në dispozicion në: <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/10/Resilience-research-publication-1-KOS-ALB.pdf>.

¹³⁹ Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2022)16 i Komitetit të Ministrave për Shtetet Anëtare për Luftimin e Gjuhës së urrejtjes (20 maj 2022) i disponueshëm në [https://search.coe.int/cm/#?%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a67955%22\],%22 sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#?%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a67955%22],%22 sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]})

¹⁴⁰ Talita Dias, *Trajtimi i gjuhës së urrejtjes në internet përmes moderimit të përmbajtjes: Korniza ligjore sipas Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike* (Seria e Dokumenteve të Punës së BSG-së, e ardhshme në Bahador, Hammer dhe

R (97) 20, e përkufizon gjuhën e urrejtjes si "të gjitha format e shprehjes që përhapin, nxisin, nxisin ose justifikojnë urrejtjen racore, ksenofobinë, antisemitizmin ose forma të tjera të urrejtjes. bazuar në intolerancën, duke përfshirë: intolerancën e shprehur nga nacionalizmi agresiv dhe etnocentrizmi, diskriminimi dhe armiqësia ndaj pakicave, emigrantëve dhe njerëzve me origjinë emigrante.¹⁴¹ Duke marrë parasysh larmishmërinë e përmbajtjeve dhe efektet e mundshme që përfshihen në këtë përkufizim, koncepti i gjuhës së urrejtjes përmban një lidhje të pandashme midis së drejtës për lirinë e shprehjes, së drejtës për barazi para ligjit dhe së drejtës për mosdiskriminim. Megjithatë, përcaktimi i vijës se kur liria e shprehjes kthehet në gjuhë urrejtjeje përbën një sfidë ligjore në vetvete. Kjo është veçanërisht një çështje e rëndësishme në botën online, ku shpejtësia dhe shkalla me të cilën përhapet përmbajtja e bëjnë më të lehtë shprehjen e lirë të opinionëve dhe pikëpamjeve, por gjithashtu interneti mund të amplifikojë efektet e dëmshme të gjuhës së urrejtjes, duke çuar në armiqësi më të madhe, përçarje dhe dhunë në shoqëri.¹⁴²

Në këtë kontekst të veçantë, Rekomandimi CM/ Rec(2022)16 përshkruan se gjuha e urrejtjes përfshin një spektër shprehjesh të dëmshme, të cilat ndryshojnë në ashpërsinë, dëmin që ato shkaktojnë dhe ndikimin e tyre në grupet e synuara në mjedise të ndryshme. ¹⁴³Kështu, gjuha e urrejtjes mund të kategorizohet si më poshtë:

- i. gjuha e urrejtjes që është e ndaluar sipas ligjit penal; dhe
- ii. Gjuha e urrejtjes që i nënshtrohet ligjit civil ose administrativ, që u referohet shprehjeve, megjithëse jo mjaft të rënda për përgjegjësi penale, ende promovojnë diskriminimin ose intolerancën dhe trajtohen sipas ligjit civil ose administrativ.
- iii. Lloje shprehjesh ofenduese ose të dëmshme, të cilat megjithëse nuk janë mjaft serioze për t'u kufizuar ligjërisht, këto lloje të të folurit kërkojnë përgjigje joligjore, të tilla si dialogu ndërkulturor dhe iniciativat edukative ose ndërgjegjësuese, përfshirë përmes mediave dhe platformave të mediave sociale..

Në këtë drejtim, gjatë vlerësimit të ashpërsisë së gjuhës së urrejtjes dhe përcaktimit se cila lloj kategorie e gjuhës së urrejtjes bëhet fjalë dhe cila lloj përgjegjësie, nëse ka, duhet t'i atribuohet ndonjë shprehjeje specifike, autoritetet duhet të marrin parasysh faktorët e mëposhtëm dhe ndërveprimin ndërmjet tyre: përmbajtja e shprehjes; konteksti politik dhe social në kohën e shprehjes; qëllimi i folësit; roli dhe statusi i folësit në shoqëri; si shpërndahet apo përforcohet

Livingston (edit), *Kundër urrejtjes në internet dhe pasojat e saj jashtë linje në konflikt- Fragile Settings*, 2022) 6, disponohet në <https://www.elac.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2022/07/Dias-Tackling-Online-Hate-Speech-through-Content-Moderation-Working-letër-1.pdf>.

¹⁴¹Këshilli i Evropës, Rekomandimi Nr. R (97) 20 i Komitetit të Ministrave për Shtetet Anëtare për gjuhën e urrejtjes (30 tetor 1997), i disponueshëm në: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22: \[%220900001680505d5b%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22: [%220900001680505d5b%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]})

¹⁴²Dias (n140).

¹⁴³Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2022)16 i Komitetit të Ministrave për Shtetet Anëtare për Luftimin e Gjuhës së Urrëjtjes (20 maj 2022) në dispozicion në: <https://www.coe.int/fr/web/cyberviolence/-/rekomandimi-i-keshillit-te-evropes-cm-rec-2022-16-1-i-komitetit-i-ministrave-ne-shtetet-anetare-per-luften-kundër-fjalimit-te-urrejtjes>.

shprehja; aftësia e shprehjes për të çuar në pasoja të dëmshme, duke përfshirë afërsinë e pasojave të tilla; natyra dhe madhësia e audiencës dhe karakteristikat e grupit të synuar.¹⁴⁴

5.2.1 Korniza ligjore në lidhje me gjuhën e urrejtjes në Kosovë

5.2.1.1 Kushtetuta e Kosovës

Neni 40, paragrafi 1 i Kushtetutës thotë: “Liria e shprehjes është e garantuar. Liria e shprehjes përfshin të drejtën për të shprehur, për të shpërndarë dhe për të marrë informacion, mendime dhe mesazhe të tjera pa u penguar nga askush.” Ndërkaq, paragrafi 2 i këtij neni thekson: “Liria e shprehjes mund të kufizohet me ligj në rastet kur një veprim i tillë është i nevojshëm për të parandaluar nxitjen dhe provokimin e dhunës dhe armiqësisë në bazë të urrejtjes racore, kombëtare, etnike ose fetare”.

Në pamje të parë, mund të duket se liria e shprehjes, sipas Kushtetutës sonë, mund të kufizohet vetëm kur është e nevojshme për të parandaluar nxitjen dhe provokimin e dhunës dhe armiqësisë për shkak të urrejtjes racore, kombëtare, etnike ose fetare. Megjithatë, kufizimi i lirisë së shprehjes duhet lexuar në lidhje me nenin 55 të Kushtetutës, i cili përcakton se të drejtat dhe liritë themelore mund të kufizohen vetëm me ligj dhe vetëm në masën e nevojshme, në një shoqëri të hapur dhe demokratike, për të përmbushur qëllimi për të cilin lejohet kufizimi. Për rrjedhojë, kur liria e shprehjes mund të cenohet të drejta të tjera, kufijtë e kufizimit mund të shtrihen përtej asaj që parashikohet në nenin 40, paragrafi 2. Për shembull, neni 24, paragrafi 1 i Kushtetutës thotë: “Askush nuk mund të diskriminohet për bazën e racës, ngjyrës, gjinisë, gjuhës, fesë, opinionit politik ose tjetër, origjinës kombëtare ose sociale, lidhjes me ndonjë komunitet, pronës, gjendjes

¹⁴⁴Për të fituar një kuptim më të mirë të modeleve legjislativë, praktikave gjyqësore dhe politikave që lidhen me konceptin ligjor të gjuhës së urrejtjes dhe për të garantuar respektimin e plotë të lirisë së shprehjes, ekspertët nga Kombet e Bashkuara kanë krijuar Planin e Veprimit të Rabatit - një udhëzues konkret për të dallojë gjuhën e urrejtjes nga shprehjet me vlerë të ulët dhe nga shprehjet që ka të ngjarë të kenë një ndikim më të lartë social. Shih Kombet e Bashkuara për të Drejtat e Njeriut, Zyra e Komisionerit të Lartë, 'Liria e shprehjes kundër nxitjes së urrejtjes: OHCHR dhe Plani i Veprimit në Rabat' (2013) në dispozicion në: <https://www.ohchr.org/en/issues/freedomofopinion/articles19-20/pages/index.aspx#:~:text=The%20Rabat%20Plan%20of%20Action%20on%20the%20prohibition%20of%20advocacy,Bangkok%20dhe%20Santiago%20de%20Chile>. Plani i Veprimit të Rabatit përshkruan një test pragu prej gjashtë pjesësh për të ndihmuar në përcaktimin e kufirit midis shprehjes së pakëndshme dhe fyese, e cila nuk është e dënueshme, dhe gjuhës së urrejtjes që ndalohe me ligj. Gjashtë faktorët janë: konteksti, folësi, qëllimi, përmbajtja dhe forma, shtrirja ose madhësia e të folurit dhe gjasat që fjalimi të shkaktojë pasoja të rënda sociale. Këta faktorë sugjerojnë se konteksti i rastit luan një rol shumë domethënës në identifikimin e gjuhës së urrejtjes, e cila konsiderohet se ekziston kur:

A. **Sjellja e folësit** : Folësi i drejtohet një auditori dhe shprehja përmban:

- Nxitje, avokim ose provokim;
- Urrëjtja që synon një grup të mbrojtur bazuar në karakteristikat e mbrojtura personale;
- Përbën nxitje për diskriminim, armiqësi ose dhunë.

B. **Synimi i folësit** : Folësi duhet:

- Në mënyrë të veçantë synojnë të angazhohen në mbrojtjen e urrejtjes diskriminuese;
- Synoni ose jini të vetëdijshëm për gjasat që auditori mund të nxitet për diskriminim, armiqësi ose dhunë;
- Duhet të ekzistojë një rrezik real dhe i afërt që audiencia të nxitet të kryejë një akt diskriminimi, armiqësie ose dhune si rezultat i mbrojtjes së urrejtjes.

ekonomike, statusit social, orientimit seksual, lindjes, paaftësisë ose çdo statusi tjetër personal." Prandaj, mbrojtja nga diskriminimi – që përfshin më shumë karakteristika personale të mbrojtura se paragrafi 2 i neni 40 – është një qëllim legjitim mbi bazën e të cilit liria e shprehjes mund të kufizohet.

5.2.1.2 Kodit Penal të Republikës së Kosovës

Në Kapitullin XVII, i cili ka të bëjë me veprat penale kundër të drejtave dhe lirive të njeriut, Kodi Penal i Kosovës parasheh dënime për shkeljet e të drejtave të garantuara të njeriut, duke përfshirë format e ndryshme të gjuhës së urrejtjes.

Në këtë kontekst, neni 141, paragrafi 1 thotë:

“Kushdo që nxit ose përhap publikisht urrejtje, përçarje dhe mos durim midis grupeve kombëtare, racore, fetare, etnike e të tjera, apo bazuar në orientimin seksual, identitetin gjinor dhe karakteristikat e tjera personale, në mënyrën e cila mund të prishë rendin publik dënohet me gjobë ose me burgim deri në pesë (5) vjet.”¹⁴⁵

Më tej, neni 70 specifikon se nëse vepra penale është vepër e urrejtjes, konsiderohet rrethanë e veçantë rënduese për caktimin e dënimit:

“[N]ëse vepra penale është akt i urrejtjes, që nënkupton cilëndo vepër penale të kryer ndaj personit, grupit të personave, ose pronës, motivuar në bazë të racës, ngjyrës, gjinisë, identitetit gjinor, gjuhës, fesë, prejardhjes kombëtare a shoqërore, lidhjes me ndonjë komunitet, pronë, gjendjes ekonomike, orientimit seksual, lindjes, aftësisë së kufizuar ose ndonjë statusi tjetër personal, ose për shkak të afërsisë me personat me karakteristikat e lartpërmendura,, përveç nëse ndonjë nga këto karakteristika përbën element të veprës penale.”¹⁴⁶

Nga analiza e këtyre dy dispozitave, mund të nxirret se ndalimi i gjuhës së urrejtjes shtrihet edhe në mjedisin online. Megjithatë, duhet përmendur një dallim i rëndësishëm, për t'u konsideruar gjuha e urrejtjes sipas ligjit penal, Kodi Penal përcakton se nxitja ose përhapja e urrejtjes duhet të shpërndahet “publikisht” dhe në “mënyrë që mund të prishë rendin publik”, ndërsa siç do të shohim më poshtë, Ligji Nr. 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi nuk e bën këtë specifikim. Ky i fundit e përcakton “dashjen” si element të gjuhës së urrejtjes, ndërsa Kodi Penal jo.

¹⁴⁵Neni 141, paragrafi 1 i Kodit Nr. 06/L-07 të Kodit Penal të Republikës së Kosovës.

¹⁴⁶ *Po aty*, neni 70, paragrafi 2, nënparagrafi 2.12.

5.2.1.3 Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi

Ligji Nr. 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi është akti më domethënës legjislativ në lidhje me gjuhën e urrejtjes në Republikën e Kosovës. Ligji përcakton një kornizë të përgjithshme për parandalimin dhe luftimin e diskriminimit dhe përcakton saktësisht listën e karakteristikave personale të mbrojtura në nenin 1. Karakteristikat personale të mbrojtura nga ligji përfshijnë kombësinë ose shoqërimin me çfarëdo komuniteti, origjinë sociale ose kombëtare, racë, etni, ngjyrë, lindja, origjina, seksi, gjinia, identiteti gjinor, orientimi seksual, gjuha, shtetësia, besimi dhe bindjet fetare, përkatësia politike, opinionet politike ose të tjera, statusi shoqëror ose personal, mosha, statusi familjar ose martesor, shtatzënia, amësia, statusi pasuror, gjendjen shëndetësore, aftësinë e kufizuar, trashëgiminë gjenetike, apo çdo bazë tjetër, me qëllim zbatimin e parimit të trajtimit të barabartë.

Neni 3 përcakton konceptin e diskriminimit si çdo dallim, përjashtim, kufizim ose preferencë të bazuar në karakteristikat personale të mbrojtura nga ligji, të cilat kanë qëllim ose efekt të anulojnë ose dëmtojnë njohjen, gëzimin ose ushtrimin, në baza të barabarta me tjera, të të drejtave dhe lirive themelore të njohura me Kushtetutë dhe ligjet tjera në fuqi në Republikën e Kosovës.

Neni 4, paragrafi 1, nënparagrafi 1.4 i referohet drejtpërdrejt gjuhës së urrejtjes:

“Nxitja për diskriminim konsiderohet diskriminim mbi bazat e përcaktuara në nenin 1 të këtij ligji [karakteristikat personale të mbrojtura] dhe përfshin çdo promovim të urrejtjes kur ajo bëhet me dashje”.

Nga kjo mund të kuptohet se gjuha e urrejtjes konsiderohet një formë bazë dhe shumë e rëndë e diskriminimit. Sipas kësaj dispozite, që një shprehje të konsiderohet gjuhë e urrejtjes, ajo duhet të bëhet me dashje, e shprehur në një kontekst që mund të nxisë diskriminim dhe të rezultojë në nxitjen e urrejtjes. Pa plotësuar këto parakushte, një shprehje e veçantë nuk mund të konsiderohet gjuhë e urrejtjes.

5.2.1.4 Legjislacioni për gjuhën e urrejtjes dhe median

Plotësimi i kornizës së legjislacionit për kufizimin e gjuhës së urrejtjes veçanërisht në mjedisin online është rregullimi i parashikuar nga legjislacioni i medias dhe organet vetërregulluese. Ligji për Komisionin e Pavarur të Mediave përfshin klauzola specifike që ndalojnë përhapjen e gjuhës së urrejtjes përmes kanaleve mediatike audio-vizuale, duke trajtuar në mënyrë eksplicite

përmbajtjen që nxit diskriminim, armiqësi ose dhunë.¹⁴⁷ Megjithatë, siç u diskutua më parë, ky ligj zbatohet vetëm për transmetuesit audio-vizualë dhe jo për portalet online, të cilat vetërregullohen përmes Kodit të Etikës të zbatuar nga KMSHK . Ky kod detyron organet mediatike dhe gazetarët, përfshirë ato që operojnë ekskluzivisht në platformat digjitale, të përmbahen nga nxitja e akteve kriminale, dhunës, urrejtjes ose pabarazisë. Ai mandaton raportimin e përgjegjshëm pa trajtim të njëanshëm ose shprehje nënçmuese bazuar në karakteristikat personale si përkatësia etnike, feja, gjinia ose paaftësia. Meqenëse mediat online përbëjnë pjesën më të madhe të anëtarësimit të KMSHK-së, dispozitat e kodit janë drejtpërdrejt të zbatueshme në sferën digjitale. Megjithatë, një mangësi domethënëse – e eksploruar më tej në nënkapitullin për moderimin e përmbajtjes – është se vendimet e KMSHK-së në lidhje me portalet mediatike në platformat digjitale nuk janë ligjrisht të detyrueshme. Kjo do të thotë se portalet mediatike kanë vetëm obligim etik të ndjekin vendimet e KMSHK-së dhe ligjrisht nuk kërkohet të heqin përmbajtjen nga publikimet e tyre.

5.3 Shpifja

Sipas Ligjit Nr. 02/L-65 Ligji Civil kundër Shpifjes dhe Fyerjes, shpifja përkufizohet si “publikimi i një fakti apo deklarate të pavërtetë të cilën publikuesi e din ose është dashur ta dijë se fakti dhe deklarata është e pavërtetë, kuptimi i së cilës dëmton reputacionin e një personi tjetër.”¹⁴⁸

Sipas paragrafit 47 të ICCPR 2011 Komenti i Përgjithshëm nr. 34 për ICCPR, “Shtetet palë duhet të konsiderojnë dekriminalizimin e shpifjes dhe, në çdo rast, zbatimin e ligjit penal duhet të parashikohet vetëm në rastet më të rënda dhe dënimi me burgim nuk është asnjëherë një dënim i duhur.”¹⁴⁹ Në këtë aspekt legjislacioni i Kosovës është më i avancuar se legjislacioni i shteteve anëtare të Bashkimit Evropian, pasi vetëm 5 anëtarë e kanë dekriminalizuar shpifjen.¹⁵⁰ Korniza ligjore e rregulluar përmes Ligjit Nr. 02/L-65 Ligji Civil kundër Shpifjes dhe Fyerjes, thekson

¹⁴⁷ Ligji Nr. 04/L-044 për Komisionin e Pavarur për Media përfshin disa dispozita ligjore që në mënyrë indirekte ndalojnë gjuhën e urrejtjes. Neni 27 paragrafi 4 i këtij ligji thotë:

" Komunikimet audiovizive komerciale nuk parajkykojnë:

4.1. respektimi i dinjitetit njerëzor;

4.2. diskriminimi në bazë të gjinisë, racës, origjinës etnike, kombësisë, fesë ose besimit, paaftësisë, moshës dhe orientimit seksual .”

Nga ana tjetër, Rregullorja për Komunikimet Komerciale Audiovizive, si akt nënligjor i këtij ligji, në nenin 6, nënparagrafi 1.4.2, thotë:

" Komunikimet komerciale nuk duhet: të degradojnë ose frikësojnë ose nxisin dhunë ose diskriminim kundër një personi ose grupi në bazë të gjinisë, racës, origjinës etnike, kombësisë, fesë ose besimit, aftësisë së kufizuar, nevojave të veçanta, moshës, orientimit seksual, prejardhjes sociale ose çdo rrethanë tjetër që synon të anulojë ose dëmtojë njohjen, gëzimin ose ushtrimin, në baza të barabarta, të të drejtave dhe lirive të çdo personi në të gjitha fushat e jetës publike .”

Bazuar në nenin 30 të Ligjit Nr. 04/L-044 për Komisionin e Pavarur për Media, dënimet për gjuhën e urrejtjes mund të përfshijnë gjoba, pezullim të programit, modifikim të kushteve të licencës ose revokim të licencës.

¹⁴⁸Neni 3, pika a) i Ligjit Nr. 02/L-65 Ligji Civil kundër Shpifjes dhe Fyerjes

¹⁴⁹Komiteti i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut, Komenti i Përgjithshëm Nr. 34: Neni 19: Liritë e Opinionit dhe Shprehjes (sesioni i 102-të, Gjenevë, 11-29 korrik 2011) në dispozicion në: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹⁵⁰Qendra për Pluralizmin e Medias dhe Lirinë e Medias, ' Dekriminalizimi i Shpifjes' (Infographic, 2019) në dispozicion në: https://cmpf.eui.eu/wp-content/uploads/2019/01/decriminalisation-of-defamation_Infographic.pdf

mjetet juridike civile mbi sanksionet penale, në përputhje me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut. Në këtë aspekt, duhet theksuar gjithashtu se neni 16 i këtij ligji u jep gjykatave autoritetin për të nxjerrë urdhra ndaj individëve që kanë kryer shpifje, duke i detyruar ata të heqin përmbajtjen shpifëse. Në kontekstin e mjedisit digjital, kjo do të thotë se nëse përmbajtja shpifëse publikohet në një faqe interneti, platformë të mediave sociale ose ndonjë medium online, personi i prekur mund të kërkojë një urdhër gjykatë që detyron heqjen e asaj përmbajtjeje.

5.4 Dezinformimi dhe keqinformimi

Dezinformimi dhe keqinformimimund të arrijnë shpejt audienca të mëdha përmes natyrës së shpejtë të mediave sociale dhe platformave të tjera digjitale, duke rezultuar shpesh në shkelje të të drejtave të njeriut.¹⁵¹ Kjo çështje përkeqësohet më tej nga stimujt financiarë që u ofrohen përdoruesve nga platformat e mediave sociale, duke i inkurajuar ata të postojnë më shumë përmbajtje dhe të tërheqin një numër më të madh ndjekësish.¹⁵² Në Kosovë, përhapja e dezinformatave dhe keqinformatave përkeqësohet nga tensionet politike dhe ndikimet e jashtme, siç shihet në rolin e rëndësishëm që luajnë mediat shtetërore ruse dhe kineze në përhapjen e narrativave të dëmshme.. Këta aktorë të jashtëm, veçanërisht mediat ruse, përforcojnë mosmarrëveshjet ndëretnike duke tërhequr paralele të rreme midis Kosovës dhe Krimesë, duke minuar pavarësinë dhe sovranitetin e Kosovës.¹⁵³

Ndërsa nuk ka një përkufizim ligjor të këtyre koncepteve, "dezinformimi" zakonisht përkufizohet si informacion i rremë, i pasaktë ose mashtrues i krijuar, paraqitur dhe shpërndarë qëllimisht, ndërsa "keqinformimi" mund të përkufizohet si informacion i rremë ose i pasaktë që ndahet pa vetëdije dhe nuk përhapet me qëllim për të mashtruar publikun.¹⁵⁴

Keqinformimi dhe dezinformimi shkelin disa të drejta të njeriut. Një ndikim kryesor është se vërshimi i informacionit të rremë shtrembëron perceptimet e njerëzve, duke i penguar ata të formojnë opinione të bazuara në fakte dhe duke minuar aftësinë e tyre për të zhvilluar besime të pavarura.¹⁵⁵ Kjo rrezikon lirinë e tyre të shprehjes, një e drejtë e mbrojtur sipas nenit 40 të ICCPR. Për më tepër, informacioni i rremë mund të rrezikojë të drejtën për shëndet, siç përshkruhet në nenin 12 të ICESCR -së. Për shembull, teoritë e konspiracionit rreth politikave shëndetësore ose

¹⁵¹Global Partners Digital, 'Shpjeguar dezinformimin dixhital dhe të drejtat e njeriut' (01 qershor 2023) në dispozicion në: <https://www.gp-digital.org/a-human-rights-based-approach-to-disinformation/>.

¹⁵²Amnesty International, "Një qasje e të drejtave të njeriut për të trajtuar dezinformimin: Dorëzimi në Zyrën e Komisionerit të Lartë për të Drejtat e Njeriut" (2022) në dispozicion në <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2022/04/IOR4054862022SHQIP.pdf>.

¹⁵³Instituti Kombëtar Demokratik, 'Çrregullimet e informacionit në Kosovë' (2023) në dispozicion në https://www.ndi.org/sites/default/files/INFORMATION%20DISORDERS%20IN%20KOSOVO%20-%202023-compressed_0.pdf.

¹⁵⁴Claire Wardle dhe Hossein Derakshan, *Çrregullimi i Informacionit: Drejt një Kornizë Ndërdisciplinore për Kërkimin dhe Krijimin e Politikave* (2017) në dispozicion në <http://tverezo.info/wp-content/uploads/2017/11/PREMS-162317-GBR-2018-Report-dezinformat-A4-BAT.pdf>. Shih gjithashtu M Leshner, H Pawelec dhe A Desai, 'Zbërthimi i të pavërtetave në internet: Krijuesit, përhapësit dhe si t'i ndalojmë' (2022) Going Digital Toolkit, OECD, Paris në dispozicion në: https://goingdigital.oecd.org/data/notes/No23_ToolkitNote_UntruthsOnline.pdf.

¹⁵⁵Amnesty International (n152)

vaksinave mund t'i bëjnë individët të refuzojnë trajtimet që mbrojnë shëndetin e tyre dhe shëndetin e të tjerëve, duke minuar përfundimisht përpjekjet e shëndetit publik.

Dezinformimi dhe keqinformimi gjithashtu minojnë të drejtën për zgjedhje të lira dhe të ndershme, siç parashikohet në Nenin 25 të ICCPR. Informacioni mashtrues ose i rremë për partitë politike, kandidatët dhe fushatat e tyre mund të shtrembërojë perceptimet publike dhe të manipulojë votuesit, duke i shtyrë ata të marrin vendime të bazuara në pasaktësi. Kjo ndërhyrje rrezikon integritetin e zgjedhjeve duke dëmtuar aftësinë e votuesve për të bërë zgjedhje të informuara, duke shkelur të drejtën e tyre për të votuar lirisht dhe në mënyrë të drejtë. Për më tepër, fushatat e shpifjeve që synojnë grupet minoritare, siç janë komunitetet etnike, shkelin të drejtën për mosdiskriminim sipas ICCPR.¹⁵⁶ Këto fushata mund të nxisin armiqësi, dhunë, madje edhe sulme kundër këtyre grupeve, duke cënuar të drejtën e tyre për jetë, liri dhe siguri. ¹⁵⁷Për shembull, gjatë gjithë vitit 2023, Kosova përjetoj tensione të rëndësishme politike dhe të sigurisë që u shfrytëzuan nga aktorë të ndryshëm për të përhapur dezinformata, veçanërisht duke synuar marrëdhëniet ndëretnike ndërmjet shqiptarëve të Kosovës dhe serbëve. Kjo jo vetëm që rriti tensionet, por gjithashtu kërcënoi kohezionin social në një mjedis politik tashmë të brishtë.

Pavarësisht sfidave, reagimet e shtetit ndaj dezinformatave dhe keqinformatave në internet, në disa raste, kanë krijuar sfida për të drejtat digjitale.¹⁵⁸ Qeveritë shpesh prezantojnë politika dhe rregullore që synojnë të frenojnë përhapjen e informacionit të rremë duke kriminalizuar disa akte ose duke kufizuar botime specifike.¹⁵⁹ Megjithatë, këto masa shpesh kanë pasoja të paqëllimshme të heshtjes në mënyrë disproporcionale të zërave kritikë, kufizimit të lirisë së mendimit dhe kufizimit të qasjes dhe shpërndarjes së informacionit, veçanërisht për mediat dhe aktivistët e të drejtave të njeriut. Në Kosova, kjo sfidë është e evidente me praninë në rritje të përmbajtjeve të manipuluar dhe deepfake-ve, të cilat përdoren për të krijuar narrativa të rreme, për të nxitur frikë dhe për të diskredituar figurat politike. Rritja e përmbajtjes së gjeneruar nga Intelejjenca Artificiale ka sjellë pengesa të reja për kontrolluesit e fakteve dhe diskursin publik, duke minuar integritetin e informacionit të disponueshëm në internet.¹⁶⁰

Kështu, legjislacioni që rregullon kufizime të gjera mbi lirinë e shprehjes duke imponuar ndalime të përgjithshme për shkëmbimin e informacionit, veçanërisht kur bazohet në terma të paqartë si "lajm i rremë" ose "përhapja e dezinformatave", bie ndesh me ligjin ndërkombëtar të të drejtave të njeriut.¹⁶¹Në këtë aspekt, përderisa korniza ligjore e Kosovës për trajtimin e dezinformimit dhe

¹⁵⁶Neni 6 (1) dhe 26 ICCPR.

¹⁵⁷Neni 6 dhe 9 KNDKP.

¹⁵⁸Amnesty International (n152).

¹⁵⁹ *Po aty*, 5.

¹⁶⁰Instituti Kombëtar Demokratik, 'Çrregullimet e informacionit në Kosovë' (2023) në dispozicion në https://www.ndi.org/sites/default/files/INFORMATION%20DISORDERS%20IN%20KOSOVO%20-%202023-compressed_0.pdf.

¹⁶¹7 Deklarata e Përbashkët për lirinë e shprehjes dhe "fake news", dezinformimin dhe propagandën. Raportuesi Special i OKB-së për Lirinë e Opinioneve dhe Shprehjes, Përfaqësuesi i OSBE-së për Lirinë e Medias, Raportuesi Special për Lirinë e Shprehjes i Komisionit Ndëramerikan për të Drejtat e Njeriut dhe Raportuesi Special për Lirinë e Shprehjes dhe Qasjen në Informacion i Komisionit Afrikan për Njeriun dhe të Drejtat e Popullit (2017), para. 2.a; Raporti i Raportuesit Special për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtës për lirinë e mendimit dhe të shprehjes, 23 prill 2020, OKB Doc. A/HRC/44/49, para. 49

keqinformimit është në përputhje me standardet e të drejtave të njeriut, ka një mungesë të theksuar të zbatimit që bën pak për të mbrojtur shoqërinë nga dezinformimi.¹⁶²

Korniza ligjore që rregullon mbrojtjen nga dezinformatat në mediat audiovizive rregullohet me Ligjin për Komisionin e Pavarur për Media. Ky ligj kërkon që mediat audiovizive të verifikojnë saktësinë e informacionit të tyre dhe ndalon shpërndarjen e informacionit të rremë. Mosrespektimi i këtyre detyrimeve mund të rezultojë me gjoba apo edhe heqje të licencave të transmetimit. Në të kundërt, mediat online pritet t'i përmbahen Kodit të Etikës për Median e Shkruar, megjithëse ky është një kuadër vullnetar dhe i mungon forca ligjore detyruese e nevojshme për të garantuar pajtueshmërinë.

Megjithatë, platformat e mediave sociale dhe faqet e internetit që specializohen në shpërndarjen e lajmeve fiktive mbeten burime kryesore të dezinformimit.¹⁶³ Kjo e bën Kosovën një terren pjellor për dezinformim, veçanërisht në mungesë të mekanizmave efektivë për ta luftuar atë. Aktualisht, ka struktura të pamjaftueshme për të adresuar kërcënimin në rritje të dezinformimit në vend.

Duhet theksuar se projektligji i ri për Komisionin e Pavarur për Media, parasheh hartimin e një akti nënligjor për “ndalimin e dezinformimit, konkretisht në nenin 41, paragrafi 5, specifikon se: “KPM-ja harton rregullore për ndalimin e dezinformimit. Rregullorja përfshin standardet e Bashkimit Evropian dhe normat ndërkombëtare kundër dezinformimit”.

Megjithatë, siç vërehet nga një rishikim i pavarur ligjor i porositur nga Këshilli i Evropës, ky lloj rregullimi ngre shqetësime të rëndësishme.¹⁶⁴ Ndërsa përafrimi me standardet dhe normat ndërkombëtare të BE-së është një aspekt pozitiv, koncepti i gjerë dhe i paqartë i "ndalimit të dezinformimit" i mungon qartësia dhe paraqet një kërcënim potencial për lirinë e shprehjes. Pa një përkufizim të saktë të dezinformimit, një rregullim i tillë mund të çojë në pasoja të padëshiruara, duke përfshirë rrezikun e censurës ose kufizimin e diskursit publik legjitim.

Prandaj, në vend të rregullimit të kufizimit të informacionit, për të luftuar efektivisht dezinformimin dhe keqinformimin kërkohet një qasje me shumë palë, ku individët, kompanitë dhe qeveritë të punojnë së bashku për të identifikuar dhe hequr përmbajtjen e rreme nga interneti. Të gjitha palët duhet të marrin përgjegjësi, duke ushtruar kujdes dhe mendim kritik përpara se të ndajnë informacionin në internet, për të siguruar përhapjen e përmbajtjes së saktë dhe të besueshme.

Për këtë qëllim, për të luftuar dezinformimin dhe keqinformimin rekomandohet që:

¹⁶²Kreshnik Gashi, Visar Prebreza, Dren Gërguri, dhe Albulena Sadiku, *The Story of Our Lies* (BIRN Kosovo, 2023) 83, në dispozicion në: <https://kallxo.com/wp-content/uploads/2023/11/THE-STORY-FINALJA-TË-GËSHTJEVE-TONA.pdf>.

¹⁶³ *Po aty*

¹⁶⁴Deirdre Kevin, *Shqyrtimi i Projektligjit për Komisionin e Pavarur për Media të Kosovës* (Këshilli i Evropës, LEX/ FoE (2024)11, 21 qershor 2024) 17, në dispozicion në: <https://rm.coe.int/review-of-projekt-ligji-per-komisionin-e-pavarur-media-te-kosoves/1680b13315>.

- Fushata ndërgjegjësuese duhet të kryhen rregullisht në lidhje me informacionin e rremë në internet duke promovuar edukimin digjital mbi mediat brenda sistemit arsimor. Duke pasur parasysh se nxënësit në Kosovë kanë arritur rezultate të ulëta në testin e Programit për Vlerësimin Ndërkombëtar të Nxënësve (PISA), që tregon mungesë të aftësive për të menduar kritikisht, është thelbësore që qeveria të hartojë një strategji gjithëpërfshirëse për të integruar edukimin mbi mediat në shkolla.
- Sigurimi i programeve të specializuara të edukimit mediatik për zyrtarët publikë për të identifikuar dhe trajtuar dezinformimin: Shumë zyrtarëve publikë u mungojnë aftësitë për të zbuluar dhe luftuar dezinformimin. Duke ofruar trajnime të synuara për edukimin mediatik, zyrtarët publikë mund të kuptojnë më mirë se si të njohin informacionin e rremë dhe si t'i kundërvihen ato në mënyrë efektive në komunikimin e tyre.
- Kosova duhet të ketë prioritet miratimin e një strategjie gjithëpërfshirëse për edukimin mediatik, duke përcaktuar një kornizë të qartë dhe vepruese për zbatimin e saj. Kjo strategji duhet të përfshijë programe të edukimit mediatik në të gjitha nivelet arsimore, duke përfshirë shkollat fillore, shkollat e mesme dhe universitetet. Për më tepër, strategjia duhet të promovojë partneritetet me organizatat e shoqërisë civile dhe profesionistët e mediave për të ofruar punëtori dhe trajnime për mësimdhënësit, duke siguruar që ata të jenë të përgatitur për të mësuar edukimin mbi mediat në një mjedis digjital në zhvillim.
- Mediat duhet të përmirësojnë politikat e tyre editoriale dhe të krijojnë procese më rigorozë redaktimi për të siguruar që përmbajtja që ato publikojnë të mos kontribuojë në përhapjen e dezinformatave. Kjo përfshin zbatimin e protokolleve më të rrepta të kontrollit të fakteve në çdo fazë të prodhimit të përmbajtjes, nga mbledhja fillestare e informacionit deri në rishikimin përfundimtar përpara publikimit. Ekipet editoriale duhet të trajnohen për të identifikuar burimet e mundshme të dezinformimit dhe të pajisen me mjete dhe metodologji për të verifikuar vërtetësinë dhe saktësinë e burimeve të tyre.
- Gjithashtu, organizatat mediatike duhet të krijojnë udhëzime të qarta për adresimin dhe tërheqjen e raporteve të pasakta ose të dezinformatave që mund të jenë publikuar pa dashje.
- Organizatat mediale të Kosovës duhet të rrisin aftësitë e tyre të brendshme për verifikimin e fakteve dhe të përmirësojnë aftësinë e tyre për të hetuar dhe identifikuar burimet e dezinformimit.

5.5 Moderimi i përmbajtjes në internet

Moderimi i përmbajtjes në internet i referohet procesit të rishikimit dhe moderimit të përmbajtjes që përdoruesit postojnë në internet për t'u siguruar që ajo të respektojë politikat dhe udhëzimet e përcaktuara.¹⁶⁵ Ky proces mund të përfshijë heqjen e përmbajtjes që konsiderohet fyese ose e paligjshme, ose zvogëlimin e dukshmërisë së përmbajtjes së caktuar në hapësirat online.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Besedo , 'Çfarë është moderimi i përmbajtjes?' (Blog, 2023) i disponueshëm në <https://besedo.com/knowledge-hub/blog/what-is-content-moderation/>.

¹⁶⁶ *po aty* .

Në Kosovë nuk ka asnjë ligj specifik që rregullon në mënyrë eksplicite bllokimin dhe/ose filtrimin e përmbajtjes ilegale të internetit. Megjithatë, dispozitat e disa ligjeve të përgjithshme kanë efektin e rregullimit të përmbajtjes së paligjshme të internetit. Rregulloret në nivel të akteve nënligjore përmbajnë në mënyrë specifike dispozita për bllokimin dhe/ose filtrimin e përmbajtjeve të paligjshme të internetit, veçanërisht për mbrojtjen e fëmijëve dhe të rinjve. Vetërregullimi, siç u shpjegua në kapitujt e mëparshëm gjithashtu luan një rol të rëndësishëm në këtë fushë.

Ligji Nr. 04/L-109 për Komunikimet Elektronike nuk zbatohet për përmbajtjen e shërbimeve të ofruara përmes rrjeteve të komunikimeve elektronike, por ai njih të drejtën e ARKEP-it si organ rregullator për të mbikëqyrur kuadrin rregullator të përcaktuar me këtë ligj në fushën e komunikimeve elektronike. Kështu, kur një sipërmarrës dëshiron të ofrojë shërbime të rrjetit dhe të komunikimit elektronik në Kosovë, në përputhje me kërkesat e këtij ligji, është i detyruar të përmbushë kushtet e përgjithshme për t'u angazhuar në aktivitetet e komunikimit elektronik.¹⁶⁷ ARKEP-i ka mandat të miratojë dispozita të akteve nënligjore të cilat ndër të tjera rregullojnë “kufizimet në transmetimin e përmbajtjes, në rast se shkel kuadrin ligjor”, por deri më tani ARKEP-i nuk e ka nxjerrë një akt nënligjor të tillë. Megjithatë, sipas zyrtarëve të ARKEP-it, kjo dispozitë nuk ofron mjete për të detyruar platformat online të heqin përmbajtjen, por më tepër vendos një detyrim ndaj ofruesve të rrjeteve dhe shërbimeve të komunikimit elektronik që të respektojnë kërkesat rregullatore kur transmetojnë ose kufizojnë një përmbajtje të caktuar, duke siguruar që ata të mos lehtësojnë shpërndarjen e përmbajtjes së paligjshme.¹⁶⁸ Kjo do të thotë se ndërsa ARKEP mund të rregullojë aktivitetet e ofruesve të shërbimeve vendase në aspektin e pajtueshmërisë me kuadrin ligjor, ajo nuk ka autoritetin për të zbatuar drejtpërdrejt heqjen ose kufizimin e përmbajtjes në platformat ndërkombëtare online, si rrjetet sociale ose faqet globale, të cilat nuk janë të regjistruara ose operojnë jashtë juridiksionit të Kosovës. Prandaj, korniza ekzistuese legjislative nuk ofron mekanizma të mjaftueshëm për t'i detyruar këto platforma të heqin përmbajtje të paligjshme ose të dëmshme, duke lënë një boshllëk të rëndësishëm në moderimin dhe zbatimin efektiv të përmbajtjes.

Në mënyrë të ngjashme, Kodi Penal përmban një sërë dispozitash që penalizojnë veprat penale të kryera nëpërmjet internetit; megjithatë nuk parashikon rregulla ligjore për bllokimin ose filtrimin e përmbajtjes së paligjshme të internetit.

Udhëzimi Administrativ (QRK) Nr. 04/2022 për Masat për Mbrojtjen e Fëmijëve nga Uebfaqet me përmbajtje pornografike dhe ato që dëmtojnë shëndetin dhe jetën e fëmijës është dispozita e vetme ligjore në legjislacionin e Kosovës që drejtpërsëdrejti adreson moderimin e përmbajtjes. Ky akt përcakton udhëzime për moderimin e përmbajtjes që synojnë veçanërisht mbrojtjen e fëmijëve në internet. Ai vendos masa për të bllokuar dhe kufizuar aksesin në përmbajtje të papërshtatshme ose të dëmshme si pornografia, dhuna dhe shfrytëzimi. Udhëzimi përfshin përdorimin e filtrave, programeve të kontrollit prindëror dhe veprimeve të tjera parandaluese për të mbrojtur fëmijët nga ekspozimi ndaj materialeve të dëmshme.

¹⁶⁷ Neni 17 i Ligjit Nr. 04/L-109 për Komunikimet Elektronike.

¹⁶⁸ Intervistë me zyrtarë të ARKEP.

Megjithatë, masat që janë paraparë të zbatohen me këtë udhëzim administrativ nuk janë zbatuar. Si shembull, neni 10 paragrafi 2 parashikon që Ministria e Industrisë, Ndërnarrësisë dhe Tregtisë është e detyruar të hartojë dhe të përditësojë vazhdimisht një listë të lojërave që paraqesin rreziqe të larta për shëndetin dhe jetën e fëmijës, e cila duhet të jetë e qasshme në portalin zyrtar të Republikës së Kosovës. Gjithashtu, neni 11 paragrafi 3 parashikon detyrimin që Ministria e Punëve të Brendshme dhe ARKEP të zhvillojnë dhe nxjerrin një manual të posaçëm përmes të cilit përshkruhen në detaje format dhe veprimet që duhet të ndërmerren secili institucion, veçanërisht ofruesit e shërbimeve të internetit dhe videolojërave. Megjithatë, përkundër këtyre detyrimeve asnjë nga këto veprime nuk është ndërmerret.

Në përgjithësi, kuadrit ligjor i mungonjë mekanizmat përkatës procedural se si të merren masa për heqjen e përmbajtjes së paligjshme të internetit. Nga analizat e legjisllacionit, përveç urdhrave të gjykatës që detyrojnë heqjen e përmbajtjes së shpërndarë nga individë apo kompani të regjistruara në Kosovë që shkelin dispozitat e kodit penal, ekzistojnë vetëm disa mekanizma të tjerë të zbatueshëm për moderimin e përmbajtjes. Këto përfshijnë Rregulloren për Komunikimet Tregtare Audiovizive 169, e cila ndalon mediat audiovizive të shpërndajnë përmbajtje të dëmshme dhe Kodin vullnetar të Mediave të Shkruara, 170i cili inkurajon portalet online të heqin dhe të përmbahen nga publikimi i përmbajtjeve të paligjshme. Ndërkohë që këtyre subjekteve u kërkohet teknikisht të moderojnë komentet dhe të sigurojnë që përmbajtjet e paligjshme nuk janë të pranishme në platformat e tyre, duket se atyre u mungon kapaciteti për të përmbushur efektivisht këtë detyrim.

Megjithatë, politikat e moderimit dhe heqjes së përmbajtjes janë komplekse dhe të debatuar gjerësisht në diskutimet e politikave globale.¹⁷¹ Platformat online si Facebook, Twitter, Tik Tok dhe Instagram shpesh kanë terma shërbimi që janë të vështirë për t'u kuptuar, duke çuar në konfuzion mbi atë se çfarë përmbajtje duhet ose nuk duhet të hiqet. Kjo rezulton në zbatime të jokohereente, ku disa përmbajtje të rëndësishme, si materiale edukative ose me rëndësi historike, hiqen gabimisht.¹⁷² Qeveritë dhe platformat kanë provuar zgjidhje të ndryshme, të tilla si rregulla më të rrepta të moderimit në vende si Gjermania ¹⁷³, ose përdorimi i AI për moderimin e përmbajtjes, siç shihet me platforma si Facebook.¹⁷⁴ Megjithatë, këto metoda kanë pasur rezultate të përziera. Përmbajtja e dëmshme, si materiali ekstremist, pornografia për fëmijë dhe përmbajtjet

¹⁶⁹Rregullorja për Komunikimet Komerciale Audiovizive, neni 6 nënparagrafi 1.4.2 në dispozicion në < <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/1353598810.1419.pdf> >

¹⁷⁰Kodi i Mediave të Shkruara, Pjesa III në dispozicion në http://www.presscouncil-ks.org/wp-content/uploads/2015/04/Press-Code-for-Kosovo_alb.pdf

¹⁷¹ Dias (n134)

¹⁷²Qendra Brennan për Drejtësi, "Rregullat e Moderimit të Përmbajtjes së Facebook janë një rrëmujë" (2021) në dispozicion në <https://www.brennancenter.org/our-work/analysis-opinion/facebooks-content-moderation-rules-are-mess>.

¹⁷³Gjermani, *Akti i Zbatimit të Rrjetit (Netzwerkdurchsetzungsgesetz - NetzDG)* (2021) i disponueshëm në https://bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/RegE_NetzDG.pdf. Analiza është e disponueshme në: Farhad Manjoo, 'Qendra e Fshirjes së Facebook në Gjermani' (The New York Times, 19 maj 2018) <https://nytimes.com/2018/05/19/technology/facebook-deletion-centergermany.html>.

¹⁷⁴Shih Platformat Meta, 'Politika e Përdorimit të AI' (2023) e disponueshme në: <https://transparency.meta.com/features/explaining-ranking/>. , Shih gjithashtu: Neni 19, 'Rregullimi i përmbajtjes së mediave sociale: Pse AI vetëm nuk mund ta zgjidhë problemin' (2018) në dispozicion në: <https://article19.org/resources/regulating-social-media-content-why-ai-alone-nuk-mund-ta-zgjidh-problemin/>

e lidhura me vetëvrasjet, duhet të trajtohen me kujdes pa çuar në censurë të tepërt ose minuar lirinë e shtypit. Është e nevojshme një qasje e ekuilibruar, duke përfshirë rregullore më të qarta, mbikëqyrje më të mirë të platformave, përmirësim të edukimit digjital, verifikimin e fakteve dhe përpjekjet bashkëpunuese ndërmjet qeverive, platformave dhe shoqërisë civile.

Për këtë qëllim, për heqjen e përmbytjeve të paligjshme nga mjedisi online, Kosova varet nga politikat e moderimit të përmbytjes së platformave online, pasi nuk ka ligj kombëtar që kërkon që këto platforma të përmbushin kërkesat e institucioneve të Kosovës. Megjithatë, platformat online ofrojnë mundësinë për t'iu përgjigjur kërkesave të tilla. Për shembull, raporti i Facebook për kufizimet e përmbytjes bazuar në ligjin vendor zbulon se në vitin 2023, 37 faqe dhe grupe janë kufizuar me kërkesë të institucioneve të Kosovës.¹⁷⁵ Sidoqoftë, këto kufizime nuk përfshinin komentet, postimet, ngjarjet ose albumet e fotografive individuale gjatë kësaj kohe.

Një zhvillim interesant në këtë fushë është Akti i Shërbimeve Digjitale të BE-së ("DSA"), i cili mund të shërbejë si model për Kosovën për të forcuar kornizën e saj rregullatore për përmbytjen online.¹⁷⁶ DSA vendos detyrime të qarta për platformat për të moderuar përmbytjen dhe për të bashkëpunuar me autoritetet kombëtare, duke i ofruar Kosovës një shteg për të kërkuar pajtueshmëri nga platformat online në lidhje me përmbytjen e paligjshme, transparencën e reklamave dhe dezinformatave në internet. Edhe pse Kosova nuk është anëtare e BE-së, Raporti i BE-së për Kosovën 2023 thekson se Kosova duhet të harmonizojë kornizën ligjore dhe politikat e saj me parimet e DSA.

Për këtë qëllim, Kosova mund të marrë në konsideratë miratimin e një sistemi "raportuesve të besueshëm" [trusted flaggers] për t'i dhënë përparësi heqjes së shpejtë të përmbytjeve të paligjshme, si gjuha e urrejtjes dhe dezinformimi, dhe sigurimin që platformat online të jenë në përputhje me këto masa. Ofruesit e platformave online duhet të japin përparësi njoftimeve të dorëzuara nga raportuesit e besueshëm dhe të sigurojnë që këto të përpunohen dhe të merren vendime pa vonesa të panevojshme. Neni 19(1) i DSA-së përcakton që: "Platformat online duhet të marrin masat e nevojshme teknike dhe organizative për të siguruar që njoftimet e dorëzuara nga raportuesit e besueshëm përmes mekanizmave të referuara në Nenin 14 të përpunohen dhe vendosen me përparësi dhe pa vonesë." Neni 22 detajon konceptin e "raportuesve të besueshëm", ku përcaktohet që: Statusi i "raportuesit të besueshëm" sipas kësaj Rregullore duhet të jepet, pas aplikimit të ndonjë entiteti, nga Koordinatorin i Shërbimeve Digjitale i Shtetit Anëtar në të cilin është vendosur aplikuesi, për një aplikant që ka demonstruar se përmbush të gjitha kushtet e mëposhtme: (a) ka ekspertizë dhe kompetencë të veçantë për qëllimet e zbulimit, identifikimit dhe njoftimit të përmbytjes së paligjshme; (b) është i pavarur nga çdo ofrues i platformave online; (c) kryen aktivitetet e tij për qëllime të paraqitjes së njoftimeve me kujdes, saktësi dhe objektivitet..

¹⁷⁵Meta Platforms, 'Kufizimet e përmbytjes në Kosovë' (2023) <https://transparency.meta.com/reports/content-restrictions/country/XK/>.

¹⁷⁶Rregullorja (BE) 2022/2065 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 19 tetor 2022 mbi Tregun Unik për Shërbimet Dixhitale dhe që ndryshon Direktivën 2000/31/EC (Akti i Shërbimeve Dixhitale) [2022] OJ L 277/1, në dispozicion në <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.

Për më tepër, për përmirësimin e transparencës së reklamave online, Kosova mund të zbatojë rregulla të ngjashme me ato të DSA-së, duke siguruar që përdoruesit të informohen kur janë objektivi i reklamave, si dhe të kenë qasje në informacion të qartë në lidhje me identitetin e reklamuesit dhe parametrat e përdorur për targetim. Kjo do të ndihmonte në luftimin e fushatave të dezinformatave dhe reklamave politike të motivuara që mund të manipulojnë opinionin publik.

Rekomandime:

- Futja e rregullave të veçanta ligjore kombëtare që rregullojnë në mënyrë eksplicite bllokimin dhe filtrimin e përmbajtjes së paligjshme të internetit. Këto ligje duhet të detajojnë procedurat, përgjegjësitë dhe ndëshkimet që lidhen me mospërputhjen.
- Ministria e Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë duhet të ketë prioritet hartimin dhe përditësimin e vazhdueshëm të listës së videolojërave që paraqesin rrezik të lartë për shëndetin dhe jetën e fëmijëve. Kjo listë duhet të jetë e hapur për publikun në portalin zyrtar të Republikës së Kosovës.
- Ministria e Punëve të Brendshme dhe ARKEP duhet të hartojnë dhe nxjerrin manuale të detajuara që përshkruajnë procedurat dhe veprimet e nevojshme për moderimin e përmbajtjes, veçanërisht për ofruesit e shërbimeve të internetit dhe ofruesit e lojërave video. Këto manuale duhet të ofrojnë udhëzime të qarta për identifikimin dhe trajtimin e përmbajtjes së paligjshme.
- Edhe pse Kosova nuk është anëtare e BE-së, miratimi i parimeve nga DSA e BE-së mund të sigurojë një kornizë të fortë për rregullimin e përmbajtjes online. Kjo përfshin:
 - Krijimi i një sistemi të raportuesve të besueshëm për t'i dhënë përparësi heqjes së përmbajtjes së paligjshme. Raportuesit e besueshëm duhet të jenë subjekte me ekspertizë dhe pavarësi të provuar në zbulimin dhe raportimin e përmbajtjeve të dëmshme.
 - Detyrimi i platformave online për t'iu përmbajtur standardeve strikte të moderimit të përmbajtjes, duke siguruar transparencë në operacionet e tyre dhe llogaridhënie në trajtimin e raporteve të përdoruesve.
- Zbatimi i rregulloreve që kërkojnë që platformat në internet të zbulojnë kur përdoruesit janë në shënjestër me reklama, duke përfshirë informacionin në lidhje me reklamuesit dhe dhe kriteret e targetimit.
- Inkurajimi i mediave audiovizive dhe portaleve online për të adoptuar dhe zbatuar në mënyrë rigorozë Rregulloren për Komunikimet Komerciale Audiovizive dhe Kodin e Mediave të Shkruara.
- Investimi në zhvillimin e infrastrukturës dhe programeve të trajnimit që u mundësojnë organizatave mediatike dhe platformave online të trajtojnë moderimin e përmbajtjes në mënyrë më efektive dhe efektive.
- Zbatimi i programeve të edukimit digjital për të edukuar qytetarët për të drejtat e tyre digjitale, praktikatat e sigurta në internet dhe rëndësinë e raportimit të përmbajtjeve të dëmshme.

Kapitulli VI: Qeverisja Digjitale në Kosovë

Qeverisja digjitale synon të zhvillojë dhe zbatojë strategji që përdorin teknologjinë për të forcuar lidhjen midis qeverive, qytetarëve dhe bizneseve. Në Kosovë, siç u shpjegua më herët, ku depërtimi i internetit dhe angazhimi online janë jashtëzakonisht të larta, sfera digjitale paraqet mundësi të rëndësishme për avancimin e të drejtave themelore, siç janë e drejta për informim, liria e shprehjes, tubimi dhe pjesëmarrja në proceset e vendimmarrjes politike.

Potenciali transformues i mjeteve digjitale në promovimin e të drejtave të njeriut ishte veçanërisht i dukshëm gjatë pandemisë COVID-19. Platforma E-Kosova e lansuar në shkurt të vitit 2021, luajti një rol rëndësishëm në lehtësimin e regjistrimit të qytetarëve për vaksinimin kundër COVID-19, duke siguruar që e drejta për shëndet të ishte e qasshme për të gjithë, edhe në rrethana sfiduese. Për më tepër, platformat digjitale mundësuan vazhdimësi në arsim, duke ruajtur kështu të drejtën për arsim gjatë mbylljes së shkollave.

Aktualisht, E-Kosova ofron mbi 155 shërbime elektronike, të cilat plotësojnë një gamë të gjerë nevojash. Me më shumë se 155 shërbime elektronike të disponueshme¹⁷⁷dhe mbi 948,000 përdorues të regjistruar¹⁷⁸, platforma arrin një numër të konsiderueshëm të popullatës së Kosovës. Megjithatë, ky numër i shërbimeve të ofruara në E-Kosovë përbën një pjesë relativisht të vogël të të gjitha shërbimeve publike.¹⁷⁹ Platforma E-Kosova është një qendër digjitale e centralizuar e krijuar për t'u ofruar qytetarëve qasje të lehtë në shërbime të ndryshme qeveritare në internet, duke e bërë ndërveprimin midis qeverisë dhe publikut më të qasshëm dhe më efikas.

Qytetarët mund ta përdorin platformën për qëllime të ndryshme, si p.sh.

- Përfitimet sociale: Aplikimi për programet e mbrojtjes sociale, duke përfshirë shtesat e fëmijëve dhe pensionet.
- Shërbimet shëndetësore: caktimi i takimeve, qasja në dosjet mjekësore dhe regjistrimi për vaksinat kundër COVID-19.
- Arsimi: Aplikimi për bursa, qasja në transkriptet e shkollës dhe burime të tjera arsimore.
- Regjistrimi Civil: Kërkimi i dokumenteve personale si certifikatat e lindjes, martesës dhe vdekjes.
- Shërbimet e biznesit: Regjistrimi i një biznesi, marrja e lejeve dhe qasja në shërbime të ndryshme që lidhen me biznesin.

¹⁷⁷ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, ' Lancohet platforma e- Komuna : Lehtëson qasjen e qytetarëve në shërbimet komunale' (2023) në dispozicion në: <https://kryeministri.rks-gov.net/en/blog/the-E-komuna-platforma-lahet-lehteson-qasjen-qytetarët-në-shërbimet-bashkiake/>.

¹⁷⁸Qeveria e Kosovës, ' eKosova ' në dispozicion në: <https://ekosova.rks-gov.net/>.

¹⁷⁹OECD, *Perspektiva e Konkurrueshmërisë së Ballkanit Perëndimor 2024*: Kosova (OECD Publishing, Paris, 2024), 145 në dispozicion në: <https://doi.org/10.1787/ff74ae0e-en>.

- Shërbimet Publike: Menaxhimi i faturave dhe shërbimeve publike, duke përfshirë pagesat e ujit dhe energjisë elektrike.
- Shërbimet e Transportit: Aplikimi për regjistrimin e automjeteve, rinovimin e patentës së shoferit dhe shërbime të tjera të lidhura me transportin.

Në përgjithësi, e udhëhequr nga Strategjia e e-Qeverisjes 2023–2027¹⁸⁰ dhe Agjenda Digjitale e Kosovës 2030,¹⁸¹ qeveria synon të modernizojë administratën publike, të përmirësojë ofrimin e shërbimeve dhe të krijojë një shoqëri digjitale gjithëpërfshirëse. Këto nisma strategjike janë në përputhje me standardet evropiane dhe theksojnë zhvillimin e aftësive digjitale, sigurinë kibernetike dhe inovacionin brenda sektorit publik.

Strategjia e e-Qeverisjes 2023–2027, e miratuar në tetor 2023, shërben si bazë për transformimin digjital të Kosovës. Kjo strategji përshkruan një qasje kohezive për përmirësimin e koordinimit të qeverisjes elektronike, sigurisë kibernetike dhe zhvillimit të aftësive digjitale. Përmes saj synohet një arkitekturë gjithëpërfshirëse e qeverisjes, shërbime digjitale të orientuara nga përdoruesit dhe përmirësimi i kompetencave në të gjithë sektorin publik. Vizion i fundit është që Kosova të bëhet një vend i avancuar digjitalisht me një administratë publike efektive dhe një ekonomi të fortë digjitale deri në vitin 2030.

Agjenda Digjitale e Kosovës 2030, e miratuar në qershor 2023, përcakton një kornizë gjithëpërfshirëse për transformimin digjital të vendit, duke u fokusuar në modernizimin e shërbimeve publike. Qëllimi i qeverisë është që të ofrojë të gjitha shërbimet publike thelbësore online përmes platformës E-Kosova deri në vitin 2030. Për ta mbështetur këtë, Qeveria ka zhvilluar një platformë ndërveprueshmërie që mundëson shkëmbim të sigurt të të dhënave ndërmjet institucioneve kyçe si Agjencia e Regjistrimit të Bizneseve të Kosovës, Agjencia e Regjistrimit Civil, Administrata Tatimore e Kosovës, Dogana dhe Agjencia Kadastrale e Kosovës. Megjithatë, siç theksohet në raportin e OECD-së për Perspektivën e Konkurrueshmërisë për Ballkanin Perëndimor 2024, kjo platformë aktualisht është e pashfrytëzuar.¹⁸² Pa efektshmëritë ligjore dhe administrative, së bashku me cilësinë e dobët të të dhënave në regjistrat publikë digjitalë, bëjnë që vetëm rreth 10% e shërbimeve publike janë të disponueshme online.¹⁸³ Prandaj, për të përmirësuar qeverisjen digjitale, është thelbësore të përditësohet kuadri ligjor për të dhënat e hapura. Qeveria duhet të miratojë legjislacion të ri në përputhje me Direktivën e të Dhënave të Hapura dhe Aktin e BE-së për Qeverisjen e të Dhënave për të zgjeruar detyrimet e institucioneve publike për t'i bërë të aksesueshme për ripërdorim të dhënat e sektorit publik. Ky legjislacion duhet të mbulojë aspekte të tilla si licencimi, formatet e të dhënave dhe përmbajtja e meta të dhënave, dhe duhet të

¹⁸⁰ Qeveria e Kosovës, *Strategjia e e-Qeverisjes Kosova 2023-2027* (2023) në dispozicion në https://mpb.rks-gov.net/Uploads/Documents/Pdf/EN/2700/eG_o_vernment%20Strategy%20Kosovo%202023-2027_.pdf.

¹⁸¹ Qeveria e Kosovës, *Agjenda Dixhitale* (2023) në dispozicion në <https://arkep-rks.org/desk/inc/media/82582FB3-CD31-4D3D-A2AA-F7CC21ACADCA.pdf>.

¹⁸² OECD, *Administrata Tatimore 2022: Informacion Krahasues mbi OECD dhe ekonomitë e tjera të avancuara dhe në zhvillim* (2022) në dispozicion në <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/de4be518-en.pdf?expires=1727040150&id=id8ED5D3D67585840CC17>.

¹⁸³ *Po aty*.

identifikojë grupe të dhënash me vlerë të lartë si të dhënat gjeohapësinore dhe statistikore. Përveç kësaj, duhet të ketë një fokus në ndërtimin e kapaciteteve të zyrtarëve publikë për të menaxhuar dhe shpërndarë të dhënat në mënyrë efektive, standardizimin e proceseve të të dhënave dhe nxitjen e partneriteteve me sektorin privat dhe shoqërinë civile për zhvillimin e shërbimeve digjitale të bazuara në të dhëna.

Zhvillimet e dukshme në qeverisjen digjitale të Kosovës përfshijnë implementimin e një sistemi elektronik nga Agjencia Kosovare për Parandalimin e Korrupsionit, i cili mundëson qasjen e publikut në deklaratat e pasurisë së zyrtarëve publikë.¹⁸⁴ Kjo nismë rrit transparencën dhe llogaridhënien. Gjithashtu, platforma E-Konsultimet është lansuar për të rritur angazhimin e qytetarëve.¹⁸⁵ Kjo platformë u mundëson qytetarëve të japin komente mbi politikat dhe legjislacionin qeveritar përpara se ato të votohen në parlament, duke siguruar pjesëmarrje më të madhe të publikut në procesin e vendimmarrjes. Fundi i formës

Megjithatë, për të pasur iniciativa të suksesshme të qeverisjes digjitale, një infrastrukturë e fuqishme digjitale është thelbësore. Qeveria ka vendosur synime ambicioze për të përmirësuar lidhjen në të gjithë vendin. Deri në vitin 2025, Kosova synon të ketë një atlas plotësisht të digjitalizuar të infrastrukturës fikse të brezit të gjerë, dhe deri në vitin 2026, të gjitha institucionet publike pritet të kenë lidhje gigabit.¹⁸⁶ Qeveria gjithashtu planifikon të arrijë mbulim gjithëpërfshirës të rrjetit 5G deri në vitin 2030, duke siguruar që të gjithë qytetarët të kenë akses në internet me shpejtësi të lartë.¹⁸⁷

Pavarësisht këtyre synimeve, sfidat e rëndësishme vazhdojnë, veçanërisht në përmirësimin e rrjeteve ekzistuese për të mbështetur një shoqëri të ardhshme gigabit. Edhe pse licencat 5G iu dhanë dy operatorëve të telekomit, IPKO dhe Telecom Kosova, në brezat e frekuencave 800 MHz dhe 3.5 GHz në fillim të vitit 2023, rregulloret që do të thjeshtonin instalimet e rrjetit 5G, si regjimi i vendosjes së përjashtuar nga lejet, janë ende pezull.¹⁸⁸ Për më tepër, nuk ka specifikime të përcaktuara për karakteristikat fizike dhe teknike të pikave të aksesit me valë me zonë të vogël (antena të vogla) që përputhen me rregulloren përkatëse të Komisionit Evropian. ¹⁸⁹ Përveç kësaj, Kosovës i mungon një kornizë e certifikimit të sigurisë kibernetike për produktet, shërbimet dhe proceset e TIK-ut, në përputhje me Kornizën e Çertifikimit të Sigurisë Kibernetike të BE-së.¹⁹⁰ Edhe pse licencat komerciale 5G janë lëshuar, Kosova ende nuk ka zbatuar masa specifike të sigurisë kibernetike për rrjetet 5G, duke lënë një boshllëk në mbrojtjen gjithëpërfshirëse të kësaj infrastrukture kritike.¹⁹¹

¹⁸⁴Shihni në <https://deklarimi-apk.net/>

¹⁸⁵Shihni në <https://konsultimet.rks-gov.net/>

¹⁸⁶Qeveria e Kosovës (n181)

¹⁸⁷ *Po aty.*

¹⁸⁸OECD (n184)

¹⁸⁹ *po aty*

¹⁹⁰ *po aty*

¹⁹¹ *po aty*

Për të realizuar plotësisht përfitimet e qeverisjes digjitale, Kosova është e përkushtuar në ndërtimin e aftësive digjitale mes qytetarëve të saj. Qeveria synon që 5% e popullsisë të bëhen specialistë aktivë të IT-së, ndërsa 95% e mbetur të pajiset me aftësi bazë digjitale.¹⁹² Megjithatë, si sektori privat ashtu edhe ai publik aktualisht përballen me një mungesë të konsiderueshme të profesionistëve të kualifikuar të TIK-ut, të cilët përfaqësonin vetëm 0.5% të fuqisë punëtore totale në vitin 2023.¹⁹³ Ky boshllëk thekson nevojën urgjente për reforma gjithëpërfshirëse arsimore dhe futjen e opsioneve të arsimit joformal për trajnimin e ekspertëve dhe specialistëve të TIK-ut

Rekomandime :

- Të thjeshtohen rregulloret për vendosjen e 5G dhe vendosen standarde të qarta për pikat e vogla të aksesit me valë.
- Të zhvillohen dhe zbatohet një kornizë kombëtare të certifikimit të sigurisë kibernetike për produktet, shërbimet dhe proceset e TIK-ut, në përputhje me Kornizën e Certifikimit të Sigurisë Kibernetike të BE-së, për të mbrojtur integritetin e infrastrukturës digjitale.
- Të përditësohet kuadri ligjor për të dhënat e hapura duke miratuar legjislacion të përafuar me Direktivën e të Dhënave të Hapura dhe Aktin e qeverisjes së të dhënave të BE-së. Ky legjislacion duhet të rregullojë licencat, formatet e të dhënave dhe përmbajtjen e meta të dhënave, duke identifikuar grupet e të dhënave me vlerë të lartë (p.sh., të dhënat gjeohapësinore, statistikore)
- Të trajnohen zyrtarët publikë në menaxhimin e të dhënave dhe të inkurajohet partneritetet me kompanitë private për të zhvilluar shërbime digjitale inovative.
- Të adresohet mospërputhja midis ofertave arsimore dhe nevojave të tregut të punës.

¹⁹² *po aty*.

¹⁹³ Qeveria e Kosovës (n181) 12.

Kapitulli VII: Inteligenca Artificiale

Inteligenca Artificiale (“AI”) ka potencialin të transformojë ndjeshëm sektorë të ndryshëm në Kosovë, si arsimit, shëndetësia dhe financat, duke ofruar zgjidhje inovative dhe duke përmirësuar efikasitetin. Për shembull, AI mund të ofrojë përvoja të personalizuar të të mësuarit, të përmirësojë diagnozat mjekësore dhe të thjeshtojë transaksionet financiare. Megjithatë, këto përparime sjellin gjithashtu sfida të konsiderueshme, veçanërisht në lidhje me privatësinë, lirinë e shprehjes dhe të drejta të tjera digjitale. Sigurimi i përdorimit etik dhe të përgjegjshëm të AI kërkon një kuadër të fuqishëm rregullator që trajton këto çështje.

Aktualisht, Kosova nuk ka një politikë të dedikuar apo kornizë rregullative për zhvillimin dhe përdorimin e teknologjive digjitale në zhvillim, siç është AI. Ndërsa Strategjia e Axhendës Digjitale 2030 parashikon krijimin e një strategjie të AI dhe integrimin e teknologjive në zhvillim në kurrikulat e arsimit terciar, këto synime duhet të përkthehen në nisma të zbatueshme dhe të buxhetuara, me role të mirëpërcaktuara, procese monitorimi dhe mekanizma llogaridhënieje.¹⁹⁴

Mungesa e një kuadri ligjor lë një boshllëk në mbrojtjen e të drejtave të njeriut kur zbatohet AI, veçanërisht në zonat e shërbimit publik ku pasojat e vendimmarrjes së automatizuar mund të jenë të thella. Përpunimi automatik i të dhënave për shëndetin, punësimin, mirëqenien ose kredinë e një personi mund të çojë në rezultate diskriminuese ose të padrejta, veçanërisht për grupet e cenueshme. Prandaj, është thelbësore të sigurohet që sistemet e AI janë të dizajnuara dhe të zbatohen duke marrë parasysh të drejtat e njeriut, mbrojtjen e të dhënave dhe standardet etike.

Përveç kësaj, Kosova duhet të nxjerrë mësim nga qasja e Bashkimit Evropian ndaj rregullimit të AI, përfshirë Propozimin e Komisionit Evropian për një Kornizë Rregullatore mbi Inteligjencën Artificiale” (‘Akti i BE-së për AI’),¹⁹⁵ i cili miraton një qasje të bazuar në rrezik për rregullimin e sistemeve të AI. Kjo përfshin aplikimin e niveleve të ndryshme të shqyrtimit rregullator bazuar në ndikimin e mundshëm të AI tek individët dhe shoqëria. Zhvillimi i një kornize të ngjashme në Kosovë do të ndihmonte në zbutjen e rreziqeve që lidhen me AI, si diskriminimi dhe shkeljet e privatësisë, duke mbështetur inovacionin.

Për më tepër, integrimi i AI në administratën publike duhet trajtuar me kujdes. Sistemet e AI të përdorura në sektorin publik duhet të jenë transparente, të përgjegjshme dhe t’i nënshtrohen mbikëqyrjes rigoroze njerëzore për të parandaluar keqpërdorimet dhe për të siguruar përputhjen me parimet demokratike dhe të drejtat e njeriut. Është gjithashtu thelbësore të ndërtohet besimi i publikut në AI duke përfshirë shoqërinë civile dhe komunitetet e prekura në zhvillimin dhe zbatimin e politikave dhe sistemeve të IA.

¹⁹⁴ OECD (182) 148.

¹⁹⁵ Komisioni Evropian, Propozimi për një Rregullore të Parlamentit Evropian dhe Këshillit që përcakton rregullat e harmonizuara mbi inteligjencën artificiale (Akti i inteligjencës artificiale) dhe ndryshimi i disa akteve legjislativë të Bashkimit, COM/2021/206 përfundimtar, 21 prill 2021, në dispozicion në <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1623335154975&uri=CELEX%3A52021PC0206>.

Duke pasur parasysh këto sfida, Kosova duhet t'i japë përparësi zhvillimit të një mjedisi të përshtatshëm për përdorimin e përgjegjshëm të AI dhe teknologjive të tjera në zhvillim. Kjo përfshin jo vetëm masat rregullatore, por edhe promovimin e shkrim-leximit digjital dhe ndërtimin e kapaciteteve midis zyrtarëve publikë dhe qytetarëve për të nxitur një kuptim më të thellë të implikimeve të AI dhe përfitimeve të mundshme.

Duket se, përmes agjendës legislative, Projektligji për Mbrojtjen e Individëve lidhur me Përpunimin Automatik të të Dhënave Personale pritet të miratohet nga qeveria deri në fund të vitit 2024.¹⁹⁶ Nisur nga titulli i tij, ligji mund të rregullojë potencialisht përdorimin e AI, veçanërisht në mënyrën se si sistemet e AI trajtojnë përpunimin automatik të të dhënave personale.

Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se projektligji ende nuk është vënë në dispozicion në platformën e konsultimeve publike, duke lënë njëfarë paqartësie në lidhje me dispozitat specifike që do të përfshijë. Pa mundësinë për shqyrtim publik dhe ekspert, mbetet për t'u parë se sa gjithëpërfshirëse do të trajtojë ligji sfidat e paraqitura nga teknologjitë e AI, veçanërisht në lidhje me mbrojtjen e të drejtave digjitale dhe sigurimin e përdorimit etik të AI.

Rekomandime:

- Të formulohet një strategji kombëtare e AI që përshkruan udhëzime të qarta për zhvillimin, vendosjen dhe qeverisjen e teknologjive të AI. Kjo strategji duhet të përfshijë iniciativa specifike të buxhetuara, role të mirëpërcaktuara dhe mekanizma të llogaridhënies për të mbështetur përdorimin e përgjegjshëm të AI në sektorin publik dhe privat.
- Zhvillimi i një kuadri ligjor në përputhje me Aktin e BE-së për AI dhe praktikatat më të mira ndërkombëtare. Ky kuadër duhet të miratojë një qasje të bazuar në rrezik, ku rregullimi është proporcional me ndikimin e sistemeve të AI në jetën e njerëzve..
- Krijimi i një Komiteti shumëdisiplinor të Etikës së AI për të mbikëqyrur zbatimin e teknologjive të AI, veçanërisht në sektorë me rrezik të lartë si administrata publike, kujdesi shëndetësor dhe financat. Ky komitet duhet të përfshijë ekspertë nga fusha të ndryshme, duke përfshirë të drejtat e njeriut, teknologjinë, ligjin dhe shoqërinë civile.
- Zbatimi i programeve arsimore dhe fushata ndërgjegjësimi publik për të përmirësuar të kuptuarit e teknologjive të AI dhe implikimet e tyre midis qytetarëve, zyrtarëve publikë dhe bizneseve. Kjo do të ndihmojë në ndërtimin e një shoqërie më të informuar që mund të angazhohet me AI me përgjegjësi.
- Inkurajohet të bashkëpunohet midis qeverisë, sektorit privat dhe akademisë për të promovuar inovacionin në AI, duke siguruar që zhvillimi dhe vendosja e teknologjive të AI të udhëhiqet nga parimet etike dhe konsideratat e të drejtave të njeriut.

¹⁹⁶ Qeveria e Kosovës, *Programi Legjislativ për 2024 (2024)* në dispozicion në <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/02/Programi-Legjislativ-per-vitin-2024-.pdf>.

Kapitulli VIII: Përfundim

Si përfundim, peizazhi dixhital i Kosovës është në një udhëkryq vendimtar. Vendi ka bërë hapa të rëndësishëm në miratimin e kornizave të qeverisjes digjitale dhe përafrimin e politikave të tij me standardet e Bashkimit Evropian, por sfida të rëndësishme mbeten. Mbrojtja e të drejtave digjitale, duke përfshirë privatësinë e të dhënave, lirinë e shprehjes dhe sigurinë kibernetike, është parësore ndërsa Kosova vazhdon rrugëtimin e saj drejt një shoqërie plotësisht digjitale.

Rrugëtimi i Kosovës drejt një shoqërie digjitale gjithëpërfshirëse është shënuar me progres dhe sfida të rëndësishme. Angazhimi i vendit për qeverisjen digjitale është i dukshëm në iniciativat e tij strategjike, si Strategjia e Qeverisjes elektronike 2023–2027 dhe Agjenda Digjitale e Kosovës 2030, të cilat synojnë të sjellin të gjitha shërbimet publike thelbësore në internet deri në vitin 2030. Megjithatë, për të realizuar plotësisht këtë vizion, është thelbësore të adresohen boshllëqet ekzistuese në kuadrot ligjore, të përmirësohet edukimi digjital dhe të sigurohen masa të fuqishme të sigurisë kibernetike.

Transformimi dixhital i Kosovës nuk ka të bëjë vetëm me avancimin teknologjik, por edhe me mbrojtjen e të drejtave të njeriut në sferën digjitale. Mbrojtja e privatësisë, liria e shprehjes dhe aksesimi në informacion duhet të jenë në krye të këtyre përpjekjeve. Është thelbësore që qeveria të vendosë rregullore të qarta dhe efektive që mbështesin inovacionin duke mbrojtur të drejtat digjitale dhe në të njëjtën kohë qeveria duhet të ndajë burime adekuate për institucionet përgjegjëse për mbrojtjen e të drejtave digjitale dhe të sigurojë që ato të kenë kapacitetin për t'iu përgjigjur kërcënimeve në zhvillim. të tilla si sulmet e sigurisë kibernetike dhe rritja e dezinformatave.

Duke zbatuar rekomandimet e përshkruara në këtë raport, siç është përmirësimi i kornizës së sigurisë kibernetike dhe promovimi i shkrim-leximit dixhital, Kosova mund të ndërtojë një mjedis dixhital elastik nga i cili përfitojnë të gjithë qytetarët. Një qasje bashkëpunuese që përfshin agjencitë qeveritare, shoqërinë civile dhe sektorin privat do të jetë çelësi për tejkalimin e sfidave dhe për të siguruar që transformimi dixhital të kontribuojë pozitivisht në zhvillimin socio-ekonomik të vendit. Transformimi digjital i Kosovës do të ketë sukses vetëm nëse siguron që të gjithë qytetarët, pavarësisht nga sfondi socio-ekonomik, të kenë qasje në teknologji dhe të mbrohen nga korniza të forta ligjore që mbrojnë të drejtat e tyre në sferën digjitale. Duke i dhënë përparësi të drejtave digjitale, sigurisë kibernetike dhe ndërgjegjësimit publik, Kosova mund të ndërtojë një shoqëri digjitale që jo vetëm nxit inovacionin dhe rritjen ekonomike, por gjithashtu mbron liritë dhe të drejtat themelore të qytetarëve të saj.

